

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA SOCIALNO DELO

DIPLOMSKA NALOGA

ŽIVETI BREZ HEROINA

Življenje bivših zasvojenih uživalcev heroina

ANA MARENK

LJUBLJANA 2008

PODATKI O DIPLOMSKI NALOGI

Ime in priimek:	Ana Marenk
Naslov naloge:	ŽIVETI BREZ HEROINA Življenje bivših zasvojenih uživalcev heroina
Kraj:	Ljubljana
Leto:	2008
Število strani:	147
Mentorica:	dr. Vera Grebenc
Somentorica:	dr. Ines Kvaternik
Deskriptorji:	zasvojenost s heroinom, poti iz zasvojenosti, bivši zasvojeni uživalci heroina, reintegracija, izobraževanje, zaposlitev, stigmatizacija, vloga izkušnje zasvojenosti, vloga programov zdravljenja, odnosi v družini, socialna mreža, osebno doživljanje

Povzetek:

Naloga najprej v teoretičnem delu prikaže, kaj je heroin, kakšne so značilnosti njegovih uživalcev in kakšne so posledice uživanja, kaj je zasvojenost, kakšne so poti iz nje, kaj pomeni sprememba življenja kot pogoj za uspešno abstinenco in kakšno vlogo pri tem igra stigma. V nadaljevanju so na podlagi empiričnega gradiva prikazani izsledki o življenju bivših zasvojenih uživalcev heroina nekaj let po zaključenem osebno in socialnem urejanju. Presenetljiva je ugotovitev, da intervjувanci po vrnitvi iz terapevtske skupnosti skorajda nimajo izkušenj s stigmatizacijo in da so odzivi na razkritje izkušnje zasvojenosti pozitivni, kljub temu pa je strah pred stigmatizacijo prisoten v precejšnji meri, posledično pa tudi prikrivanje izkušnje zasvojenosti in urejanja. Pri tem igra pomembno vlogo osebno doživljanje obdobja zasvojenosti kot »izgubljenega časa«. Aktivno sodelovanje staršev v programu zdravljenja pripomore k urejanju odnosov znotraj družine, še bolj kot to pa pretečeni čas in dosežki bivših uživalcev kot podlaga za (ponovno) vzpostavitev zaupanja v družinskih odnosih. Potreba po razkrivanju izkušnje zasvojenosti in pomen pomoči na podlagi lastne izkušnje zasvojenosti se s časom zmanjšujeta, medtem ko je vzpostavljanje prijateljskih mrež pomemben dejavnik popolne osamosvojitve od pomoči, ki jo nudijo strokovne službe, predvsem program reintegracije kot zadnja faza osebnega in socialnega urejanja.

Title: TO LIVE WITHOUT HEROIN

Lives of former addicted heroin users

Descriptors: heroin addiction, ways out of addiction, former addicted heroin users, reintegration, education, employment, stigmatization, role of addict experience, role of addict treatment programmes, family relations, social network, personal experience

Abstract:

In theoretical part it is first revealed, what heroin is, what the characteristics of its users are, what the consequences of its consumption are, what addiction is, what the ways out of it are, what the change of life style as necessary condition for successful abstinence is and what the role of stigma within it is. In continuation, and based upon empiric material, investigation results upon former addicted heroin users lives few years after concluded personal and social treatment are shown. Surprising finding is that interviewees, after their return from therapeutic communities, have practically no experience with stigmatization, and that responses to their disclosures of addiction experiences are positive. However, fear of stigmatization is greatly present, the resulting effect being hiding of addiction experience and treatment. Personal perception of addiction period as »a lost time« plays an important role within it. Active participation of parents in curative treatment contributes to settling relations within a family. Time elapsed and former heroin addicts achievements, as basis for (resumed) trust in family relations, are even more important. A need for disclosure of addiction experience and importance of help, based upon own experience, are diminishing with time, while establishing of friendly networks becomes an important factor in getting independent of help, given by professional services, particularly the programme of reintegration as the last phase of personal and social treatment.

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA SOCIALNO DELO

DIPLOMSKA NALOGA

ŽIVETI BREZ HEROINA

Življenje bivših zasvojenih uživalcev heroina

Mentorica: dr. Vera Grebenc

Ana Marenk

Somentorica: dr. Ines Kvaternik

Ljubljana 2008

*V mladosti zamujenih norosti ne more
nadomestiti vsa modrost starosti.*

Bertrand Russel

PREDGOVOR

Danes je že za povprečnega mladega posameznika integracija v družbo izjemno zahtevna naloga, še posebej pa to velja za pripadnike marginaliziranih skupin, med katere sodijo tudi bivši uživalci¹ in uživalke² heroina in drugih nedovoljenih drog. Kot poudarja Uletova (2000: 31), proces individualizacije na posameznika prenaša izjemno zahtevno psiho-socialno integracijo v družbo, ki je bila do nedavnega pod okriljem različnih institucij, kot so družina, delo, razne referenčne skupine, danes pa je zanjo odgovoren bolj ali manj vsak sam. Bivši zasvojeni uživalec heroina se torej srečuje s težavno nalogo že za povprečnega posameznika, hkrati pa se mora v procesu socialne reintegracije soočiti z družbenimi predsodki in stigmatizacijo (ali pa vsaj strahom pred njo), predvsem pa s svojimi notranjimi občutki krivde in pa doživljanja časa na heroinu kot »izgubljenega časa«.

Večina raziskav s področja zasvojenosti s heroinom (in drugih nedovoljenih drog) se nanaša na še vedno aktivne uživalce, bore malo pa je raziskanega in povedanega o tistih posameznikih, ki so uspešno zaključili urejanje v eni od terapevtskih skupnosti in se spopadli s težavno nalogo iskanja svojega mesta v družbi 21. stoletja, za katero je, kot pravi Renerjeva (v Flaker 2002: 8), značilna strukturna izključenost kar tretjine mlade generacije. Takšne raziskave pa so tudi najboljši način evalvacije uspešnosti programov urejanja, še posebno programa reintegracije, kot zadnje faze osebnega in socialnega urejanja zasvojenosti. Seveda bi bile ugotovitve še mnogo bolj verodostojne, če bi v raziskavo uspela zajeti večje število bivših uživalcev, predvsem pa, če bi vanjo vključila tudi osipnike iz programov urejanja in tiste posameznike, ki so sicer uspešno zaključili program urejanja, pa se vrnil k življenju s

---

¹ V nalogi uporabljam izraz uživalec heroina oziroma drugih nedovoljenih drog, izraz uporabnik drog pa v primerih, ko gre za povzemanje oziroma citiranje določenega avtorja, ki uporablja takšno terminologijo. Nobeden od omenjenih izrazov sicer ni povsem ustrezen, saj se tako z enim kot z drugim vloga posameznika reducira zgolj na neko ravnanje ali lastnost. Kljub temu menim, da je izraz uživalec primernejši, saj se z njim izognem prekrivanju pomena uporabnik s pojmom uporabnika socialnih in zdravstvenih služb, poleg tega pa z izrazom uživalec pokažem tudi to, da je eden od glavnih zastavkov pri heroinu in drugih drogah ravno užitek, četudi ga uživalci več ne dosegaajo. Vsekakor sem se skušala slabšalnim izrazom, kot so narkoman, zasvojenec, odvisnik in drugi podobni izrazi, izogniti; uporabila sem jih le v primeru povzemanja oziroma citiranja posameznega avtorja.

² Kljub temu, da zagovarjam lingvistična spoznanja o posedovalnosti seksizma prek jezika, sem se zaradi jezikovno-oblikovalnih težav pri pisanju v slovenskem jeziku odločila za uporabo moške oblike samostalnika tako za posameznika kot za posameznico, ki uživa heroin, t.j. uživalec. S tem nikakor ne trdim, da je med uživalci večje število pripadnikov moškega spola kot ženskega, niti ne pripisujem njihovi vlogi na tem področju večjega pomena.

heroinom, vendar pa je to naloga, ki zahteva večje število raziskovalcev in mnogo več časa, kot sem ga imela sama na razpolago.

Upam, da bo pričujoča naloga spodbudila vsaj kakšnega bralca k razmišljanju o tem, da so bivši uživalci heroina povsem navadni ljudje, ki imajo zaradi odklonilnega stališča večine do nedovoljenih drog poleg vsakdanjih problemov še vsaj en problem več. Če pa bo ta naloga spodbuda za morebitne nove raziskave na tem področju, ki bodo pripomogle k oblikovanju celovitega pristopa za uspešno socialno reintegracijo bivših uživalcev heroina, pa je moj namen dosežen.

Na tem mestu se zahvaljujem vsem, ki so pripomogli pri nastajanju in dokončanju naloge: mentorici dr. Veri Grebenc in somentorici dr. Ines Kvaternik, ki sta me s svojo odprtostjo, radovednostjo in navdušenjem v pogovorih spodbujali k vedno novim razmišljanjem in zaključkom; vsem uživalcem in bivšim uživalcem heroina in drugih nedovoljenih drog, ob katerih sem spoznavala sebe in svoje mesto v družbi; zaposlenim in uporabnikom programa reintegracije Društva »UP« za neprecenljivo izkušnjo prostovoljnega dela; in seveda bivšim zasvojenim uživalcem heroina, ki so bili pripravljene deliti svojo preteklo in sedanjo izkušnjo, da je diplomska naloga sploh lahko nastala. Največja zahvala pa gre mojima staršema, ki sta mi vedno po svojih zmožnostih stala ob strani, življenjskemu sopotniku Andreju, ki je potrpežljivo poslušal moje neskončne monologe in najino še ne enoletno hčerko odvrčal od tako zanimivega opravila, kot je udarjanje s prsti po tipkovnici.

KAZALO DIPLOMSKE NALOGE
ŽIVETI BREZ HEROINA
Življenje bivših zasvojenih uživalcev heroina

PREDGOVOR
KAZALO

1. TEORETIČNI UVOD.....	7
1.1. HEROIN.....	7
1.1.1. Pridobivanje heroina.....	7
1.1.2. Uživanje heroina.....	7
1.1.3. Trendi uživanja v Sloveniji	8
1.1.4. Prostoru uživanja.....	9
1.1.5. Užitki na heroinu	11
1.1.6. Posledice uživanja heroina	12
1.1.7. Značilnosti uživalcev heroina v Sloveniji	14
1.2. DEFINICIJA ZASVOJENOSTI.....	15
1.3. O OZADJU PROBLEMATIKE ZASVOJENOSTI.....	17
1.4. ZMANJŠEVANJE ŠKODE.....	21
1.4.1. Področja škode.....	21
1.4.2. Koncept zmanjševanja škode	22
1.5. POTI IZ ZASVOJENOSTI	24
1.5.1. Razlogi in motivacija za izstop iz zasvojenosti.....	24
1.5.2. Uvid	27
1.5.3. Sprememba življenja kot pogoj za izstop iz zasvojenosti	28
1.5.3.1. Reintegracija.....	29
1.5.3.2. Stigma kot ovira	31
1.5.4. Načini urejanja (zdravljenja) zasvojenosti	33
1.5.4.1. Nizkopražni programi.....	34
1.5.4.2. Visokopražni programi	35
2. PROBLEM.....	37
3. METODA	38
3.1.1. Vrsta raziskave	38
3.1.2. Merski instrumenti in viri podatkov	38
3.1.3. Populacija in vzorčenje.....	38
3.1.4. Zbiranje podatkov.....	39
3.1.5. Obdelava in analiza podatkov	39
4. UGOTOVITVE	40
4.1.1. Zaposlitev	41
4.1.2. Izobraževanje.....	42

4.1.3.	Osebno doživljanje	43
4.1.4.	Odnosi v družini	46
4.1.5.	Izkušnja zasvojenosti	48
4.1.6.	Stigma	55
4.1.7.	Vloga programov urejanja zasvojenosti	58
4.1.8.	Socialna mreža	60
4.1.9.	Partnerski odnos	62
4.1.10.	Šport	63
4.1.11.	Načrti za prihodnost	64
5.	RAZPRAVA.....	65
6.	SKLEPI	79
7.	PREDLOGI.....	81
7.1.	ZA PODROČJE PRAKTIČNEGA DELOVANJA.....	81
7.2.	ZA PODROČJE TEORIJE IN RAZISKOVANJA.....	82
8.	LITERATURA IN VIRI	83
8.1.	LITERATURA	83
8.2.	INTERNETNI VIRI.....	86
9.	POVZETEK.....	88
10.	PRILOGE	90
10.1.	INTERVJUJI	90
10.1.1.	Intervju z Leno	90
10.1.2.	Intervju z Žanom	102
10.1.3.	Intervju z Majo	108
10.2.	KATEGORIZIRANJE VSEBINSKIH POJMOV (KOD):	117

1. TEORETIČNI UVOD

1.1. HEROIN

1.1.1. Pridobivanje heroina

Osnovna naravna sestavina heroina je opij, ki ga pridobivajo iz posušenega soka nezrelih glavic vrtnega maka (Schumacher 1997: 76). Zapisi o uživanju opija izvirajo že iz obdobja 4000 let pred našim štetjem (ibid., Pance 2003: 19). Opij se je kadil v različnih predelih Azije, vendar je postal pomemben šele potem, ko so izolirali različne alkaloidne (Pance 2003: 19). Morfin so leta 1806 iz opija izločili nemški kemiki, ime pa je dobil po Morfeju, grškemu bogu sanj (ibid.). Morfij se še danes uporablja za lajšanje močnih bolečin, na primer pri rakavih pacientih (ibid., Schumacher 1997: 76).

Heroin, ki ga je leta 1898 sintetiziral nemški kemik Herman Dresen, proizvajati pa ga je začela farmacevtska industrija Bayer, so v medicini uporabljali kot nadomestilo za morfij in kodein (Kvaternik Jenko 2006: 29-30, Pance 2003: 19). Šele po dvanajstih letih so ugotovili, da heroin povzroča zasvojenost (Kvaternik Jenko 2006: 30), do takrat pa so ga celo uporabljali kot terapijo za zasvojenost (Pance 2003: 19).

Gojen opij, iz katerega pridelujejo heroin za evropski črni trg, prihaja iz afganistanskih in pakistanskih plantaž, od tam pa preko Irana v Turčijo, kjer so glavni laboratoriji in organizacije, ki vodijo prepovedano trgovino s heroinom (ibid.). Sami uživalci droge menijo, da heroin v Slovenijo pride iz Albanije, Makedonije, Turčije in Daljnega vzhoda (Flaker 2002a: 69).

1.1.2. Uživanje heroina

Do sredine devetdesetih let je bil običajen način uživanja heroina vbrizganje v žilo (Pance 2003: 19). Potem pa sta se zaradi širjenja virusa HIV, ki povzroča aids, in mnogih drugih

infekcij, zlasti hepatitisa C, med uživalci pogosteje začela pojavljati kajenje heroina in njuhanje (ibid.).

Schumacherjeva (1997: 78) trdi, da vbrizgavanje ostaja najpogostejši način uživanja. S tem se strinjajo tudi sami uživalci heroina, medtem ko Flaker poudarja, da je injiciranje sicer res najbolj razvpit način uživanja droge, ni pa tudi najbolj pogost (Flaker 2002a: 72-73). Med uživalci sta razširjena kajenje heroina na foliji in njuhanje, ki ga uživalci pogovorno imenujejo snifanje (ibid.). Ker je v prodaji čedalje več trdega heroina, v kosu, ki se pogosto svaljka tudi, ko ga razdrobimo, je snifanja zmerom manj (ibid.). Pri teh dveh načinih uživanja je poraba heroina za dosego primerljivega učinka večja, zato veliko uživalcev zaradi pomanjkanja denarja prestopi k vbrizgavanju (Schumacher 1997: 79). Vendar pa sta ti dve obliki uživanja heroina na začetku kariere³ priljubljeni, saj se veliko uživalcev na začetku boji igle, prav tako pa takšna oblika uživanja ne pušča sledi, kot jih pušča intravenozno uživanje.

Intravenozno vbrizgan heroin doseže možgane prej in močneje kot pa heroin, ki je pokajen ali posnifan (ibid.). Uživalec v ta namen strese heroin na žlico ali pa v del konzerve, doda vodo in askorbinsko kislino, ki je pri nas poznana kot limonska kislina, lahko pa tudi limonin sok (Schumacher 1997: 78). S tem doseže boljšo topnost heroina (ibid.). Nato nad vžigalnikom ali svečo vse skupaj segreje, tako da dobi čim bolj enakomerno raztopino, ki jo nato skozi filter (cigaretni filter, vata ipd.) potegne v brizgalko (ibid.). Sledi iskanje primerne vene, pri čemer si uživalci pomagajo s pasom, vrvico ali čim podobnim, s čimer si stisnejo roko (kasneje tudi nogo), da bi jim vene izstopile in tako postale vidnejše (ibid.). Na začetku si največkrat vbrizgavajo v vene na rokah, kasneje pa tudi v vene na nogah, stopalih, vratu, dimljah, ustih ali celo na penisu (ibid.).

1.1.3. Trendi uživanja v Sloveniji

Heroin se je v Sloveniji začel uživati konec sedemdesetih⁴ (Flaker 2002a: 79). Njegova uporaba je skokovito narasla v devetdesetih letih (ibid.). Uživalci na splošno menijo, da

---

³ Beseda "kariera" izhaja iz latinske besede carrus, ki pomeni voz s štirimi kolesi. V sodobnem svetu je povezana predvsem s poklicnim napredovanjem, v sociologiji pa se je uveljavila kot pojem, ki opisuje pot in faze »napredovanja« v vlogi devianta. (Flaker 2002a: 20)

⁴ Prej je bil heroin relativno nerazširjen in omejen na manjše skupine uživalcev v nekaterih krajih (Flaker 2002a: 79).

heroin (in druge droge) uživa vse več ljudi in da se starostna meja za uživanje niža (ibid.). Trend uživanja se spreminja tudi z letnimi časi – poleti in med počitnicami je uživanje drog bolj razširjeno, ker dnevi niso napolnjeni z obveznostmi, ljudje se več družijo, tudi na prostem, kjer je nadzor manjši (Flaker 2002a: 80).

Flaker (2002a: 80-81) na podlagi zbranega gradiva zaključuje, da se trend naraščanja uživanja heroina upočasnjuje in da je »scena« s heroinom nasičena, predvsem pa heroin ni več tako zelo popularen.

Ko govorimo o trendih uživanja heroina in drugih nedovoljenih drog v Sloveniji, se ni moč izogniti dejstvu, da je Slovenija poleg Luksemburga edina članica Evropske unije, ki še nima splošne raziskave o uporabi drog med prebivalci (Kocmur 2008). Če bi sklepali po policijskih dosjejih in podatkih o zdravljenju zasvojenih, se Slovenija po številu problematičnih uživalcev drog⁵ uvršča med najbolj obremenjene države⁶. Omenjeno dejstvo ne preseneča, saj se Slovenija nahaja na balkanski poti, ki je glavna pot za tihotapljenje nezakonitih drog z jugovzhoda Evrope v srednjo in zahodno Evropo (ibid.). Kot navaja Kocmurjeva (ibid.), je v zadnjih treh letih v Sloveniji mogoče opaziti porast števila uživalcev ekstazija, o čemer priča tudi naraščanje zasegov te droge, medtem ko med mladimi trenutno upada poseganje po marihuani, čedalje bolj razširjena pa postaja raba kokaina.

1.1.4. Prostori uživanja

Za prostore uživanja je značilno, da so razpršeni in zelo različni (Flaker 2002a: 93). Pomembno je, da je uživalec skrit (ibid.). Flaker (2002a: 94) navaja naslednje tipične prostore uživanja: parki, stranišča (še zlasti tista bolj čista kot so na bencinskih črpalkah, v kinih, zdravstvenih domovih in bolnišnicah ali pa bolj priročna na primer v gostinskih lokalih), zapuščene hiše, zaklonišča, višja nadstropja blokov in stolpnic ter kleti. Starejši uživalci pa raje uživajo doma ali v avtu, kjer imajo potrebno intimo in mir, ki ga dostikrat potrebujejo zaradi uničenih žil, zaradi česar potrebujejo več časa za zadevanje (Flaker 2002a: 94-95).

---

⁵ Evropska komisija za droge (EMCDDA) med problematične droge uvršča droge, ki se injicirajo: opiate, kokain in amfetamin (Kocmur 2008).

⁶ Na podlagi omenjenih podatkov je v Sloveniji 5,4 problematičnega uživalca drog na 1000 prebivalcev, starih od 15 do 64 let. Druge evropske države so poročale o enem do šest uporabnikov opiatov na 1000 prebivalcev (Kocmur 2008).

Nekateri uživalci heroina pa le-tega uživajo v stanovanjih, ki so postala prave »shooting galleries« (ibid.). V njih se pogosto uživanje odvija v izredno slabih higienskih razmerah, prav tako pa je moč zaslediti tudi zelo tvegane načine uporabe droge (Kvaternik, Grebenc 2008).

Po podatkih iz ankete med uporabniki društev Stigma in Svit je med vsemi anketiranimi uživalci drog najpogostejši prostor uživanja dom, sledijo toaletni prostori, zapuščene hiše, narava, prostori, ki jih ponudijo prijatelji, avto ter park (Kvaternik, Grebenc po Sever 2008). Izbira prostora uživanja je pogosto stvar naključja in trenutnih okoliščin, povezanih z nabavo prepovedanih drog in z nepredvidljivimi dogodki v okolju (ibid.).

Kot vidimo, so prostori uživanja, čeprav skriti in intimni, nemalokrat tudi javni, posledično pa je večje tudi tveganje, predvsem ko gre za uživalce, ki uživajo heroin intravenozno. Najnovejše terenske raziskave kažejo na dejstvo, da je na sceni uživanja drog v Sloveniji še vedno veliko zdravstvenih tveganj, povezanih z uživanjem drog: izmenjuje se pribor za injiciranje, dviga se število predoziranja, poleg heroina se injicira tudi kokain, zdravila na recept in podobno (Kvaternik, Grebenc 2008). Službe, ki delujejo na področju zmanjševanja škode⁷, že vrsto let izražajo potrebo po vzpostavitvi varnejših prostorov⁸ za injiciranje (ibid.). To so prostori, v katerih je uživalec, ki droge injicirajo, omogočena manj tvegana, manj stresna, manj socialno stigmatizirajoča in bolj higienska uporaba drog (ibid.). Uživalcu drog bistveno razbremenijo napetost, ki je vezana na redno preskrbo z drogo, in strah, ki je povezan z razkritjem uživanja, hkrati pa prispevajo k »normalizaciji« njegovega vsakdanjega življenja (ibid.). Varnejši prostori imajo torej funkcijo zmanjševanja škodljivih posledic uživanja heroina in drugih drog, obenem pa ne pospešujejo uživanja drog kot takega, poudarjata Kvaternikova in Grebenčeva (ibid.). Vendar pa lahko, tako kot vsi programi, ki so na voljo uživalcem prepovedanih drog, prispevajo tudi k dodatni stigmatizaciji in izključevanju (ibid.).

---

⁷ Več o tem v poglavju Koncept zmanjševanja škode.

⁸ V angleščini se za opis prostora za uživanje drog uporablja termin »safe room«, ki v dobesednem prevodu pomeni varna soba (Kvaternik, Grebenc 2008). Vendar pa, kot je opozarjala že medicinska sestra Majda Škobrne pri izvajanju delavnic varnejšega uživanja drog v okviru društva Stigma, varnega uživanja drog ni, je le varnejše uživanje drog (ibid.).

1.1.5. Užitki na heroinu

Poleg ekonomičnosti je lahko prehod s snifanja ali kajenja na vbrizgavanje heroina tudi posledica boljšega občutka, ki ga uživalec doseže z vbrizgavanjem (Flaker 2002a: 195-196). Ruschejeva in Friedman (2004: 117) ta občutek poimenujeta »rush«. To je občutek, ki je podoben orgazmu in za katerega se zdi, da izvira iz dna želodca (ibid.). Zasvojeni uživalci ga pogosto opisujejo kot nekaj, kar ustreza desetim orgazmom (Flaker 2002a: 199). Če isto količino heroina uživalec vzame na primer preko sluznice, do tega pojava ne pride (Rusche, Friedman 2004: 117). Uživalci ta občutek imenujejo »fleš«. To je eden izmed najbolj dramatičnih občutkov pri uživanju heroina, lahko bi celo rekli, da je fleš trofejni občutek, tisti, ki je najbolj cenjen (Flaker 2002a: 198). Uživalci heroina navajajo, da gre pri flešu za prijetne valove toplote, ki se izmenjujejo s prijetnimi valovi mraza, za brnenje v glavi, prijetne krče, ščemenje po tilniku, lasišču, rokah, nogah in prsih (ibid.). Je vrhunsko doživetje, ki mu uživalci pripisujejo poseben pomen, poseben učinek, ki zaznamuje vse življenje (Flaker 2002a: 200). *»Je celostno doživetje, lovljenje trenutka, hkrati močna telesna senzacija, tudi nekaj, kar deluje psihično (veča samozavest) – skorajda mistično, zagotovo pa mitično doživetje.«* (Flaker 2002a: 200) Značilno je namreč, da ga starejši uživalci ne doživijo več ali pa le redko in se ga spominjajo z obžalovanjem in nostalgijo (ibid.).

Schumacherjeva (1997: 81) pravi, da omama od heroina odvzame vse potrebe, daje občutek moči, neodvisnosti od vsega. Nekateri uživalci delujejo arogantno ali preprosto odsotno, dajejo vtis popolnega nezanimanja za okolje (ibid.). Uživalci to stanje imenujejo »kinkanje« (Flaker 2002a: 197). To je stanje zadetosti, podobno spanju, stanje odsotnosti (ibid.). Uživalci v stanju kinkanja večinoma občutijo toploto in mir (Flaker 2002a: 197-198).

Poleg fleša in kinkanja pa uživalci med prijetnimi učinki heroina naštejejo še evforijo (Flaker 2002a: 196-197). Gre za stanje privzdignjenosti, občutek moči, energije, gostobesednosti in včasih blebetavosti; za stanje rahlo spremenjene zavesti (ibid.). Ta učinek heroina je produktiven, omogoča socialno delovanje ljudi, jim daje večjo gotovost, občutek, da obvladajo prostor in stike z ljudmi (ibid.).

Tako kinkanju, kot tudi evforiji, so skupni zadovoljstvo, brezskrbnost in harmonija, čeprav sta sicer precej različni stanji (Flaker 2002a: 200-201). Eno je bolj telesno, drugo bolj socialno,

eno bolj pasivno, drugo bolj aktivno, eno uživalca v interakciji diskvalificira, drugo spodbuja interakcije in daje gotovost (ibid.). Uživalci lahko izberejo⁹, v katero stanje se bodo spravili, oziroma je to lahko precej odvisno tudi od tega, kaj morajo v stanju zadetosti početi (na primer, ali morajo v službo ali šolo, ali so jim na voljo ure brezdelja) (ibid.).

Fleš je sinteza obojega in hkrati njuna antiteza, saj hkrati privzdigne in spusti, je izjemno močno telesen, a tudi psihičen, vsebuje elemente obeh, a se bistveno razlikuje od njiju, saj je fleš dogodek, medtem ko sta kinkanje in evforija stanji (Flaker 2002a: 201-202). Je vrhunec zaužitja in kot tak zaznamuje ves proces zaužitja; je zaščitni znak užitka pri heroinu, čeprav pogosto umanjka (Flaker 2002a: 202).

1.1.6. Posledice uživanja heroina

Vlada Republike Slovenije v priročniku »Droge – tvoj vodnik« našteva naslednje posledice uživanja heroina na psihološki ravni: spremembe osebnosti, kognitivne spremembe (na primer težave s spominom), tesnoba in depresija in psihološka odvisnost, kar pomeni, da se življenje posameznika obsedeno vrti le okoli droge (Pance 2003: 20). Dodaja še posledice na telesni ravni, ki so: hujšanje, prebavne motnje (zaprtost), zobna gniloba, slabokrvnost, nespečnost, pomanjkanje želje po spolnosti, izguba menstruacije, razne infekcije (hepatitis, endokarditis in tako naprej) zaradi higiensko-sanitarnih razmer uživanja in načina življenja uporabnika (ibid.).

Redna uporaba kmalu povzroči toleranco, zaradi katere mora uživalec za doživetje enakih učinkov povečati odmerek heroina, to pa pomeni, da lahko po obdobju abstinence pride do čezmernega odmerka (ibid., Schumacher 1997: 83). Simptomi čezmernega odmerka heroina ali tako imenovanega overdosa so razburjenost, vrtoglavica, bruhanje, zenice v velikosti bučik, nezavest, padanje krvnega tlaka, šok, padanje telesne temperature in ohromitev dihanja (Schumacher 1997: 86), to pa lahko privede do smrti.

Poleg vseh že navedenih posledic pa redno uživanje heroina povzroča močno zasvojenost, ki jo spremlja neprijeten abstinenčni sindrom oziroma kriza (ibid.). Le-ta nastopi ob prenehanju

---

⁹ Po drugi strani pa Flaker (2002a: 197) navaja, da uživalci občutek evforije postavljajo bolj na začetek kariere, ko še niso zasvojeni in jim ni potrebno vlagati toliko energije v pridobivanje heroina.

uživanja ali ob jemanju odmerkov, ki so manjši kot tisti, na katere je telo navajeno (ibid.). Zanj so značilne razširjene zenice, močna želja oziroma potreba po heroinu, bolečine po vsem telesu (v mišicah, kosteh), zehanje, smrkanje, solzenje, kurja polt s hladnim potom, bolečine v trebuhu, driska, bruhanje, pogosto mokrenje, dvig krvnega tlaka, temperature in utripa, pospešeno dihanje, nemir, znojenje, toplotni valovi, tresenje, motnje spanca, slaba volja, depresija, prestrašenost (Schumacher 1997: 84-85), vse to pa spremlja huda tesnoba (Pance 2003: 20).

Na podlagi Nacionalnega poročila o stanju na področju drog v Sloveniji je bilo v letu 2007 med vsemi uživalci drog, ki so iskali pomoč, kar 91,3% uživalcev heroina (http://www.ivz.si/javne_datoteke/datoteke/1659-2008cNATIONALcREPORT2008.pdf).

Prav kriza je tista situacija, v kateri uživalci hitreje spregledajo tveganje ali pa celo zavestno tvegajo (Grebenc 2003: 161). Ko se spopadajo z neprijetnimi občutki, ki jih povzroča pomanjkanje heroina, predvsem pa z neizmernim hlepenjem po novem odmerku, se njihova pazljivost zmanjša, hkrati pa so v pogodbenih odnosih v precej slabšem položaju. Tvega se lahko pri pridobivanju sredstev za nakup heroina (kraja, prostitucija, preprodaja droge in podobno), pri uživanju heroina (uporaba rabljenega pribora, overdose) (Grebenc 2003: 162). Posameznik pa tvega, da zaradi krize ogrozi tudi svoje pozitivne socialne statuse, ko na primer neupravičeno izostane z dela, kinka v šoli, je manj delovno uspešen in podobno (ibid.). Kriza omaja nekatera načela (Grebenc 2005: 168). Človek se odloči, da je pomembneje »pozdraviti krizo«, kot pa izpolniti pričakovanja (ibid.). Vendar pa pri tem deluje po svojem notranjem moralno etičnem kodeksu in ni pripravljen narediti česar koli (ibid.).

Očitno je, tako kot ugotavlja Grebenčeva (2005: 163), da je pri uživanju heroina veliko tega, kar je povezano z reakcijami telesa. Telo v bistvu postane pomemben instrument merjenja, ko telesni odzivi in doživljanje določajo, v kateri »fazi« zadetosti je človek, razkrivajo, kdaj popusti učinek droge in napovedujejo bližajočo se krizo (ibid.).

1.1.7. Značilnosti uživalcev heroina v Sloveniji¹⁰

Ko govorimo o številu uživalcev heroina v Sloveniji, je težko priti do točnih podatkov. Ocena je, da je v Sloveniji nekje med 15.000 in 18.000 rednih uživalcev, od tega pa jih najmanj 9.000 heroin injicira (Flaker 2002a: 75). Največ je starih med 20 in 30 let (ibid.). Starostna meja za intravenozne uživalce je višja, kot za tiste, ki kadijo ali snifajo (ibid.). Zelo malo je uživalcev, ki so starejši od 35 let, ker po tem letu v karieri uživalca nastopi tako imenovani proces »dozorevanja«, ko heroin neha biti zanimiv (ibid.). Podatki tudi pričajo, da ne moremo govoriti o nižanju starostne meje uživanja heroina in da se starost uporabnikov programov za zdravljenje zasvojenosti verjetno niža predvsem zaradi boljše dostopnosti programov (Flaker 2002a: 76). Število uživalk in uživalcev se ne razlikuje, vendar pa je deklet, ki uživajo intravenozno, manj kakor fantov (ibid.). Prav tako je značilno, da moški gojijo bolj zahtevne sloge uživanja heroina in da se večkrat zasvojijo (ibid.).

Sami uživalci heroina pravijo, da je izobrazba odvisna od tega, »kdaj začneš furat« (Flaker 2002a: 77). Trdijo, da veliko število zasvojenih uživalcev ne dokonča rednega šolanja ali pa imajo osnovnošolsko, poklicno ali srednjo izobrazbo, čeprav so med njimi tudi študentje (ibid.). Flaker poudarja, da je težko ugotoviti, ali je heroin posledica ali vzrok tega, da nekdo neha hoditi v šolo (ibid.).

Med uživalci heroina veljata dva mita glede razmerja med socialnim statusom uživalca in uživanjem drog: prvi je, da začnejo z drogo razvajeni otroci bogatašev iz dolgočasje, drugi pa, da v drogo padejo prikrajšani otroci revnih, delavskih staršev, ki so prepuščeni ulici (Flaker 2002a: 77).

Nepreverjene manjše razlike govorijo, da je med pripadniki drugih narodnosti več intravenoznih uživalcev, kar je verjetno posledica, da so pod močnejšim udarom razširjenosti uživanja oziroma predvsem škodljivih posledic uživanja (Flaker 2002a: 79). Sami uživalci poudarjajo, da heroin briše razlike med pripadniki različnih narodnosti (Flaker 2002a: 78).

---

¹⁰ Vsi navedeni podatki v tem poglavju so povzeti po raziskavi, ki jo je Vito Flaker skupaj s sodelavci in študenti takrat še Visoke šole za socialno delo predstavil v knjigi *Živeti s heroinom I* (2002). Največji in najpomembnejši del raziskave so bili intervjuji z uživalci, ki so bili opravljeni med novembrom 1998 in januarjem 1999.

1.2. DEFINICIJA ZASVOJENOSTI¹¹

Ko poskušamo postaviti definicijo zasvojenosti, se zaplete že pri uporabi samega pojma. Namreč, v literaturi in v strokovnem jeziku sta v uporabi dva pojma: zasvojenost in odvisnost. Nekateri striktno uporabljajo prvega, drugi drugega, nekateri se poslužujejo obeh. Flaker (2002a: 26-27) na primer v svoji tipologiji drog loči med odvisnimi in zasvojenimi uživalci. V prvo skupino sodijo tisti uživalci mamil, ki so od njih odvisni, vendar pa tega ne vidijo kot zasvojenosti, v drugo pa vsi tisti, ki so se naučili pohlepa po mamilu, prepoznali svoje abstinencne težave in s ponavljanjem te izkušnje pridobili vedenje in stališča zasvojenega (ibid.). S tem so za razliko od odvisnih uživalcev, za katere ni značilna nobena posebna vloga, prevzeli vlogo zasvojenega (ibid.). Po drugi strani pa Jože Ramovš (1999) odvisnost povezuje z naravnimi potrebami (odvisnost od hrane, odvisnost od zraka, odvisnost otroka od matere itd.), zasvojenost pa z umetnimi potrebami, med katere spada tudi zasvojenost s heroinom.

Kot vidimo, se razlike pojavljajo že pri uporabi terminov zasvojenost oziroma odvisnost, prav tako pa ni enotnega dogovora o tem, kaj naj bi sploh zasvojenost bila. Mnenja, kdaj čezmerna uporaba drog postane zasvojenost, oziroma ali je problem prvenstveno fiziološki, psihološki ali obojestranski, so močno deljena (Barber 1997: 22). Celo več, za laika tako majhne razlike v pomenoslovju, lahko strokovnjake, ki delujejo na področju drog, pripeljejo do ognjevitih, včasih tudi ogorčenih razprav (ibid.). Vsa ta nasprotja so razlog za tolikšno število različnih metod pri obravnavanju zasvojenih z drogami, kakor tudi za navidezna in resna nasprotovanja različnih ved, raziskovalcev, terapevtov, zdravnikov, politikov ali laikov. (Krek v Pezelj 2002: 9).

Slovar slovenskega knjižnega jezika (2005) zasvojenost opredeljuje kot stanje zasvojenega človeka. Pri zasvojenosti z mamili v nadaljevanju razlaga, da je psihična zasvojenost tista, pri kateri se zasvojenec vrača k uživanju kake snovi zaradi spomina na njen ugodni učinek, telesna pa tista, pri kateri se ob prekinitvi pojavijo abstinencne težave.

Sanja Rozman (1995: 91) navaja, da je zasvojenost človekova strastna bolezenska odvisnost od nekega sredstva za omamljanje, ki ga zasvojeni mora dobiti v rednih časovnih presledkih,

---

¹¹ V diplomski nalogi uporabljam predvsem pojem zasvojenost in ne odvisnost od drog, razen če gre za povzemanje ali citiranje določenega avtorja, ki uporablja takšno terminologijo.

sicer v njem notranja napetost naraste do nevzdržnosti. Flaker (2002a: 19) poudarja, da je uživanje drog psihosocialen proces, saj se mora uživalec naučiti uživati droge. Učenje je mogoče zgolj z vključitvijo v skupino uživalcev in njeno kulturo, kjer od bolj izkušenih uživalcev dobiva nasvete, interpretacije posameznih dogodkov in občutij ter pomoč pri uživanju, jih posnema in jih jemlje za vzor (ibid.). Po eni strani se torej uči s tem, da je vključen v skupino, po drugi strani pa tudi s tem, da je izpostavljen javnim, pogosto negativnim podobam (ibid.). Pri tem se uči tudi ravnanja s stigmatom, jo skrivati in odkrivati ter ugotavljati, kakšne so sekundarne pridobitve in ugodnosti stigme (ibid.).

Lindesmith (po Flaker 2002a: 21-22) pokaže, da je ne samo uživanje drog psihosocialen proces, temveč to velja tudi za zasvojenost. Namreč, posameznik postane zasvojen, ko doživi abstinenčne težave, jih kot takšne prepozna, se tako nauči hlepeti po drogi in s ponavljanjem te izkušnje pridobi stališča in vedenja zasvojenca (ibid.). Potemtakem je izraz telesna odvisnost preohlapen, saj izključuje tiste, ki so zasvojeni, pa v določenem trenutku niso v stanju telesne odvisnosti, kot so na primer džankiji¹², ki so v zaporu, zaradi česar nimajo možnosti uživati heroina ali drugih opiatov, in ki se takoj po izpustitvi iz zapora ponovno oprimejo svoje navade (ibid.). Poleg tega pa izraz telesna odvisnost vključuje tiste, ki so telesno odvisni, pa ne hlepijo po mamilu, kot so na primer bolniki, ki z namenom lajšanja bolečin prejemajo morfij (ibid.). To pa pomeni, da izraza odvisnost in zasvojenost nikakor ne gre enačiti. (ibid.)

Jože Ramovš (2001: 61-62) govori o zasvojenosti kot o umetni škodljivi potrebi, ki se razvije postopoma s privajanjem na določeno psihoaktivno snov (npr. heroin), obliko vedenja (npr. igre na srečo) ali doživljanje resničnosti (npr. sovražnost do nekoga). Ko je zasvojenost vzpostavljena, pri človeku deluje kot relativna nuja in mu jemlje svobodo doživljanja in ravnanja (ibid.). Je umetna potreba po nečem, kar človeku po naravi ni potrebno, na kar se morajo človekov organizem, duševnost in druge razsežnosti nasilno prilagoditi (ibid.). Pri tem se pokvarijo naravni obrambni mehanizmi tako, da delujejo proti razvojnim potrebam človeka (ibid.). Njene škodljive posledice se kažejo v obolevanju organizma, patološkem spreminjanju

---

¹² Na tem mestu želim poudariti, da v nalogi uporabljen izraz »džanki« nima prav nobene slabšalne konotacije, temveč gre za izrazoslovje, ki ga uporabljajo uživalci nedovoljenih drog. Poleg tega gre po Flakerjevi (2002a) tipologiji, ki upošteva stopnjevanje količine užite droge in temelji na sprejemanju identitete in vloge uživalca, za tip uživalca heroina, ki mu je heroin postal najpomembnejša stvar na svetu, zaradi česar več ne more igrati drugih vlog, ne da bi ga zaznamovala vloga džankija.

duševnega delovanja in vedenja, v okrnjeni svobodi in odgovornosti, kvarjenju medčloveških odnosov in razmerij ter v zaviranju človekovega razvoja (ibid.).

Za zasvojenca vse izgubi smisel. Zasvojenec se ne more brigati za smisel življenja, ker je vedno bolj omamljen (Ramovš v Rugelj 1983: 557). Ne vidi več nobenega smisla v vsakdanjem življenju, v življenju brez omamne snovi. Brez nje se počuti praznega in čuti, da je zanj vredno živeti samo še omamljen. Zavestno osmišljanje življenja je eno od najglobljih in najzahtevnejših opravil, on pa le stežka opravlja vsakdanja opravila (ibid.). Je frustriran v potrebi po volji do smisla, zato doživlja bivanjsko praznoto (Ramovš 1995: 48). Gre za specifično motnjo, ki usodno ohromi tudi delovanje na vseh drugih razsežnostih (ibid.). Pri osebnem in socialnem urejanju zasvojenosti je zato nujno potrebno, da se bivši zasvojeni uživalci med rehabilitacijo temeljito osvestijo o smislu življenja, saj brez njega ne morejo biti trdne in zrele osebnosti, ki znajo in zmorejo živeti polno, zdravo in ustvarjalno življenje. To pa je pogoj za trajno abstinenco.

1.3. O OZADJU PROBLEMATIKE ZASVOJENOSTI

Droge so stare toliko, kot je stara človeška civilizacija (Pezelj 2002: 18). Človek jih je od nekdaj uporabljal in povezoval z mnogimi obrednimi, religioznimi in socialnimi dogajanji (ibid.). V tradicionalnih skupnostih so bile vtakane v vsakdanje življenje skupnosti in pomemben pripomoček pri izvajanju ritualov (Kvaternik Jenko 2006: 30). Ponekod so še danes del ritualov (Kvaternik Jenko 2006: 175). V Indiji na primer kadijo opij ob posebnih priložnostih, vendar pa večina uporabnikov ni zasvojena, v Mehiki je ritualno in v verske namene še vedno v uporabi peyotl (ibid.), medtem ko Indijancem v Andih žvečenje listov koke pomaga preživeti v neugodnih klimatskih razmerah in opravljati delo v rudnikih (Kvaternik Jenko 2006: 175, Pezelj 2002: 18-19). V diferencirani družbi, kot sodobno družbo poimenuje Kvaternikova, da bi se izognila pojmu »moderna družba«¹³, pa se status in funkcija drog spremenita, saj droga nastopa kot blago¹⁴ in se uporablja s povsem drugim

---

¹³ Pojem »moderna družba« je po Kvaternikovi lahko sporen, ker zbuja asociacijo in povezavo s pojmom razvoja, s tem pa posredno vzpostavlja hierarhični model obnavljanja različnih kultur (Kvaternik Jenko 2006: 7).

¹⁴ Status blaga si je droga pridobila v času evropske ekspanzije v svet in razvoja mednarodne trgovine sredi 17. stoletja, ko je začela funkcionirati kot plačilno sredstvo, ki pa so ga po opijskih vojnah in med prvo gospodarsko krizo v ZDA zakonsko prepovedali (Kvaternik Jenko 2005: 182).

namenom (v zameno zanjo se lahko dobi orožje, trguje se z ljudmi ipd.), monopol nad njo pa pridobi medicina (Kvaternik Jenko 2006: 30, 176).

Psihoaktivne substance danes uživamo skorajda vsi. Vendar pa so razlike v političnih in kulturnih odločitvah pripeljale do statusne razlike med posameznimi drogami (Kvaternik Jenko 2006: 8). Tako so v določenih družbah oziroma kulturah droge, ki so pri nas prepovedane, dovoljene in obratno – tiste, ki so pri nas dovoljene, so drugje lahko prepovedane (ibid.). Še več: *»Droge postajajo politični fenomen tudi zato, ker je meja med prepovedanimi in dovoljenimi drogami premakljiva (nazoren primer so alkohol, tobak in opij).«* (Kvaternik Jenko 2006: 8)

Velika večina dominantnih politik drog se je oblikovala na podlagi dveh tipov diskurzov: medicine oziroma psihiatrije in policijsko nadzorovalnega represivnega aparata (Rener v Flaker 2002a: 5). Oba diskurza tematizirata drogo kot družbeno deviantnost in poudarjata, da je uporaba nedovoljenih drog odklon od standardov družbeno sprejemljivega vedenja (ibid.). Enakega mišljenja je tudi Kvaternikova (2006: 9), ki med prevladujoče diskurze o nedovoljenih drogah poleg policijskega in medicinskega prišteva tudi političnega, saj le-ta daje legitimnost izrednim ukrepom, rezultat tega pa je širjenje represivnega aparata, ki v imenu zatiranja narkomanije nadzira vedno večje segmente družbe. Policijski diskurz uporabnika drog kriminalizira, medicinski pa ga uvrsti v kategorijo bolnika, mu nadene etiketo psihičnega bolnika in s tem opraviči prodajo psihoaktivne substance na recept¹⁵ (ibid.). Večina laične in strokovne javnosti tako verjame razlagam, ki trdijo, da je ponavljajoča se uporaba prepovedanih drog povezana z odvisnostjo, nasiljem in boleznijo, čeprav je na podlagi rezultatov opravljenih empiričnih raziskav mogoče skleniti, da je bolj povezana z izbiro, vrednotami, pričakovanji in ravnanji (Kvaternik Jenko 2005: 179).

---

¹⁵ Osnovna ponudba zdravstvenih služb v Sloveniji je metadon, katerega naloga je nadomestiti heroin (Flaker 2002a: 194). O metadonski terapiji se krešejo povsem različna mnenja – eni poudarjajo njegove pozitivne učinke, drugi spet vidijo v njem zgolj »potuho« zasvojenim uživalcem nedovoljenih drog, da se ne odločijo za zdravljenje. Flaker (ibid.) poudarja, da s substitucijsko terapijo metadona uživalec heroina več ne doživlja hlepenja po njem, zato mu heroina ni več potrebno kupovati niti pridobivati denarja zanj. S tem je razbremenjen neposrednih stikov in vključevanja v ilegalno trgovanje, hkrati pa ima vsaj načelno več denarja in časa, oboje pa lahko uporabi za izboljšanje kvalitete življenja (ibid.). Tudi Kastelic (1999: 6) poudarja pozitivne učinke metadonskega programa zdravljenja in ga označi kot enega osnovnih programov za zmanjševanje škode pri uživalcih opiatnih drog. Učinkovit je pri zmanjševanju nedovoljene uporabe opiatov, kriminalitete, tveganju okužbe z virusom HIV in hepatitisom, pri preprečevanju drugih zdravstvenih težav, smrtnosti ter pri pospeševanju psihosocialne in zdravstvene rehabilitacije (ibid.).

»Droga je element političnega razmerja in na poseben način vzpostavlja razmerja med posamezniki in med posamezniki in družbo.« (Kvaternik Jenko 2005: 179) Nedovoljene droge so skrivnostne, ne čisto jasne, temačne, nevarne in domnevno napadajo takrat, ko smo najbolj šibki (Rener v Flaker 2002: 6). Kot takšne so primeren in dober sovražnik, s katerim pomirimo ali zameglimo druge, po vsej verjetnosti resnejše družbene konflikte (ibid.). Ker politika droge opredeljuje kot sovražnike in jih z normo prepoveduje, droga ureja razmerja med ljudmi (Kvaternik Jenko 2005: 187). Posameznike razdeli na uporabnike in neuporabnike prepovedanih drog ter na podlagi takšnega razlikovanja oblikuje tolerančni prag, pri čemer uporabnike postavi onkraj njega, jih naredi družbenokulturno nesprejemljive (ibid.). Z drugimi besedami: meja družbenokulturne nesprejemljivosti je politično določena (ibid.). Če ima monopol represivni aparat države, uporaba prepovedanih drog ni dovoljena, kdor droge uporablja, je kriminallec (ibid.). Če pa ima pri določanju družbeno sprejemljivega vedenja monopol medicina, pa prihaja do gradacije političnosti pri delitvi ljudi na zdrave in bolne oziroma normalne in patološke (Kvaternik Jenko 2005: 187-188). Posledica je stigmatizacija in marginalizacija uporabnikov drog (Kvaternik Jenko 2005: 188). Kvaternikova (ibid.) še poudari, da uporabniki prepovedanih drog to stigmo praviloma ponotranjijo in zato v vsakodnevnem življenju prevzamejo vloge bolnika, kriminalca, deviantnega.

Renerjeva (v Flaker 2002a: 7) opozarja, da je z vidika družbene škode uporaba drog tako rekoč nepomembna. Niso problem droge in uživalci le teh, temveč večina osebnih in družbenih problemov v zvezi z drogami nastane prav zaradi prohibicije drog in stigmatizacije njihovih uporabnikov (ibid.). Uživalci heroina so navadni ljudje (ibid.). Velika večina jih uživa heroin le občasno in niso zasvojeni, veliko je zasvojenih, a znajo poskrbeti za svojo potrebo, tisti pa, ki so zdrsnili v »džankizacijo¹⁶«, so v manjšini, vendar pa so najbolj vidni in kot takšni podlaga strahu in stereotipnih sodb (ibid.). Stereotipni podobi uživalca¹⁷ ustreza

---

¹⁶ Najbolj destruktiven izid kariere uživalca heroina je džanki. Na ravni družbene reprezentacije primer bavlava, ki povzroča moralno paniko, ima pa hkrati učinek črne luknje, ki uživalce nenehno vleče k sebi, k uničujočim načinom uživanja drog (Flaker 2002a: 254). Na praktični ravni pa je to niz naučenih vedenj, v katera je posameznik porinjen, ko so mu s stigmatizacijo onemogočene druge družbene in družabne vloge, tako da mu na koncu preostane le vloga džankija (ibid.). Zaradi kriminalizacije in visokih cen heroina kupovanje le-tega in pridobivanje denarja za uživalca postane skorajda edina dejavnost, popolnoma se stopi s subkulturo uživalcev in zavzame fatalistični odnos do življenja, ki se kaže v džankijevi splošni drži in podobi (ibid.). Ta proce Flaker poimenuje džankizacija.

¹⁷ Stereotipi govorijo o tem, da je heroin ne samo droga, ki posameznika, ki ga poskusi, takoj zasvoji, temveč je tudi smrtno nevaren. Izredno težko se ga je namreč odvaditi, zato človeka na koncu kariere uživanja heroina čaka zanesljiva smrt (Flaker 2002a: 9). Poleg tega naj bi bili uživalci nezanesljivi ljudje, nagnjeni k nasilju, zanemarjeni, shujšani, prevarantski (ibid.). Živeli naj bi na robu družbe, saj sodijo k neprilagojenim družbenim skupinam (ibid.).

samo manjši del uživancev (Flaker 2002a: 9-10). Veliko število uživancev heroína namreč živi urejeno življenje in dokazuje, da osebni in družbeni propad zaradi uživanja heroína nista nujna (ibid.). Prav tako se je heroína mogoče odvaditi (nič težje kot alkohola ali cigaret) (ibid.). Razloga za tako popačeno predstavo o heroínu sta dva: vojna proti drogam ter dvomljivo in pristransko znanje, ki ga imamo o uživanju (Flaker 2002a: 10). Znanje s tega področja je namreč pridobljeno iz izkušenj z džankiji, katerih življenje se je zaradi uživanja zapletlo in so se zato znašli v zaporu, na ulici ali pa so morali poiskati pomoč zdravnika, socialnega delavca, psihologa ali kakšnega drugega strokovnega delavca (ibid.). V džankije sta usmerjena ne le pozornost javnosti in medijev, temveč tudi raziskovanja, saj je le-ta za razliko od drugih oblik uživanja heroína viden, vsem na očeh (Flaker 2002a: 30). Redni nezasvojeni uživalci so izven delovnega območja policije, zdravstva in sociale, zato je tudi študij o tem tipu uživancev heroína malo (Flaker 2002a: 33), hkrati pa morajo strokovnjaki utemeljiti potrebo po svoji intervenciji, to pa je mogoče samo z iskanjem tistih posledic uživanja heroína, zaradi katerih uživalci potrebujejo njihovo pomoč (Flaker 2002a: 10).

Če je torej mogoče uživati heroin, pa ob tem ne postati zasvojen z njim, se takoj za tem zastavlja vprašanje, kaj pa je potem tisti dejavnik, ki pri nekaterih uživalcih heroína povzroča zasvojenost, pri drugih pa ne? Kvaternikova (2006: 176) navaja, da zasvojenosti ne povzroča droga, temveč ravnanje z njo. Burroughs (1992) v svojem avtobiografskem delu na vprašanje, zakaj človek postane narkoman, odgovarja: *»Človek običajno ne namerava postati narkoman. Ne zbudiš se nekega jutra in se odločiš postati narkoman. Potrebni so vsaj trije meseci rednega fiksiranja, dvakrat dnevno, da se navlečeš. In v resnici sploh ne veš, kaj je to džankijevska slabost, dokler ni potreba po džanku zelo močna.«* (Burroughs 1992: 4) Sanja Rozman (1995: 95) pravi, da je pri zasvojenem droga edini način in edini obrambni mehanizem, s katerim lahko za nekaj časa izrine iz zavesti grozeči občutek osnovne tesnobe in ga nadomesti z užitkom, ugodjem ali vsaj olajšanjem. S tem pa onemogoči, da bi postalo trpljenje zaradi nevrotične razcepljenosti dovolj hudo, da bi se odločil za resnično zdravljenje in razrešitev notranjega konflikta (ibid.). Harm (1997: 19) navaja, da za zasvojenost še danes ni jasno razvidnega razloga, kaže pa, da je za njen nastanek odločilen splet posameznih dejavnikov. Med temi imajo lahko pomembno vlogo obremenjujoče izkušnje iz otroštva in pubertete, velik pritisk oziroma stresni položaj, s katerim se srečujejo otroci v šoli, ali pa vsakdanje težave, kot so na primer zagotavljanje stanovanja (ibid.). Medtem ko Jože Ramovš (2001: 60) poudarja, da so vzroki za zasvojenost vedno trije: psihoaktivna substanca, ki s

svojo lastnostjo človeka omamlja, družbeno okolje s svojimi normami, običaji in človekova osebnost, ki se ni sposobna zavestno usmeriti v zdrav razvoj.

Droge so predvsem socialni in politični problem, problem politične moči in njene uporabe (Rener v Flaker 2002a: 8). Družbeni analitiki se namreč danes strinjajo, da svetovni sistem danes ene tretjine mladih ne potrebuje, zato je strukturna izključenost teh mladih pravi problem, ne pa stvari in poti njihovih izmikanj, tolažb in užitkov (ibid.).

1.4. ZMANJŠEVANJE ŠKODE

1.4.1. Področja škode

Vrste škode lahko razdelimo na tri glavna področja, ki pa so med seboj povezana: socialno in osebno, pravno-formalno in zdravstveno (Grebenc 2003: 59-60). Za prvo je značilno, da so uživalci drog v družbi stigmatizirani in podvrženi negativnemu stereotipiziranju, kar vodi v nizko samopodobo samih uživalcev, hkrati pa tudi v zavračanje uživalcev v širši skupnosti (ibid.). Tako so lahko zaradi uživanja drog obremenjeni ali pa celo izgubljeni medosebni odnosi s prijatelji, družino, sodelavci, možnosti zaposlitve in drugi karierni načrti so preprečeni zaradi policijskih in zaporniških kartotek, neizpolnjevanja delovnih ali šolskih obveznosti, delo in izobraževalni proces sta lahko okrnjena ali prekinjena, lahko pride tudi do izključitve iz izobraževalne ustanove, uživalcem nedovoljenih drog je lahko omejen dostop do pravic, ki so na voljo neuživalcem (ne dobijo mesta v materinskem domu, šikanirani so pri prošnjah za denarne pomoči ipd.) (ibid.). Tako je že tako nizka samopodoba le še podkrepljena z negativnimi izkušnjami, kar utrjuje uživalce nedovoljenih drog v fatalističnem pogledu na prihodnost (ibid.).

Pravno-formalna škoda izhaja iz veljavne zakonodaje, ki že samo posedovanje manjših količin droge definira kot prekršek, nabavo in prodajo pa kot kaznivi dejanji. To pa pomeni, kot navaja Grebenčeva (ibid.), da so ljudje že zaradi lastne uporabe drog zabeleženi v policijskih kartotekah, imajo opravka s sodiščem, lahko določen čas preživijo v priporu ali zaporu, vse to pa vpliva na njihovo osebno kariero. Negativne kartoteke in »slab glas« jih

spremljajo pri iskanju zaposlitve, stanovanja, pri urejanju formalnosti na uradih in podobno (ibid).

Nepoznavanje drog in načinov uživanja vodi v vrsto škodljivih posledic za zdravje (predoziranje, okužbe, poškodbe, nesreče) (ibid.). Le-te so rezultat souporabe pribora, nepoznavanja drog, precenjevanja lastnih zmožnosti, napačnih predstav o uživanju, nezavarovane spolnosti, nerednega in nezdravega prehranjevanja ter neurejenega zdravstvenega zavarovanja, s čimer so jim zaprte poti do zdravniške oskrbe (ibid.).

1.4.2. Koncept zmanjševanja škode

Kot vidimo, politika do drog in problematično uživanje drog lahko povzročita nemalo škodljivih posledic. Kljub temu, da je pričujoča naloga prvenstveno usmerjena na bivše zasvojenе uživalce heroína, pa menim, da je potrebno poudariti dejstvo, da se vsi zasvojeni uživalci heroína in drugih nedovoljenih drog ne odločajo za osebno in socialno urejanje zasvojenosti, ali pa se za urejanje odločijo, se že lahko tudi uredijo, pa se vrnejo nazaj k užitkom, ki jih prinaša heroin. Pri nekaterih uživalcih torej abstinenca ni niti realističen niti zelen cilj (Grebenc 2003: 55), hkrati pa, poudarja Flaker (1999a: 209), so droge pojav, ki obstaja v vseh civilizacijah in ureditvah in ga ni mogoče povsem odpraviti, predvsem pa so stvar osebne odločitve in pravice človeka, da počne s svojim telesom, kar hoče.

S pojavom neoliberalizma, ki posameznika – uporabnika razume kot subjekt, ki s strokovnjaki stopa v partnerski odnos, in ne kot predmet popravljanja in avtoritativnega ukazovanja strokovnjakov, uživanje drog postane stvar izbire, uporaba drog pa stvar racionalne izbire potrošnika (Grebenc 2003: 50-52). Uživanje drog torej postane stvar osebnega stila, posameznika pa se nagovarja predvsem v smislu nadzorovanja posledic uživanja, ki lahko predstavljajo škodo posamezniku, skupnosti ali družbi (Grebenc 2003: 52).

Koncept zmanjševanja škode uživanje drog posameznika sprejema kot dejstvo (Grebenc po Riley, O'Hare 2003: 57) in upošteva, da uživanje drog (dovoljenih in nedovoljenih) vključuje različne stopnje tveganja (Grebenc 2003: 57). Prav tako upošteva na nekatere statistike opirajočo se trditev, da bo verjetno skoraj polovica mladih v nekem obdobju življenja poskusila drogo, od teh jih bo vsaj ena petina postala rednih uživalcev (uživali bodo drogo

vsaj enkrat mesečno), od njih pa jih bo razmeroma majhno število dnevno uživalo droge (Grebenc 2003: 57-58).

Zmanjševanje škode pomeni delo z uživalci drog upošteva njihove potrebe in interese (Grebenc 2003: 61). Gre za spodbudo uživalcem drog, da se pri uživanju odločajo za izbire, ki povzročajo čim manj škode, tako njim samim, njihovim bližnjim kot tudi drugim (ibid.). *»Pomeni sprejemanje uživalcev v njihovem vsakdanjem svetu, pri delu pa se upošteva njihove potrebe in želje, ki niso nujno v skladu z obstoječo vladno, socialno ali kakšno drugo politiko.«* (Grebenc 2003: 61)

Med klasične oblike zmanjševanja škode sodijo programi izmenjave pribora za uživanje drog (needle exchange), vrstniško svetovanje (peer support) in substitucijska terapija, ki je pri nas najpogosteje metadonska (Grebenc 2003: 64). Sredstva, ki jih zmanjševanje škode uporablja, so različna: so lahko povsem tehnični pripomočki kot so sterilni pribor, narkanti, basic box, mobitel, načini preizkušanja droge ali pa spreminjanje navad, informiranje, ozaveščanje in učenje spretnosti (injiciranja, iskanja službe, uveljavljanja svojih pravic, itn.) (ibid.). Lahko pa so tudi socialni ukrepi, ki izboljšajo življenjsko raven uživalcev in njihovih skupnosti (ustvarjanje priložnosti za vstopanje v druge vloge, druženje z vrstniki neuživalci, mediacija pri starših, ipd.), pa tudi konkretne spremembe okolja (večanje strpnosti v javnosti ali v konkretnih soseskah, občutljivosti pri posameznih službah, varne sobe, idr.) (ibid.).

Programi zmanjševanja škode se pogosto srečujejo z odklonilnim stališčem okolja, zaradi česar se tudi pogosto znajdejo v primežu pojasnjevanj nujnosti svojega dela predvsem v argumentih preprečevanja zdravstvenih posledic uživanja drog (Grebenc 2005: 175). Pri tem je potrebno opozoriti, da diskurz skrbi za zdravje človeka nagovarja zelo osebno (ibid.). S tem postavi srž problema v posameznika in hkrati zavrača soočenja z družbenimi vidiki tveganj ter zanemari tesne povezave socialnih in družbenih okoliščin uživanja (ibid.). Nenazadnje je socialni položaj posameznika tesno povezan z družbenimi razmerami in mero socialnih pravic, ki jih ima (ibid.). Ker je uživanje drog družbeno obsojeno ravnanje, so lahko osebna prizadevanja po zmanjševanju škode v nekem trenutku brez pomena, pa če so še tako intenzivna (ibid.).

Cilj zmanjševanja škode je v zmanjševanju negativnih posledic, ki jih občutijo posamezniki, skupnost in družba, medtem ko posameznik še vedno uživa droge (Grebenc 2003: 61). To pa ne pomeni, da zmanjševanje škode izključuje abstinenco, ampak da sta tako zmanjševanje škode kot abstinenca le dva od možnih pristopov oziroma strategij, s katerimi se naslavlja problem uživanja drog (ibid.).

1.5. POTI IZ ZASVOJENOSTI

Kot smo videli v prejšnjem poglavju, droga sama po sebi ni vzrok za zasvojenost. Jože Ramovš (1995: 97) poudarja, da pri zasvojenosti ni nikdar problem droga, ampak vedno človek, ki se omamlja, in medčloveški odnosi vseh, ki živijo z njim. Zasvojenci in njihova družina navadno mislijo, da bo problem rešen, takoj ko bo uživalec prenehal z uživanjem; v resnici je to le pogoj za osebno urejanje zasvojenega človeka in za socialno urejanje medčloveških odnosov vseh, ki živijo z njim (ibid.). Abstinenca je torej prvi pogoj za urejanje zasvojenosti, ni pa še urejanje samo. Ker psihoaktivna substanca ni edini vzrok za zasvojenost, tudi zgolj abstinenca ne zadostuje za uspešno urejanje. Za urejanje in za preventivo je potrebno upoštevati vse tri vzroke (droga, družba-okolje, človek sam), to pa pomeni, da mora osebno in socialno urejanje potekati v skupini, v zdravljenje pa morajo biti nujno vključeni svojci zasvojenca. Zasvojeni uživalec, ki se želi osvoboditi zasvojenosti, mora nujno spremeniti odnose, življenjske navade, komunikacijske vzorce in odnosno-obrambni sistem. Da bi vse to zmožel, mora enako storiti tudi njegova družina.

1.5.1. Razlogi in motivacija za izstop iz zasvojenosti

Uživalci heroina kot pomemben dejavnik pri prenehanju uživanja navajajo odločitev (Flaker 2002a: 222). Če se nekdo »spusti«¹⁸, še ne pomeni, da ne bo več posegel po drogi (Flaker 2002a: 223). Uživalci abstiniranja razumejo kot dolgotrajnejši proces, pri katerem je potrebno spremeniti način življenja, pobuda zanj pa mora biti osebna odločitev in ne le socialni pritiski (ibid.). Po drugi strani pa poudarjajo, da uživalec sam ne more prenehati z uživanjem, da se

---

¹⁸ »Spustiti se« v pogovornem jeziku, ki ga uporabljajo uživalci heroina, pomeni prenehati uživati heroin (Flaker 2002a: 214). Spuščanje je del kariere uživalca, obdobja abstiniranja se velikokrat izmenjujejo z obdobji navlečenosti (Flaker 2002a: 220).

mu mora pripetiti nekaj, kar je onkraj njegove osebne odločitve (ibid.). Tudi Grebenčeva (2003: 82-83) navaja različne razloge za spuščanje in poudarja, da le-ti niso vedno povezani z osebno odločitvijo. Včasih jih sprožijo dejavniki, ki so neodvisni od ravnanja uživalca (ko na primer zmanjka droge na trgu, odhod v zapor, pomanjkanje denarja), ki uživalca prisilijo k spuščanju (ibid.). Za razliko od navedenih razlogov, za katere se zdi¹⁹, da niso pravi razlogi v smislu, da se zasvojenec ni zares odločil, da mu zato ne bo uspelo zaživeti brez heroina, pa je spreobrnjenje, kot Flaker (2002a: 225) poimenuje osebno odločitev uživalca. Da bi do te spreobrnitve prišlo, mora človek doseči dno in uvideti, da je njegovo življenje zavoženo (ibid.).

Na podlagi izjav uživalcev heroina Flaker (2002a: 225) sklepa, da se pri odločitvi za prenehanje uživanja heroina dejansko več razlogov združi v celostno odločitev. Ob tem na podlagi izjav intervjuvancev navaja različne razloge: bolezenska stanja, pomanjkanje denarja, naveličanost »scene«, druge ambicije kot je na primer šola in podobno (Flaker 2002a: 223-224). Kot že omenjeno, so lahko razlogi tudi zunanji pritiski (na primer odhod v zapor). Prav tako ni nujno, da gre pri prenehanju uživanja heroina za odločitev, temveč le za prehod, zdrs v drug življenjski slog (Flaker 2002a: 225). To je razvidno iz situacij, ko parcialni nereflektirani razlogi kot so nosečnost, očetovstvo, vozniški izpit, služba in podobno botrujejo prenehanju uživanja (ibid.).

Bauerjeva (1997: 68) poudarja, da je nujno, da se zasvojenec znajde na neki točki, na kateri lahko reče, da bo poizkusil izstopiti iz zasvojenosti. Čeprav poudarja, da ni nujno, da se mora pri tem zasvojenec najprej znajti povsem na dnu (ibid.), pa je potrebno vzeti v obzir, da »dno« vsak človek doživlja na drugi točki, v drugem trenutku, drugi situaciji, odvisno pač od njegovih prepričanj, vrednot in že obstoječega načina življenja²⁰. Za enega uživalca heroina je torej dno lahko dejstvo, da ga starši »postavijo na cesto«, za drugega prostitucija, beračenje, zaporna kazen in podobno.

---

¹⁹ Dejansko pa je drugače, saj sem v času prostovoljnega dela na Društvu »UP« spoznala kar nekaj bivših zasvojenih uživalcev heroina in drugih nedovoljenih drog, ki so pričeli abstimirati zaradi zunanjih dejavnikov (pritisk staršev, odhod v terapevtsko skupnost kot kazenska sankcija ipd.) in še danes uspešno abstimirajo. Res pa je, da so ob tem spremenili tudi način življenja in se v enem trenutku na poti do danes tudi osebno odločili.

²⁰ V nadaljevanju tudi Bauerjeva (1997: 68) poudari, da je dno kot odločilna točka pri vsakem človeku kje drugje, odvisno pač od njegovih doživetij in tega, kakšen pomen imajo zanj in kako jih ovrednoti.

Lucien Duval (1997) je v svoji knjigi, v kateri opisuje lastno izkušnjo alkoholizma in njegovega urejanja, zapisal: »Kakršnakoli prisila, kakšen nasvet ali pridiga ne bi nič zalegla. Zdelo se mu je nujno, da se spuščam, dokler ne pridem do dna in si končno sam zaželim (to je ključna beseda), da se dvignem.« (Duval 1997: 27) Stiska je edino izhodišče za socialno pomoč ali samopomoč (Ramovš 2003). Je temeljni energetski potencial socialnega imunskega sistema (Ramovš 1995). Je tista, ki v človeku zbudi pripravljenost za reševanje težave in je glavnina energije za rešitev socialne težave, prevladujoči vir energije pri samopomoči (ibid.). Socialno urejanje praviloma uspe le tedaj, če človek svojo težavo doživlja kot stisko, če torej uvidi bistvo svoje stiske in stvarne možnosti za njeno rešitev (Ramovš 2003). Vendar pa je treba poudariti, da je stiska možnost in nič več (Ramovš 1995). Potencialna energija stiske lahko poškoduje ali uniči človeka in njegovo socialno okolje, lahko pa je nenadomestljivo gibalno za rešitev težave, ki stisko povzroča, za človeško in medčloveško rast, za napredek – odvisno od tega, kako je človek socialno vzgojen za kljubovanje težavam (ibid.).

Enako si gre razlagati vsem nam dobro znano ljudsko modrost »pijanec se spreobrne, ko se v jamo zvrne«, kot opozarja Bernard Stritih (1993: 86-87). Prispodoba jame namreč ne pomeni nujno groba ali smrti, temveč nekaj, kar je temu stanju na las podobno in je dejansko blizu fizičnega propada in torej pomeni najglobljo stopnjo človeškega moralnega in socialnega dna (ibid.). Tudi Anonimni alkoholiki verjamejo, da je zdravljenje mogoče in verjetno šele takrat, ko človek pride do konca, ko udari ob dno. Dno pa je nekaj povsem relativnega. Bateson (po Stritih 1993: 87) misli, da je »konec« dejansko čarobna formula panike in da je priložnost za spremembo. V tem trenutku je namreč mogoča globoka preusmeritev in sprememba življenjskih konceptov, vendar pa taka sprememba ne nastopi avtomatično, zato jo moramo razumeti kot rešilni vzgib, kot možnost odločitve subjekta, ki v trenutku skrajne stiske odkrije, da je v njegovih rokah možnost spremembe (ibid.). Če v tem trenutku okolica na alkoholikovo stisko (oziroma stisko zasvojenega s heroinom) reagira z nudenjem takšne pomoči, ki zasvojenemu pomaga, da obdrži vsaj minimalne pogoje za preživetje in se zopet reši panike, mu s tem neredko odvzamejo življenjsko priložnost (ibid.).

K motivaciji za izstop iz zasvojenosti Bauerjeva (1997: 68) prišteva še osebne cilje in perspektive. Zasvojenec si mora odgovoriti na vprašanje »čemu?« (ibid.). Predstavo o tem, kakšno naj bo življenje brez heroina oziroma drog na splošno, mora občutiti in videti kot resnično dosegljivo (ibid.). Prenehati z uživanjem drog je eno, živeti brez njih pa je nekaj

povsem drugega, veliko težjega (ibid.). K temu namreč spadajo ideje, kaj želimo spremeniti na sebi in v svojem življenju (ibid.).

1.5.2. Uvid

Zasvojeni uživalec se v zdravljenje praviloma vda, ker je to zanj zaradi stiske²¹ in pritiskov okolja²² edini izhod (Ramovš 1988: 189). Šele kasneje, v procesu zdravljenja pride do uvida in resnične odločitve za nadaljnje urejanje posledic zasvojenosti (ibid.). Praviloma na začetku zdravljenja ne uvideva svojega položaja zaradi zasvojenosti in sprevržene logike obrambnih mehanizmov, živi v odporu do zdravljenja in drugih sprememb, ki so povezane s prenehanjem uživanja droge (Ramovš 1988: 26-27). Začetek zdravljenja je trenutna kapitulacija pred brezizhodno situacijo (ibid.). Gre za zavestno manipulacijo z okolico, v smislu, da navidezno sodeluje z zdravljenjem (vam bom že pokazal, da imam prav) (ibid.). Med urejanjem sedaj že zdravljeni zasvojenec čedalje bolj postaja resnični subjekt svojega urejanja – zavzet, samoiniciativen, ozaveščen, sproščen (ibid.).

Flaker (2002a: 225) pravi, da je uvid dogodek, ki je ponavadi datiran, ki ga lahko pripovedovalec posreduje, in je os, po kateri spreobrnjenje poteka, medtem ko Ksenija in Jože Ramovš (Ramovš, Ramovš 2005: 26; Ramovš 2001: 58) uvid opredelita kot celostno doživljajsko prepoznavanje bistva določenega položaja ter stvarnih možnosti za smiselni razvoj. To je globoko in trajno doživetje neustreznosti prejšnjega načina življenja z vsemi obrambnimi mehanizmi zasvojenosti vred ter doživljajska gotovost o kakovostni prednosti novih izkušenj za življenje (Ramovš v Duval 1997: 153). Človeku postane jasno, kje je in kam naj bi šel (Ramovš, Ramovš 2005: 26).

---

²¹ Stiska je edino izhodišče za socialno pomoč ali samopomoč. Je temeljni energetski potencial socialnega imunskega sistema. Je tista, ki v človeku zbudi pripravljenost za reševanje težave in je glavnina energije za rešitev socialne težave, prevladujoči vir energije pri samopomoči. Socialno urejanje patologije praviloma uspe le tedaj, če človek svojo težavo doživlja kot stisko, če torej uvidi bistvo svoje stiske in stvarne možnosti za njeno rešitev. Vendar pa je treba poudariti, da je stiska možnost in nič več. Potencialna energija stiske lahko poškoduje ali uniči človeka in njegovo socialno okolje, lahko pa je nenadomestljivo gibalno za rešitev težave, ki stisko povzroča, za človeško in medčloveško rast, za napredek – odvisno od tega, kako je človek socialno vzgojen za kljubovanje težavam.

²² Prošnje, prepričevanje in grožnje ne dosežejo ničesar. Potrebne so jasne zahteve in neizprosna dejstva: ali urejanje ali pa ostaneš sam in propadeš. Vendar pritisk ne zdravi, temveč pripelje uživalca na urejanje in mu pomaga, da vztraja. Zdravijo ljubezen, dobrohotna pomoč in naklonjenost ter solidarnost drugih uživancev, ki so prav tako vključeni v urejanje. Zasvojeni uživalec nedovoljenih drog mora ljubezen in naklonjenost čutiti.

Je vedno osebni proces posameznika (ibid.). Je pogoj za osebno in socialno urejanje vsakršne zasvojenosti. Zasvojeni uživalec nedovoljenih drog mora videti, kakšen obrat mora izvesti v življenjski usmeritvi in kako to storiti (Ramovš, Ramovš 2005: 27).

1.5.3. Sprememba življenja kot pogoj za izstop iz zasvojenosti

»Kaj storiti, da se človek spet ne napije?

Nikoli niste varni.

Pa da bi bili čim bolj varni?

Biti srečen.

In da bi bil srečen?

Spremeniti način življenja.« (Duval 1997: 85)²³

Odločitev za prenehanje uživanja nedovoljenih drog je povezana z neke vrste »samospremembo«, hkrati pa mora imeti uživalec nedovoljenih drog moč za premagovanje številnih zunanjih ovir (Bauer 1997: 66). Namreč, z uživanjem drog je poleg zdravstvenih posledic povezanih tudi veliko socialnih posledic (Flaker 2002a: 252). Pri tem je potrebno poudariti, da le-te niso (ali pa le obrobno) posledica samega uživanja, temveč načina, kako se droge uživajo (Flaker 2002a: 253). Poleg tega kriminalizacija in z njo povezane visoke cene heroina in drugih nedovoljenih drog povzročajo, da sta kupovanje drog in pridobivanje denarja za učivalce bistvena in skorajda ekskluzivna dejavnost (Flaker 2002a: 254). Učivalci heroina imajo tako lahko velike probleme z zaposlitvijo, težko obdržijo službo, pogosto jo izgubijo; lahko imajo stanovanjske stiske; prijatelji, družina, sorodniki jih lahko izobčijo (Flaker 2002a: 252). Premagovanje naštetih težav pa je težka naloga celo za ljudi, ki niso zasvojeni (Bauer 1997: 66), ki se ne soočajo s stigmatizacijo, ki niso opustili vseh ali vsaj večine drugih družbenih vlog in se poistovetili z vlogo »džankija«.

Poti iz zasvojenosti je več. Kot sem že omenila, psihoaktivna substanca ni edini vzrok za zasvojenost, sicer bi bili vsi, ki jemljejo heroin, tudi zasvojeni, pa vendarle niso. Pri zasvojenosti je problem celoten sistem odnosov, v katerega je uživalec vključen, saj le-ta podpira posameznikovo zasvojenost. Da bi torej posameznik lahko zaživel brez heroina, mora

---

²³ Citat iz Duvalove avtobiografije se sicer nanaša na alkoholizem, vendar pa si ga lahko brez obotavljanja zamislimo tudi v okviru uživanja heroina.

ta sistem na novo postaviti, se na novo integrirati, torej reintegrirati, v okolje. Pri tem pa ga lahko nemalokrat ovira družbena stigma, ki se pripisuje zasvojenim.

1.5.3.1. Reintegracija

Socialna reintegracija je proces, ki teče paralelno s procesom rehabilitacije in se nanj navezuje (Kušević 1990: 273). Rehabilitacija je proces pomoči posamezniku, da bi se usposobil za »normalno« družbeno funkcioniranje, tako v fizičnem, psihičnem kot tudi v socialnem smislu, medtem ko pod pojmom socialna reintegracija razumemo aktivnosti, namenjene vključevanju rehabilitiranih oseb v vsakdanje življenje (ibid.). Gre za osebe, pri katerih proces socializacije ni bil uspešen in ki v bistvu nikoli sploh niso bile integrirane v družbo, ki so bile iz različnih razlogov (eden od teh razlogov je lahko tudi droga) marginalizirane (ibid.). Kušević (ibid.) poudarja, da je potrebno na zdravljenje, rehabilitacijo in na socialno reintegracijo gledati kot na dele enega procesa, saj je en del odvisen od uspeha ali neuspeha drugega, vse skupaj pa ima za cilj usmerjanje uživalca drog v bolj zadovoljivo življenje.

V času zdravljenja je najbolj občutljiv ravno trenutek odhoda iz ustanove in vračanja v vsakdanje življenje (Kušević 1990: 295). Večina programov osebnega in socialnega urejanja zasvojenosti od heroina in drugih nedovoljenih drog, ki so usmerjeni v abstinenco, je namreč takšnih, da posameznika izvzamejo iz vsakdanjega okolja za določeno časovno obdobje, ki lahko traja tudi več let. Še več: terapevtske skupnosti so podobne totalnim ustanovam²⁴ (Flaker 2002b: 204-210), katere Erwing Goffman (po Flaker 1998) definira kot prostor za bivanje in delo, v katerem večje število posameznikov s podobnim položajem, za daljše časovno obdobje odrezanih od družbe, živi prisilno, formalno vodeno obdobje svojega življenja. Vendar pa terapevtske skupnosti, kot navaja Flaker (2002b: 207-209), nimajo

---

²⁴ Terapevtske skupnosti človeka zajamejo totalno, ga od skupnosti izolirajo in delujejo kot stroji spreminjanja (Flaker 2002b: 204-207). Gre za utopične družbene naprave, ki ustvarjajo nov, idealen in idiličen prostor, novo, enakopravnejšo skupnost, novega človeka (ibid.). Poleg tega negujejo utopijo o ozdravljenju družbe oziroma kako s svojim delovanjem prispevati k utopičnem idealu družbe brez drog (ibid.). So izoliran prostor, kjer se z zaporo ustvarja dinamiko med zunaj in znotraj (ibid.). So oblika kolektivnega življenja, imajo ideologijo, ki zvede vse dogajanje na en imenovalec – odvajanje od droge in krepitev oziroma graditev osebnosti (ibid.). So naprava za procesiranje ljudi, življenje pa je urejeno po osrednjem načrtu (ibid.). Težijo k homogenosti članov in jih dostikrat deseksualizirajo (ibid.). So tudi kaznovalne (ibid.). Po drugi strani pa so terapevtske skupnosti le bolj skupnosti kot ustanove, saj so manjše in zato bolj pregledne, ljudje se bolje poznajo in lažje ustvarijo občutek povezanosti, se lažje dogovarjajo, zaradi česar je manj potreben osrednji načrt (ibid.). Osebe je bolj angažirano, predvsem pa so zmanjšane razlike med osebjem in varovanci tam, kjer delajo bivši uživalci (ibid.). Vendar pa so terapevtske skupnosti še vedno naprave spreminjanja ljudi – njihovi člani tja ne pridejo živeti, temveč se pridejo očistiti (ibid.).

družbene funkcije odlagališča, na uporabnike ne učinkujejo z omrtvičenjem identitete, temveč jih zajamejo v subjektivno dogajanje skupnosti. Prav eden od problemov subjektivacije pa je vračanje iz terapevtske skupnosti v navadno skupnost, kajti terapevtske skupnosti zaznamujejo in trgajo vezi s skupnostjo in uporabniki se v njih ne učijo spretnosti, ki bi bile koristne v vsakdanjem življenju (ibid.). *»Povratek je sploh nevrvalgična točka ocenjevanja terapevtskih skupnosti.«* (Flaker 2002b: 209) Tudi sami uživalci kot glavno pomanjkljivost komun navajajo težavnost povratka (Flaker et al. 1999: 383). O njem govorijo tudi tisti, ki sicer zelo cenijo svojo izkušnjo s komuno (ibid.).

Terapevtske skupnosti so torej problematične na ravni stvarne, socialne rehabilitacije (Flaker 2002b: 209). Bivanje v terapevtski skupnosti ima lahko za posledico izgubo kontakta posameznika z normalnim, samostojnim načinom življenja (Kušević 1990: 297). To pomeni, da se mora posameznik po svojem urejanju zasvojenosti v nekem programu ponovno integrirati (reintegrirati) v vsakdanje okolje. Pri tem pa potrebuje pomoč, saj mora tokrat zaživeti na drugačen način, na način, ki ne vključuje uživanja drog in s tem povezanega načina življenja, pa tudi na način, ki je drugačen od življenja v umetnem okolju²⁵ (Kušević 1990), ki ga ustvarjajo terapevtske skupnosti. S tem namenom se vedno bolj uveljavlja faza reintegracije, kot zaključni del programa urejanja zasvojenosti. Le-ta služi kot oporni sistem oziroma kot prehodna faza med varovanim okoljem v centrih terapevtske skupnosti in vrnitvijo v življenje v domačem okolju (http://www.drustvo-up.si/page/index.php?option=com_content&task=view&id=14&Itemid=28). Program reintegracije pomaga ublažiti šok, ki ga uporabnice in uporabniki pogosto občutijo ob vrnitvi iz tujine²⁶, jih pripravi na vsakodnevno življenje, odgovornosti ter različne izzive in težave, s katerimi se srečujejo pri vključevanju v družbo (ibid.). Hkrati igra pomembno oporo tudi pri načrtovanju njihove prihodnosti in odnosih s svojci (ibid.).

Velik problem pri reintegraciji bivših uživalcev drog v vsakdanje okolje je družbena stigma, ki se uživalcev drži tudi, ko več ne uživajo drog.

---

²⁵ Uporabniki pogosto terapevtske skupnosti opisujejo kot »zlate kletke«: *»Tam v komuni si v nekakšni »zlati kletki«, tam ni droge, si varen. Potem pa prideš ven in vidiš zadete ljudi, znance, s katerimi si se zdeal in droge res ni težko dobiti,«* je povedala ena od uporabnic programa reintegracije Društva »UP« v intervjuju, ki sem ga opravila z njo za namen raziskave o reintegracijskem centru Društva »UP« (2004).

²⁶ Večinoma se, kljub terapevtskim skupnostim v Sloveniji, zasvojeni uživalci heroina še vedno odločajo za osebno in socialno urejanje v terapevtskih skupnostih, ki se nahajajo v tujini (Flaker et al. 1999: 383).

1.5.3.2. Stigma²⁷ kot ovira

Ker je zasvojenost obravnavana kot bolezen, na področju zasvojenosti stigma deluje kot dejanski pečat in institucija (Flaker 2002a: 105). V procesu socialne reintegracije bivšega uživalca drog lahko stigma deluje negativno na posameznikovo vključevanje v vsakdanje okolje in mu zapira pot do marsikaterih družbenih virov. Stigma namreč posameznika naredi nekredibilnega (Flaker 2002a: 98). Kušević ugotavlja, da je ravno stigma eden od razlogov, da je zasvojenim težko preseči meje, ki vodijo v družbeno sprejemljivejša vedenja, v redno zaposlitev ali skrb za družino, saj sebe dostikrat doživljajo kot deviante in kriminalce (Kušević 1990: 297).

Pri tistih, ki pridejo iz komun, je občutek zaznamovanosti (stigmatiziranosti) paradokсно izrazitejši v trenutku, ko pridejo iz komune, kot pa prej, ko je bil posameznik še zasvojen (Flaker 2002a: 161). Odhod v komuno je namreč dejstvo, ki ga je težko prikriti, še posebno v manjših, bolj prepletenih skupnostih (ibid.). Človeka nekaj časa ni in potem se spet pokaže (ibid.). Prav tako človek ni več v skupini drugih uživalcev, ki omilijo občutek stigmatiziranosti, hkrati pa je stigma v starem okolju obstojnejša (ibid.).

Delovno okolje je najbolj občutljivo za stigmatizacijo uživanja droge in najpogostejši vzrok za prikrivanje stigme, saj je to okolje bolj nadzorovano kot pa to velja za neformalna okolja, tako da se stigma bolj pokaže, njene posledice pa so bolj določene (Flaker 2002a: 120). Trbančeva in sodelavke (2003: 59) poudarjajo, da je sicer res, da je najprej potrebno urejati zasvojenost, šele potem oseba postane zaposljiva, vendar je stigma (pretekle) težave pogosto še vedno izrazita ovira pri iskanju zaposlitve. Zato se pri iskanju zaposlitve izpostavlja dilema, ali potencialnemu delodajalcu povedati, da si zdravljen uživalec, ali ne (Trbanc et al. 2003: 28). Delodajalci se namreč ob trenutni veliki ponudbi delovne sile raje odločijo za druge osebe, s katerimi ne bodo imeli toliko problemov (ibid.), ali pa so glede zaposlovanja oseb, za katere

---

²⁷ Beseda stigma izhaja iz grščine in pomeni pečat ali znak, s katerim so na različne načine zaznamovali sužnja, zločinca ali izdajalca z namenom, da bi ga ljudje prepoznali in se mu izognili (Flaker 2002: 98). V sodobnem času stigma še vedno pomeni zaznamovanost, vendar ne nujno vidne zaznamovanosti, temveč deluje bolj kot atribut nezaželenosti, zavrženosti (ibid.). Stigmatiziran je tisti človek, ki ne izpolnjuje pričakovanj, ki jih do njega imamo, in ki ni tisto, kar zanj predpostavljamo, da je (ibid.). Stigma je atribut, ki človeka diskreditira (ibid.). Po Goffmanu gre pri stigmatizaciji za neskladje med virtualno in dejansko identiteto, za nasprotje med tistim, za kar na podlagi običajnih stereotipov sklepamo, da bi človek moral biti in med tistim, kar se pokaže, da človek dejansko je (ibid.).

ocenijo ali ugotovijo, da imajo posebne težave, ki bi lahko vplivale na delo ali katerim bi morali nekoliko prilagoditi delovni čas in podobno, zelo nefleksibilni (Trbanc et al. 2003: 59).

Za uživalce nedovoljenih drog je značilno, da večinoma zapadejo v zasvojenost že v obdobju rednega šolanja, zaradi česar šolanja večinoma ne zaključijo (Trbanc et al. 2003: 28). Tako se zaradi nizke izobrazbe njihova možnost zaposlitve še zmanjša oziroma so jim na voljo slabše plačana delovna mesta (ibid.). Tudi Flaker (2002a: 77) v raziskavi ugotavlja, da veliko uživalcev drog opusti šolanje. Trbančeva in druge (2003: 62-63) opozarjajo, da je izobrazba eden ključnih dejavnikov izboljšanja zaposljivosti, hkrati pa ima vključenost v proces izobraževanja močne reintegracijske učinke, učinke na širjenje socialnih omrežij in osebno rast posameznikov. Kranjčeva (v Rugelj 1983: 295) navaja, da je izobraževanje dejavnik, ki bivšim zasvojenim uživalcem nedovoljenih drog vrača občutek osebne rasti in napredovanja ter pomaga ponovno oblikovati samozavest, hkrati pa oblikuje objektivne pogoje za spremembo socialnega položaja in za premik v druge socialne skupine. Bivšemu uživalcu pomaga izboljšati ekonomski položaj, ugled in vplivnost v okolju, kjer živi (ibid.).

Možnost takojšnje vključitve v različne programe izobraževanja takoj po zdravljenju je zelo pomembna tudi z vidika graditve novih socialnih mrež, kar še posebej velja za tiste, ki so bili na zdravljenju izven svojega življenjskega okolja, saj so njihove stare socialne mreže pogosto tiste, ki so jih pripeljale v zasvojenost (Trbanc et al. 2003: 31). Flaker (2002a: 153) ugotavlja, da uživalci, še posebej tisti, ki so globoko v karieri, pogosto izgubijo stike z vrstniki, ki ne uživajo droge. To je tudi ena izmed poglavitnih socialnih posledic zasvojenosti s heroinom (ibid.). Zaznamovanost prinaša v stike z drugimi nelagodje, ki se mu tako uživalci kot neuživalci raje izognejo (Flaker 2002a: 155). Izguba stikov s starimi prijatelji, znanci in sorodniki ima za posledico to, da imajo uživalci na splošno malo družabnih stikov, še te pa predvsem z drugimi uživalci (Flaker 2002a: 156). Vzpostavljanje stikov zunaj uživalskih krogov je nujni in težavni del rehabilitacije in začetka brez droge, poleg tega pa je primerno opustiti druženje s tistimi vrstniki, ki uživajo drogo (Flaker 2002a: 160). To sicer ni lahko, je pa lažje, če poteka vzporedno z drugimi spremembami v življenju, saj spremenjeni odnosi in spremenjen življenjski slog prinesejo nov pogled na prijatelje, odprejo se nove možnosti za vzpostavljanje stikov in tudi za njihovo vzdrževanje (ibid.). Navezovanje stikov z vrstniki pa je oteženo tudi zaradi tega, ker je uživalčevo obdobje uživanja heroina neproduktivno za pridobivanje socialnih spretnosti (Flaker 2002a: 164).

Flaker (2002a: 161) ugotavlja, da je eden od možnih razlogov za izrazitejši občutek zaznamovanosti po vrnitvi iz komune tudi odsotnost družbe drugih uživalcev, ki kot skupina omilijo občutek stigmatiziranosti, hkrati pa se povratnik iz komune več ne identificira z vlogo uživalca, zaradi česar stigma doživlja še toliko bolj krivično. Še posebno je to značilno za manjše, bolj prepletene skupnosti, v katerih je stigma obstojnejša (ibid.). Zato se nekateri bivši uživalci zadržujejo bolj doma, kar pa jih še bolj oddalji od ljudi in jih naredi drugačne (ibid.). Nekateri skušajo občutek izoliranosti in nepripadnosti nadomestiti s skupinami za samopomoč (ibid.). Jože Ramovš (2003: 396) poudarja, da ima deljenje lastne izkušnje zasvojenosti z drugimi pomembne terapevtske učinke. Zdravljeni uživalec s pripovedovanjem in deljenjem svoje življenjske izkušnje ljudem v podobnih težavah in stiskah omogoči uvid in s tem začetek njihovega urejanja, hkrati pa morda obvaruje koga, da ne bi zabredel v začaran krog zasvojenosti (ibid.). S tem se draga življenjska izkušnja brez vrednosti spremeni v dragoceno, saj z njo nekomu rešuje življenje (ibid.).

1.5.4. Načini urejanja (zdravljenja)²⁸ zasvojenosti

V Sloveniji obstaja veliko različnih programov in služb, ki odgovarjajo na probleme zasvojenih s heroinom. Pestrost ponudbe je izrednega pomena, saj uživanje heroina ali pa drugih drog ne izenačuje ljudi, tako pa tudi ni univerzalnega programa urejanja zasvojenosti, ki bi odgovarjal vsakemu zasvojenemu uživalcu. Bauerjeva (1997: 69) zapiše, da je pot odvajanja vselej stvar individualnega razvoja. Tudi uživalci sami si želijo čim večjo in čim pestrejšo ponudbo, da bi lahko čim bolj izbirali in se odločali brez prisile, predvsem pa od služb pričakujejo konkretno in praktično pomoč, ne pa moraliziranja, ki se jim zdi neproduktivno (Flaker 2002b: 239-240).

---

²⁸ Osrednja sektorja, ki odgovarjata na težave, povezane z uživanjem drog, sta zdravstvo in sociala. »Zdravljenje« zasvojenosti je tako izraz, ki izhaja iz domene zdravstva, »urejanje« zasvojenosti pa izraz, ki je v domeni sociala. Pri tem naj bi šlo za različne storitve pomoči. Eno so storitve, ki naj bi odgovarjale na zdravstvene težave, drugo so storitve, ki naj bi odgovarjale na socialne težave zasvojenih. Vendar je splošno v strokovni kakor tudi v laični javnosti, bolj uveljavljen izraz »zdravljenje« zasvojenosti, kot pa izraz urejanje zasvojenosti. Razlog temu je verjetno tudi to, da so bile zdravstvene službe prve, ki so se začele srečevati z uživalci drog in so imele veliko časa primat na tem področju. Poleg tega tudi programi, ki so terapevtski (torej bolj socialni), v veliki meri izhajajo iz medicinskega modela pomoči.

Osnovna delitev, ki obstaja v praksi, je delitev programov na nizkopražne programe (kot so na primer Stigma, metadonski programi) in na visokopražne programe (kot so na primer Detoksikacija, programi odvajanja). Najprej so prednjačili visokopražni programi, ki pa so se predvsem s pojavom virusa HIV pokazali kot nezadostni (Bauer 1997; Grebenc 2003). Takrat vodilno načelo abstinence, ki je bila pogoj za vključitev (in za nadaljnjo vključenost), je bilo za mnoge uživalce nedovoljenih drog nedosegljivo ali pa nesprejemljivo (Bauer 1997). Tako se je z ideologijo neoliberalizma in pa s spoznanjem, da so intravenozni uživalci ena od rizičnih skupin, oziroma, da se virus HIV prenaša tudi preko brizg, ki jih intravenozni uživalci uporabljajo (Grebenc po Riley, O'Hare 2003: 53; Kocmur 2005), razvila tako imenovana »manj zahtevna« ponudba, za katero je značilen nizek prag, ki ga morajo uživalci drog prestopiti, da bi prejeli strokovno pomoč (Bauer 1997: 29).

Za nobenega od sistemov urejanja ni mogoče reči, da je najboljši ali najslabši (Ramovš v Picchi 1995: 99). Ljudje smo različni, zasvojenosti in zasvojenci tudi, enemu pomaga k vrnitvi v človeško življenje en sistem, drugemu drugi, enega je v danih razmerah možno dvigniti po dolgoletni zasvojenosti v daleč nadpovprečno človeško in socialno višino, drugemu je mogoče nuditi samo še osnovno socialno in zdravstveno oskrbo (ibid.). Za vsakega človeka v stiski je najboljši tisti sistem pomoči, ki mu pomaga problem rešiti do tiste višine, ki jo je on sam zmožen v danih razmerah (ibid.).

1.5.4.1. Nizkopražni programi

Dejavnost nizkopražnih programov se opredeljuje s konceptom zmanjševanja škode (Kocmur 2005), povezane z uživanjem drog. Njihov cilj je izboljšanje zdravstvenega stanja zasvojenih, zmanjšanje psihičnih in socialnih stisk, zmanjšanje števila smrtnih primerov, pa tudi družbenih problemov z odprtimi scenami drog (Auer 2001: 166). Na ravni posameznika je najbolj učinkovit vidik zmanjšanja škode opustitev drog, vendar pa popolna opustitev drog predstavlja le eno od možnih izbir posameznika, zaradi česar abstinence ne more biti zahtevan predpogoj za vključevanje v programe zmanjševanja škode, kar je sicer povsem logično v primeru vključitve v terapevtski program (Kocmur 2005). S tem lahko v družbi dosežemo večji nadzor nad tveganjem zaradi uživanja drog, ki ga sicer v primeru skrite populacije kot posledice izključevanja, nimamo (ibid.).

Nizkopražni programi zajemajo naslednje dejavnosti: stacionarni programi zamenjave injekcijskih igel, terensko delo s »skrito populacijo« uporabnikov nedovoljenih drog, programi mobilne zamenjave igel s terenskim delom, vključevanje uporabnikov v sekundarno zamenjavo igel, vzpodbujanje vrstniške peer edukacije med uporabniki drog, svetovalno delo v Zavodih za prestajanje kazni zapora, programi varnih sob za injiciranje, programi vzdrževanja na metadonu, heroin na recept, svetovanje in informiranje o varnejšem, zdravju manj škodljivem uživanju drog v okviru stacionarnih in terenskih programov, publiciranje informativno svetovalnih gradiv s cilji zmanjšanja škode, svetovanje v zvezi z drogami in problemi odvisnosti na kriznih telefonskih linijah ter osveščanje o tveganjih preko elektronskih medijev, forumov, konferenc (Kocmur 2005).

Temeljna lastnost nizkopražnih programov je prav tem, da se doseganje sprememb (od varnejše uporabe drog do vstopanja v druge programe) ne pogojuje za sam vstop v program, zaradi česar je cilj metode zmanjševanja škode – omogočanje stikov in vedenjskih sprememb – tudi možno realizirati (Kocmur 2005). Sinonim za izraz »low threshold«, ki pomeni nizki prag, je tudi izraz »user friendly«, t.j. uporabnikom prijazna služba (ibid.). Kocmur (ibid.) poudarja, da dokler se nizkopražni programi, glede na mednarodno uveljavljene in izdelane koncepte, ki so dobro znani tudi v slovenskem prostoru, razvijajo v skladu s svojim poslanstvom, ki temelji tudi na kritični analizi družbenega odziva na pojav drog, bodo ostali zavezani temeljnemu izhodišču nizkega praga in se temu primerno obnašali. Vendar pa, dodaja, bodo še naprej, kakor do sedaj, nevsiljivo informirali in motivirali uporabnike tudi za vstop v visokopražne programe (ibid.). Namreč to, da se abstinenca kot cilj ne postavlja na prvo mesto, še ne pomeni, da se s tem zmanjšuje njen pomen ali vrednota (ibid.). Ali kot pravi Picchi: *»... ker umirajočega ni mogoče vrniti v življenje, je treba pomagati živeti tudi tistemu, ki ne zna ali noče opustiti jemanja mamil. Skupni cilj pa naj bi bil ta, da bi osebo vodili ven iz zasvojenosti; zmanjševanje škode je instrument, sredstvo, ne pa cilj.« (Picchi 1995: 80)*

1.5.4.2. Visokopražni programi

Visokopražni programi so usmerjeni v urejanje zasvojenosti in vzpostavljanje abstinence. Namenjeni so tistim, ki so motivirani za popolno opustitev uživanja (Auer 2001: 133). Ločimo med bolj socioterapevtsko usmerjenimi skupnostmi, pri katerih je večji poudarek na vedenju v skupnosti in v konkretnih življenjskih situacijah, ter med bolj psihoterapevtsko

umerjenimi, ki se ukvarjajo bolj s posamezniki in vzroki, ki so te posameznike pripeljali v zasvojenost (ibid.). Osnovni princip vseh skupnosti je temeljita sprememba življenjskih navad (ibid.). Temeljijo na modelu socialnega učenja, ki pospešuje spreminjanje odvisniškega vedenja in osebne spremembe nasploh (ibid.). Temeljni element rehabilitacije je razvoj zmožnosti samopomoči, pri čemer imata pomembno vlogo podpora in spodbujanje napredka s strani drugih (Auer 2001: 133-134).

Terapevtske skupnosti so se v Evropi razvile v 60-ih in 70-ih letih prejšnjega stoletja, ko je na vrhu lestvice najpopularnejših drog heroin zamenjal opij in amfetamine in ko se je zaradi neuspešnosti takratnih metod zdravljenja zasvojenosti, kot so bili heroinski in metadonski programi ter psihiatrično-bolnišnična zdravljenja pokazala potreba po razvijanju novih oblik osebnega in socialnega urejanja zasvojenih (Kooyman 1993: 13).

V Sloveniji obstajajo naslednji visokopražni programi urejanja zasvojenosti: Društvo Projekt človek, Društvo »UP« – Dianova, Center za zdravljenje odvisnih od prepovedanih drog – Psihiatrična klinika Ljubljana, Skupnost Srečanje – Zavod Pelikan in Skupnost Cenacolo. Z izjemo Centra za zdravljenje odvisnih od prepovedanih drog, ki predstavlja bolnišnično zdravljenje zasvojenosti, programi delujejo po principu skupnosti. Navedenim programom naj dodam še organizacijo Anonimni Narkomani – NA (Narcotics Anonymus), ki bi jo lahko uvrstili nekje vmes med nizkopražne in visokopražne programe.

Vsi naštetni programi so na nek način usmerjeni v reintegracijo, poseben poudarek na njej pa imajo Društvo Projekt človek, Društvo »UP« in pa Center za zdravljenje odvisnih od prepovedanih drog s svojim programom dnevnega centra. Reintegracijska organizacija so tudi Anonimni narkomani. Za razliko od ostalih reintegracijskih programov lahko njen član postane tudi oseba, ki je v metadonskem programu, ali oseba, ki ne abstiniira (Hrvić 2005). V Sloveniji nimamo reintegracijskih programov, ki bi bili odprti za vse, temveč le za tiste uporabnike, ki so bili prej obravnavani v enem od visokopražnih programov (Stefanovski 2002: 51).

2. PROBLEM

Osebna izkušnja, prostovoljno delo z uporabniki programa reintegracije Društva »UP« - Društva za pomoč zasvojenecem in njihovim svojcem Slovenije in osebna poznanstva danes že bivših uživancev heroina so botrovali odločitvi, da podrobneje raziščem življenje bivših uživancev nekaj let po končanem osebnem in socialnem urejanju zasvojenosti. Danes je že za povprečnega mladega posameznika integracija v družbo izjemno zahtevna naloga, še toliko bolj pa to velja za bivše zasvojene učivalce heroina in drugih nedovoljenih drog. Vključevanja ne otežuje zgolj dejstvo, da zasvojenost in narava zdravljenja zasvojenosti za določeno obdobje od posameznika zahtevata izvzetost iz vsakdanjega okolja, temveč tudi politika do drog, ki v splošnem prepovedane droge definira kot družbeni odklon. Z raziskavo sem torej želela ugotoviti, v kolikšni meri so danes posamezniki, ki že nekaj let uspešno abstiniirajo od heroina, vključeni v družbo. Pri tem me je zanimalo, s kakšnimi ovirami so se srečevali pri (ponovnem) vključevanju oziroma se srečujejo danes, kateri dejavniki so jim bili pri tem najbolj v pomoč in kdo oziroma kaj je tisto, kar jim danes pomaga pri premagovanju težav in problemov.

3. METODA

3.1.1. Vrsta raziskave

Raziskava je kvalitativna. Pri obdelavi podatkov oziroma intervjujev je uporabljena kvalitativna analiza, ki je del kvalitativne raziskave.

3.1.2. Merski instrumenti in viri podatkov

V raziskavi je kot merski instrument uporabljen poglobljen odprt nestandardiziran intervju, pri katerem so določene samo širše teme kot vodilo za intervju, medtem ko vprašanja niso vnaprej določena. Posamezna vprašanja so odvisna od izpraševalca med samim intervjujem.

Kot vir podatkov so v raziskavi uporabljeni podatki, pridobljeni iz treh intervjujev posameznikov, ki imajo preteklo izkušnjo zasvojenosti s heroinom in ki danes uspešno abstinirajo. Vodilo za intervju je bilo narejeno na podlagi osebne izkušnje in opazovanja z udeležbo, ko sem v času večletnega prostovoljnega dela na Društvu »UP« spoznavala, s kakšnimi težavami se srečujejo uporabniki zadnje faze zdravljenja zasvojenosti – reintegracije v družinsko in širše družbeno okolje, katere naloga je socialna reintegracija posameznika in ki običajno sledi zdravljenju v terapevtski skupnosti.

3.1.3. Populacija in vzorčenje

Kot pove že sam naslov naloge, je raziskovanje usmerjeno na bivše zasvojene uživalce heroina in sicer nekaj let po zaključenem osebnem in socialnem urejanju zasvojenosti.

Intervjuji so bili izvedeni s tremi posamezniki s preteklo izkušnjo zasvojenosti, ki so se zdravili v različnih programih zdravljenja, predvsem zaradi zasvojenosti s heroinom. Vsi trije posamezniki danes uspešno abstinirajo od trdih drog vsaj že približno pet let, od zaključka osebnega in socialnega urejanja zasvojenosti pa so pretekla najmanj tri leta. Prvi intervju je bil opravljen z dekletom, starim skoraj 25 let, ki sem jo spoznala v času prostovoljnega dela na Društvu »UP«. Druga dva intervjuja sta bila opravljena s posameznikoma, ki sem ju spoznala

že pred njuno izkušnjo zasvojenosti, in sicer s fantom, starim 33 let, ki je končal program zdravljenja v terapevtski skupnosti Le Patriarche, in z dekletom, starim 35 let, ki je po predčasni zapustitvi terapevtske skupnosti Dianova uspešno zaključila program zdravljenja v Društvu Projekt človek.

3.1.4. Zbiranje podatkov

Vsi trije intervjuji so bili opravljeni po predhodnem telefonskem dogovoru s posamezniki, v katerem je bilo kandidatom razloženo, na katero vsebino se intervju nanaša in da je njegovo trajanje omejeno na približno 45 minut. Prav tako je bil kandidatom razložen potek intervjuja, pri čemer je bilo poudarjeno, da se intervju snema na digitalni snemalnik in da je poskrbljeno za anonimnost podatkov, tako da bodo vsa imena oziroma naslovi spremenjeni v korist anonimnosti intervjuvanca. Po predhodnem soglasju s kandidati sem vse intervjuje opravila sama in sicer na svojem domu, ker sem se v tem času soočala z zdravstvenimi težavami, zaradi katerih mi je bilo odsvetovano pretirano gibanje. Pri samih intervjujih ni bilo težav, vsak posamezni intervju pa je trajal od 30 do 50 minut.

3.1.5. Obdelava in analiza podatkov

Dobljeni podatki v intervjujih so bili obdelani kvalitativno. Intervjuji so bili posneti z digitalnim snemalnikom in kasneje dobesedno in v celoti prepisani. Sledila je določitev enot kodiranja in nato odprto kodiranje, v katerem so bili predhodno določenim enotam kodiranja (delom besedila) prosto pripisani pojmi. Nato je na podlagi prepoznavanja skupnih potez sledilo urejanje oziroma združevanje teh pojmov v kategorije. Rezultat so bile dobljene različne kategorije pojmov, ki se nanašajo na področja življenja bivših zasvojenih uživalcev heroina danes – nekaj let po rehabilitaciji, hkrati pa tudi v času zasvojenosti in po končanem zdravljenju, ter pripadajoče besede intervjuvancev, ki odlikavajo pomen posameznega vsebinskega pojma. V zadnji fazi je bila iz dobljenih kategorij in vsebinskih pojmov znotraj kategorij, povezanih v smiselno celoto, oblikovana poskusna teorija.

4. UGOTOVITVE²⁹

Pomembni ugotovitvi, ki se prepletata skozi celotno raziskovanje, sta potrebi po razlikovanju različnih programov urejanja zasvojenosti in ločevanja programa reintegracije kot zadnje faze osebnega in socialnega urejanja zasvojenosti od zdravljenja v terapevtski skupnosti. Namreč, sistem urejanja v terapevtski skupnosti Društva Projekt človek uporabnikom med vikendi ne samo omogoča temveč tudi spodbuja stike z bližnjimi in skupnostjo, iz katere izhajajo, medtem ko terapevtska skupnost Le Patriarche oziroma danes Dianova zaradi lociranosti v tujini od uporabnika zahteva, da se za obdobje bivanja (z izjemo redkih obiskov, ki so odvisni tudi oziroma predvsem od finančnih zmožnosti uporabnika oziroma njegove družine) povsem distancira od svoje sredine. Še večja razlika je opazna med programom reintegracije kot dela celotnega programa zdravljenja in terapevtsko skupnostjo, saj je namen prvega omogočiti uporabnikom uspešno ponovno vključitev v družbo in v skladu s tem služi kot oporni sistem oziroma prehodna faza med varovanim okoljem terapevtske skupnosti in vrnitvijo v življenje v domačem okolju. Program naj bi tako uporabnicam in uporabnikom nudil oporo pri načrtovanju njihove prihodnosti in v odnosih z njihovimi svojci, prijatelji ter v drugih socialnih stikih.

Z analizo intervjujev je bilo ugotovljeno, da se izjave intervjuvancev nanašajo na naslednja življenjska področja:

- ✚ Zaposlitev
- ✚ Izobraževanje
- ✚ Osebno doživljanje
- ✚ Odnosi v družini
- ✚ Izkušnja zasvojenosti
- ✚ Stigma
- ✚ Vloga programov urejanja zasvojenosti
- ✚ Socialna mreža
- ✚ Partnerski odnos

---

²⁹ Zaradi želje po čim bolj nazorni predstavitvi in ohranitvi izvirnosti so izjave intervjuvancev pisane v pogovornem jeziku. Ker ima lahko ena izjava več pomenov, je mogoče, da se bo pojavila na dveh mestih hkrati.

✚ Šport

✚ Načrti za prihodnost

4.1.1. Zaposlitev

Raziskava je pokazala, da aktivnosti, ki so potrebne za to, da zasvojenec zadovolji svojo potrebo po heroinu, preprečujejo normalno opravljanje dela, saj le-te zasvojencu vzamejo preveč časa in energije (*...Sej prej sm delala kej preko študenta, še preden sm se ga začela butat, pa še pol neki, dokler je še znesel... ne, redno nism bla pa nikol zaposlena. Tud pol po srednji šoli nism nikol nč delala. Ni znesel, k je blo treba iskat drogo, pa dnar...*). Po drugi strani pa enako velja tudi za aktivnosti oziroma obveznosti, ki so posamezniku naložene v programu reintegracije, kljub temu, da je eden od ciljev programa reintegracije tudi zagotavljanje ekonomske neodvisnosti z legalno zaposlitvijo (*...In jest sm bla takrat še v reintegraciji in sm mela še obveznosti v reintegraciji. In jest sm po treh dneh stopla do njega in mu rekla, lejte, jest sm bla pa to pa to, pa tok pa tok cajta, pa zdej sm v reintegraciji in to pomen to pa to, da pa kdaj pa kdaj ne bom mogla v službo... Takrat sm imela sama potrebo, pa tud vedla sem, da drugač ne bo šlo, ker... hm... ker bi mu mogla vsak petek reč, a ne, ... takrat sm jest mela še partnerske pogovore, pa je blo tok več tega... ma, takrat v bistvu ne bi znesel, da bi... res vsak teden vsaj enkrat al pa dvakrat, da morm prej it...hm... skoz z enimi izgovori. Takrat sm mogla mu povedat, drgač bi se me kmal naveliču, pa reku, tko mal te pa res ne rabm...).*

Iz izjav je mogoče razbrati tudi »napredovanje« v zaposlitvi – če je redno delovno razmerje v času zasvojenosti nemogoče in če je posameznik v času reintegracije še pripravljen opravljati delo na nelegalen način (*...Rečeno je blo, da bom mela pogodbo, na konc je blo vse skupi na črno...*), pa tega po končanem urejanju ni več moč zaslediti (*...najprej sm pr fotru delu, ne, k sm pršu ven...; ...sm delu prek študenta, ker sm mel kao nek status dijaka še, ampak pa dost uredu služba...*). Še večji napredek se pokaže danes, nekaj let po končanem urejanju, ko ena od intervjuvank pove, da opravlja študentsko in honorarno delo, ostala dva intervjuvanca pa sta v rednem delovnem razmerju.

4.1.2. Izobraževanje

Napredovanje v karieri uživanja heroina vpliva tudi na področje izobraževanja. Če je na točki kariere, na kateri posameznik še kontrolira uživanje, vključenost v sistem izobraževanja še mogoča (*...srednjo sm končala že, ko sm bla na heroinu. Pa to ful dobr, sem mela na koncu od dvanajstih predmetov osem petic, ostalo pa štirke. Takrat mi je še znesel, ker še nism bla tok zasvojena, pa tud za dnarjem mi še ni blo treba laufat, k sm ga mela še od dilanja trave. Takrat tud še noben ni sumu, da se ga zadevam. Sam sm pa tud pazla, da glih nism kinkala v šoli al pa pred folkom. To sm bl k sm bla sama. Pa tud zmeri sm mela kakšen šut na zalogi, da nism mela krize...*), pa to več ne velja na točki, ko aktivnosti, potrebne za zadovoljevanje potrebe po heroinu, posameznika toliko okupirajo, da zraven ni več sposoben izpolnjevati obveznosti, ki jih nalaga sistem izobraževanja (*...Sm bla vpisana na ekonomijo, pol pa še na socialno delo v Zagrebu, sam nikol nism nč nardila. Ni več znesel...*).

V času vključenosti v program reintegracije oziroma po končanem urejanju zasvojenosti izobraževanje oziroma njegovo nadaljevanje (ponovno) postane eden od ciljev (*...K sm pršla (v reintegracijo), sm mela ful jasen cilj, da bom pa tole aranžersko nardila...; ...in srednjo šolo in študij sm končal po zdravljenju...*). Bivši uživalci namreč z reintegracijo v družbo začnejo nezaključeno izobraževanje doživljati kot oviro, saj prispeva k manjši samozavesti (*...da sm se počutla ful nesamozavestno... k sm mela narjeno sam srednjo šolo...*), jim daje občutek nesposobnosti (*...Ovira je bla šola v temu, da sm se počutla totalno nesposobno...*) in povečuje občutke krivde (*...Predvsem me je žrl to, da nism mel srednje šole narejene, ne. To me je ful žrl...; ...pol pa zmeri bol te žre, zmeri bol te žre, da ipak, a veš... tud to se pozna, da so bli v družini več al menj vsi izobraženi, in te tud to pol mal naprej... mogoče, če ne bi bli, bi mogoče bil zadovolen...*).

Tudi danes – nekaj let po zaključenem urejanju je nezaključeno izobraževanje še vedno dejavnik, ki prispeva k slabši samopodobi (*...Ovira je bla šola v temu, da sm se počutla totalno nesposobno. Pa še zdej se verjetn... ker nimam poklica, ker mi je zoprno reč, osnovnošolsko izobrazbo mam...*), hkrati pa je ravno na tem področju močno prisotna potreba po dokazovanju (*...V indeksu mam same petice, narjenih mam pa dvanajst izpitov, a ne. Lahko bi hitrejš nardila, če ne bi bla tak perfekcionista. Še zmerej mam občutek, da se nekomu dokazujem, čeprav si govorim, da se nimam komu dokazvat, da rabm samo dokončat...*) in pa

občutki krivde, ker niso izpolnili oziroma ne izpolnjujejo (lastnih) pričakovanj (...*Verjetno je tud to razlog, da neki popravljam za nazaj...; ...Teško mi je na primer, ker zdele sestrica četrti letnik končuje, pa pet let je mlajša od mene...; ...strah me je tega, da mi čas beži, pa da sm... čeprav, ja, mam napredke v zadnjem letu, ampak mi ne pomnjo tok, kokr mi pa pomen ta napredek v šoli...; ...star sm triintrideset, faks sm končou pred enim letom in me najbolj ovira to, da nism doštudiru že prej, ker je zlo težko... teži je delat kariero s triintridesetim, kokr pa če bi končal pr štirindvajstih faks... ful... mislm, se to ful pozna...; ...da šole nism končou v roku in s tem tud pol si odpru širšo pot, možnost...; ...Ne bi šele zdej faksa delala, zihr ne. A veš, jest sm stara petintrideset let, pa u bistvu nimam niti še faksa ne...).* Kot vidimo gre za neke vrste žalovanje za zamujenimi priložnostmi.

Ena od bivših uživalk hkrati navaja, da jo moti tudi reakcija drugih, ko jim razkrije, da ima osnovnošolsko izobrazbo (...*Teško mi je, k spoznavam mlade ljudi, k so več al menj študentarija, ker je moja generacija. Kva pa ti študiraš? Srednjo še delam. Pa sami pr seb mi je to o.k., sam tist pogled, a ne: »A? Zakva pa ona šele srednjo dela?« mi pa ni všeč...)*, čeprav sogovorniki le redko pokažejo konkretno zanimanje oziroma začudenje zaradi omenjenega dejstva (...*Sploh me redko kdo vpraša, zakva šele to...)*).

4.1.3. Osebno doživljanje

Osebno doživljanje je tema, ki se mi zdi posebno zanimiva. Kot bo mogoče razbrati iz sledečih se ugotovitev, podkrepljenih s konkretnimi izjavami bivših uživancev heroina, je pri vseh intervjuvancih opaziti visoko stopnjo samokritičnosti.

Po zaključenem zdravljenju v terapevtski skupnosti je pri intervjuvancih močno prisoten občutek izgubljenosti, ne glede na to, ali programu terapevtske skupnosti sledi program reintegracije (...*Prvih štirinajst dni od tega k sm pršla domov, nisem vedla, kaj bom sama s sabo...; ...k sm pol pršla u rientro, veš, sm se tko ful sprašvala, a to je to, a to je lajf...)*, ali pa gre za zaključek zdravljenja (...*Največji problem čist na začetku je bil to, da sm sploh bil čist zgubljen... Takrat še ni blo te reintegracije in tega in sm u bistvu padu kr naenkrat noter in sm bil mau zgubljen...)*). Pri vsem tem se lahko pojavi še občutek razočaranja, ker realnost ni skladna s pričakovanji (...*k sm pol pršla u rientro, veš, sm se tko ful sprašvala, a to je to, a to je lajf. Ne vem, tko no, sm mislna, da mora bit neki več, a ne, k tko, k so govoril, kok je kul, k*

se ga nehaš zadevat...), občutek osamljenosti zaradi pomanjkanja stikov z ljudmi, ki niso povezani z drogo (...Pa nobenih frendov nism mela, tko da sm se počutla ful osamljeno...), in občutek nesposobnosti oziroma nezadovoljstva, povezan z neizpolnjevanjem lastnih pričakovanj na področju izobrazbe (...Ovira je bla šola v temu, da sm se počutla totalno nesposobno...; ...(op. glede nedokončane srednje šole) pol pa zmeri bol te žre, zmeri bol te žre, da ipak, a veš... tud to se pozna, da so bli v družini več al menj vsi izobraženi, in te tud to pol mal naprej... mogoče, če ne bi bli, bi mogoče bil zadovolen...). Vse to pa spremlja še izrazito slaba samozavest, ki je prav tako posledica neizpolnjevanja lastnih pričakovanj, tako na področju izobrazbe, kot na področju zaposlitve (...da sm se počutla ful nesamozavestno, k nism mela službe, k u bistvu nism mela niti enga dneva delovne dobe. Pa tud to, k sm mela narjeto sam srednjo šolo...), posledično s tem pa potreba po sprejetosti (...U bistvu sm rabla vedet, da sm folku kul, da me sprejemajo...; ...Sam se pa spomnm, da mi je blo včasih ful neprijetno, k smo bli s temi fanti z basketa, pa so se oni pogovarjal o svojih faksih, pa službah, jest pa nism mela kej povedat, tko da... Takrat mi je blo ful bed. Me je blo kr groza takšnih tem, tko da tud sama nism nikol nobenga sprašvala kaj dela. Sploh nism folka nč tazga o njih sprašvala, k me je blo strah, da me bojo pol nazaj kej vprašal...).

Zanimivo je, da je pri vseh treh intervjuvancih tudi še danes, po najmanj petih letih abstiniranja, po zaključenem programu zdravljenja zasvojenosti in po določeni dobi vključevanja v vsakdanje okolje moč opaziti občutke krivde zaradi »izgubljenega časa na heroinu« (...leta, k bi mogl žurat, smo jih prebil v iskanju droge...). Občutek popravljanja preteklih napak (...Verjetno je tud to razlog, da neki popravljam za nazaj...), primerjava z vrstniki, bližnjimi (...Težko mi je na primer, ker zdele sestrica četrti letnik končuje, pa pet let je mlajša od mene...; ...Večina mojih frendov ma že otroke, pa so većinoma mlajši od mene. A veš, men se že tud mal mudi, sej sm stara že petintrideset let...) in občutek zamujenih priložnosti (...star sm triintrideset, faks sm končou pred enim letom in me najbolj ovira to, da nism doštudiru že prej, ker je zlo težko... teži je delat kariero s triintridesetim, kokr pa če bi končal pr štirindvajstih faks... ful... mislm, se to ful pozna...; ...če ne bi blo tega, boh ve, kje bi bla zdej jest že loh, a ne. A veš, zdej bi mela po mojem že kakšno ful dobro službo, tako k bi me veselila, k bi si z njo delala kariero, k bi delala neki, pr čemer bi mela občutek, da delam neki važnga, no. Ne bi šele zdej faksa delala, zihr ne. A veš, jest sm stara petintrideset let, pa u bistvu nimam niti še faksa ne, pa tud svojga stanovanja ne, pa pol, a veš, vsi okol mene, k so tud mlajši, majo že tud otroke, pa tko, a ne. Men se že tud mal mudi...) rezultirajo v občutku

nezadovoljstva (...tok je močna ta šola, da me ne zadovolji nč več družga, kokr pa da bo uspeh pr šoli... k bom prvih par korakov nardila šole, bodo tud ostale stvari ful bol svetle za pogledat. Dobr vem, da je to razlog zadnje cajte, da sm mejčken nezadovoljna sama s sabo...; ...jest sm stara petintrideset let, pa u bistvu nimam niti še faksa ne, pa tud svojga stanovanja ne, pa pol, a veš, vsi okol mene, k so tud mlajši, majo že tud otroke...; ...jest bi tud že eno tako varnost, a veš, da maš svoje stanovanje, da ti ni treba plačvat najemnine, k to je res stran vržen dnar, pa da maš diplomo, pa da pol delaš neki, k te veseli...) in v potrebi po dokazovanju (...V indeksu mam same petice, narjenih mam pa dvanajst izpitov, a ne. Lahko bi hitrejš nardila, če ne bi bla tak perfekcionista. Še zmerej mam občutek, da se nekomu dokazujem, čeprav si govorim, da se nimam komu dokazvat, da rabm samo dokončat...; ...Tok me je strah te šole... da se ne bom dokazala...).

Po drugi strani pa nekajletna vključenost v vsakdanje življenje prispeva k realnejšem doživljanju življenja (...predvsem zdej veš, da morš tud kej dajat... mislm, pa da je to fora, da daješ...; ...najbol pomaga tud stvari prespat, k zjutri vse zgleda velik menj grozen, a ne. Pol mi pa tud pomaga to, k mam velik različnih stvari, k jih delam, pa pol če mi ne gre u eni stvari, mam še druge, pa pol tam bol grizem, pa se nekak s tem tolažim. Ampak, tko k pravm, zjutri je zmeri drugač, da ne govorim čez neki dni, k zgleda vse tko že nepomembno...;...so pač dobri pa slabi trenutki, tko, zmage pa porazi, a ne. To je pač tko, del življenja, a ne. Ne vem, zdej mi je pač kul... hm... tko no. Čist drugač gledam na vse skupi. Zdej se mi zdi tko normalno, da hodm u službo, da bom mela enkrat otroka...;...So dnevi, k si bol dauvn, pa so dnevi, k letiš, a veš. Sam to je normaln...), še pomembnejše pa je dejstvo, da dobi njihovo lastno življenje večjo vrednost (...Prou tist, da vsak dan rečeš, vsak dan je kul in kva vse bi zdej zgubu, če bi šou nazaj. Prou tist, k si rečeš, ne, ne, ni vredn...; ...bol k si stran od tega, bol k vidiš, da se da probleme tud drugač rešvat, men misliš na to, da bi se zadel, a ne. Tko da dones sploh več ne mislm na to, k... ne vem... ni več tko tega u mojmu lajfu, a ne, k vem, kva bi vse loh zgubila, če bi se ga spet začela butat...; ...loh bi blo tud bolš, a ne, da bi mela dones tud še kej družga, če ne bi tok let zgubila zarad zadevanja, ampak vseen mam pa še zmeri več, kokr pa marsikdo, k se ni nikol zadevu, a ne. U bistvu mam velik, k je moj življenje ful poln, k mam partnerja, s katerim se ful dobr razumeva, pa ful dobr funkcionirava skupi, pa mam starše, k se dobr štekamo, pa frende, pa šport, pa itak da faks, k mi gre ful dobr, pa to no, to je pa velik...).

Še vedno so torej prisotni občutki krivde zaradi neizpolnjenih lastnih pričakovanj, ki pa jih očitno uspešno premagujejo s tem, ko lastnemu življenju pripisujejo vrednost, ki je večja od vrednosti življenja na heroinu. Vsekakor je to pomemben dejavnik pri ohranjanju abstinence.

Vsi intervjuvanci navajajo, da je v času zasvojenosti doživljanje manj intenzivno (*...Tud v času odvisnosti sm v bistvu rada, sm se dobr počutla v naravi, čeprav, ja... skoz sm vedla, da se tam dobr počutim, čeprav je nism tok dojemala, kokr jo pa pač zdej...; ...sej takrat se ne zavedaš...; ...k se ga butaš, itak nč ne vidiš, pa ne čutiš...*). Začne se (ponovno) prebujati v času abstiniranja od heroina in drugih drog (*...Se spomnm, k sm bla pol že en čas u komuni, k sm kr naenkrat začela slišat ptičke, da pojejo, k prej sploh tega nism več opazla...*), medtem ko po nekaj letih uspešnega zdravljenja o njihovem (ponovno) prebujenem doživljanju najbolje pričajo njihove besede same: *»...k zamižiš, vidiš steno, k se spomniš dogodka, k se spomniš enga martinčka zraven, pa kakšne marjetice, k tam vztrajno raste v tisti skali... tko, lepo je...«; »...Zdej je pa tko, da me ful fascinira, k vidm kej lepga, tko k na primer kakšen lep sončni zahod, al pa tko čist zeleno pokrajino, pa ne vem, kakšno obliko oblaka...«; »...Zdej smo še v gore začel hodit, k ti pa prou una narava pomen velik. Ful dobr. Glih zdej se menmo za en... bomo šli na nočno na Triglav, sončni vzhod na Triglav dočakat...«.*

4.1.4. Odnosi v družini

Zasvojenost ni le problem posameznika, temveč vseh, ki živijo z njim. Ker se po končanem urejanju v terapevtski skupnosti posamezniki največkrat vračajo v okrilje primarne družine, je zato izredno pomembno, da je v urejanje vključena celotna družina.

Običajno so odnosi med zasvojenimi užívalci in njihovimi starši povsem skrhani (*...Itak, da v času mojga zadevanja nismo mel nobenga odnosa. Sploh pol, k sm jest žvela u Zagrebu, k tud nism velik hodila domou... No, dokler sm dobivala še heptanone u Lublani, sm bla doma vsakih štrnajst dni, pol pa zmeri bl poredko, tko da je blo pol že bl na kakšne tri mesce za dva dni...*). V kolikor se posameznik odloči za bivanje v terapevtski skupnosti v tujini, je urejanje medosebnih odnosov znotraj družine onemogočeno, če že ne vsaj otežkočeno. Zato je veliko aktivnosti v okviru programa reintegracije usmerjenih prav na to področje (*...(op. dobljena pomoč v programu urejanja) kar se tiče komunikacije z mamo in z očetom je blo to v času*

reintegracije, pa s skupinami, k smo jih mel, z družinskimi pogovori, z individualnimi pogovori, z nalogami, k sta jih mogla obadva pisat...).

Ker pa je namen naloge raziskati življenje bivših zasvojenih uživalcev heroina nekaj let po končanem urejanju, naj se na tem mestu osredotočim na odnose znotraj družine danes in pa na dejavnike, ki so pripomogli k pozitivnim spremembam v teh odnosih.

Intervjuvanci danes poudarjajo pozitivne vidike odnosa s starši, kot je na primer možnost poiskati pomoč pri njih v času stiske, se pravi, da so starši postali del mreže pomoči, ki si jo je ustvaril bivši zasvojeni uživalec heroina (...*(op. odgovor na vprašanje »Na koga se danes obračaš v stiskah, ob problemih?«*) Dons pa tko k vsak po mojem, ne vem, s svojimi najbližjimi...; ...*mi dones najbolj pomaga pogovor... z mamo...*). Pri tem je pomembna komunikacija (...*z mamo se ful velik pogovarjam. Njej res loh čist use povem...*) in pa seveda vedenje o heroinu in zasvojenosti (...*pa jest mam tud mamo, k jih loh vse povem, k ve velik tud o drogi, pa zasvojenosti...*). V Majinem primeru je pomembno tudi dejstvo, da se v odnosu počuti kot enakovredna partnerka (...*velik se pogovarjamo. Z mamo se slišm vsak dan po telefonu, z očetom vsaj vsak drug dan, pol se pa tud vidmo vsaj enkrat na teden. Drugač so pa ti odnosi zdej čist drugačni... hm... bolj enakopravni, a ne. Tko, se mi zdi, da me končn jemljeta kot odraslo osebo. Me tud vprašata za kakšen nasvet, jest pa njiju dva, sploh mamo, k ona je bol tko življenjska...*).

V pripovedih sogovornikov je moč zaslediti več dejavnikov, ki so prispevali k izboljšanju odnosov znotraj družine:

- pogovor (...*Skoz debate sm začela verjet, da ona babici nč ne zamer in da ni čist nč kriva za to, kar se je babici dogajal...; ...V tem času (op. v času reintegracije) sva se tud naučle komunicirat, ker prej sva precej težko komunicirale, velik prepirov sva mele...*);
- dobljena pomoč v programu urejanja (...*kar se tiče komunikacije z mamo in z očetom je blo to v času reintegracije, pa s skupinami, k smo jih mel, z družinskimi pogovori, z individualnimi pogovori, z nalogami, k sta jih mogla obadva pisat...; ...k sm šla v DPČ, smo začel neki delat na naših odnosih, k smo mel ta družinska srečanja, pa starša sta pol tud hodila na te skupine staršev, pa sta mogla tud pisat osebne naloge, pa tko. Se mi zdi, da je to najbolj pomagal mojmu očetu, k on je bil do takrat čist zadrgrnjen, a več. Ni sploh šteku za kva gre...*);

- pretečeni čas (...Sama sm rabla čas, da sm razumela, zakva večina zasvojenost...; ...Precej se je tud spremenl s samim časom...; ...(op. odgovor na vprašanje: »Kaj je najbolj pripomoglo k izboljšanju odnosov s starši?«) predvsem čas...; ...cajt smo rabl, onadva sta rabla cajt, da sta mi spet loh zaupala...);
- rezultati (dokazati se) (...Pa to, da so neki rezultati... na primer šola pa faks, ne. A veš. Pa pol, ne vem, jest sm bil tud z Dejo poročen, pa je pol vidla, da sm neki, eno neko normalno pot ubral...; ...Največ je blo pa itak s tem, k sm se jest dokazala, k sm bla kul, k sm bla doma na vikendih, k sm dobr delala program...; ...Pa pol seveda, k sm pršla u rientro, k sm bla kul...; ...Pa jest sm se mogla dokazat... Sigurn so se pa pol naši odnosi najbolj popravl s tem, k sm dobila službo, pa jo odgovorno opravljala, pa k sm šla študirat, pa sm delala lepo vse izpite...);
- vloženi trud staršev (...Vsekakor tud z njunim trdom...; ...kar se tiče komunikacije z mamu in z očetom je blo to v času reintegracije, pa s skupinami, k smo jih mel, z družinskimi pogovori, z individualnimi pogovori, z nalogami, k sta jih mogla obadva pisat...; ...k sm šla v DPČ, smo začel neki delat na naših odnosih, k smo mel ta družinska srečanja, pa starša sta pol tud hodila na te skupine staršev, pa sta mogla tud pisat osebne naloge, pa tko. Se mi zdi, da je to najbolj pomagal mojmu očetu, k on je bil do takrat čist zadržnjen, a več. Ni sploh šteku za kva gre. Mama je bla velik bol u tem, pa tud tko je na sebi ful delala. No, tko, a veš, vsi smo ful nardil na sebi, ne sam jest, a ne. To je blo ful pomemben za naš odnos...);
- spremembe članov družine (...ker sta se spremenla precej, tko kot sm se jest...; ...No, tko, a veš, vsi smo ful nardil na sebi...; ...Dones če tko pogledam, sta se onadva tud ful spremenila...);
- grajenje zaupanja (...Precej se je tud spremenl s samim časom, z zgrajenim zaupanjem...; ...cajt smo rabl, onadva sta rabla cajt, da sta mi spet loh zaupala...).

4.1.5. Izkušnja zasvojenosti

Izkušnja zasvojenosti s heroinom predstavlja pomemben del življenja, še posebej ko gre za obdobje takoj po končanem urejanju oziroma v času urejanja v programu reintegracije (...Sej ne, da mi ne bi blo kul z njo, ampak men se je blo težko pogovarjat, k je blo vse, kar se mi je zadnja leta dogajal droga pa zdravljenje...). Zato ni vseeno, kakšen odnos imajo do tega dela življenja sami bivši zasvojeni uživalci heroina, na kakšen način postopajo z izkušnjo zasvojenosti in kako le-ta vpliva danes na njihovo življenje.

V Leninem primeru je zaslediti pozitiven odnos do izkušnje zasvojenosti (...jo gledam kot pozitivno izkušnjo. Nikoli mi ni bla v breme...), medtem ko Žan poudarja, da nanjo ne more gledati kot na pozitivno izkušnjo (...Na samo zasvojenost pa valda na morem gledat

pozitivno, kot pozitivno izkušnjo, sam... mislm... sigurn me je... mislm... oblikvala me je sigurn, ampak dons ne bi šou še enkrat u to...). Še drugače pa je v Majinem primeru, kjer je odnos do izkušnje zasvojenosti težko določljiv (*...sigurn je to po eni strani stran vržen cajt, k takrat pol, sploh zadnja leta, itak nism nč delala, k sm takrat sam vegetirala, po drugi strani je pa to pač ena izkušnja več u mojem življenju, k jo nima vsak, sam pač zmeri je pa težko na to tko gledat, a veš. Sej je kul, k ti rečejo, k poveš, da si se ga butu, ja ful dobr, k ti je ratal, pa tko naprej, ampak a veš, če ne bi blo tega, boh ve, kje bi bla zdej jest že loh...).* Po eni strani je torej opaziti poudarjanje negativnih vidikov zasvojenosti, po drugi strani pa vrednotenje izkušnje kot dragocene v smislu, da takšne izkušnje nima vsak. Potem, takoj za tem, pa spet sledi zanikanje povečanja uspeha urejanja zasvojenosti, ki ga je deležna s strani neuživalcev, češ da je čas zasvojenosti, čas izpuščenih priložnosti. Zopet vidimo, kako močno je prisotno obžalovanje zaradi »izgubljenega časa na heroinu«.

Glede na odnos, ki ga imajo sogovorniki do osebne izkušnje zasvojenosti, ne preseneča dejstvo, da sogovorniki v večini to izkušnjo prikrivajo. To velja tako za obdobje v času reintegracije in po končanem zdravljenju (*...Na začetku sploh ne. No, eni so itak vedl, na primer Urša. Ona je vedla vse. Drugač pa nism o tem govorila. Če me je kdo že vprašu, kva pa ti delaš, sm rekla, da si iščem službo. To je blo še v rientru...; ...Mi je blo pa zmeri kul se pohvalt, da znam portugalsčino in pol... če me je pa kdo vprašu, da kje sm se jo naučila, sm pa rekla, da sm tam živela s fantom šestnajst mescev...; ...K sm pršu, sem reku, kje si se nauču špansk pa italjansk, sm reku, da sm se učil. Za italjanščino sm reku, da sm hodu na tečaj, za španščino pa, da sm bil tam en mesec, al neki tazga. Zmislu sm si...; ...zmislna sm si. Sm pač rekla, da sm žvela v Zagrebu, pa da sm tm kej tko priložnostno delala, pol pa da sm bla na Portugalskem pr fantu in da sm se tam načila portugalsčino. Sej delno je blo to vse tud res, ampak... Drugač se pa nism kej preveč spuščala v podrobnosti, ampak sm zmeri probala čim prej zamenat temo...), kot tudi še danes. V Leninem primeru je opaziti celo izoblikovano strategijo, na kakšen način reagirati, kaj povedati oziroma ne-povedati, da izkušnjo zasvojenosti prikrije (*...Ponavad pol sama tko rečem precej kao flegma, čeprou je to maska, a ne... hm... ja, dva letnika gimnazije sm nardila, pol sm si pa vzela mal pavze, k sm ugotovila, da šolo moram dokončat, tko da jo zdej končujem. Ta stavk je pač tko, posneta plošča, k jo zavrtim vsakič sprot, če se mi to zgodi...; ...je pršla debata, ne vem zakaj, pač na droge, pa na komune, pa tko naprej, in pol, k pride debata na te stvari, jest ponavad pač... sicer vem velik povedat o tem, ampak pazim, da ne govorim tega iz lastnih izkušenj, k ne bi glih tam**

razlagala, da pa te stvari poznam...). Vsi trije sogovorniki niso pripravljene razkrivati svoje preteklosti, povezane z zasvojenostjo, v formalnem okolju zaposlitve (...Ne, v službi nikol. In tud ne bom (op. po negativni izkušnji v prvi službi)...; ...če bi pa rabu zde pisat (op. prošnjo za službo), bi pa spustu, bi se probu nekaj zmislit, kaj je blo... mislm ne vem... bi probu reč to, zakaj faksa nism prej naredu, da sm luftu, jebi ga, da sm se vpisu na faks, pa da sm luftu...; ... (op. v službi) to pa ne. To pa tud ne bi povedala. Se mi zdi že tko preveč šikaniranja... Tud jest nism bla nikol prpravlena povedat...). Iz prve izjave je mogoče razbrati, da je razlog za prikrivanje izkušnje zasvojenosti predhodna negativna izkušnja ob razkritju³⁰, v drugem pa je očitno razlog prikrivanja strah pred obsojanjem. Slednji razlog sem pri analizi intervjujev zasledila še nekajkrat (...Če ne bi blo tega tok (op. stigmatizacije na ravni družbe), bi tud v službi laži povedala...; ...A si loh mislš, da bi pol dobila službo. Sej folk ni nor, da bo hotu enga zaposlit, k je glih ven iz zdravljenja. Je to še ful preveč tako področje, k se ga folk boji, k misljo, da... ja, k misljo, enkrat džanki, zmeri džanki...; ...Me je pa ful strah, da bi zvedel in da bi me pol zato šikaniral...; ...če bi na prvo žogo povedu, bi mogoče mislil... mislm... bi mogoče kr denarnico pospravl, ne, pred tabo...)³¹.

Negativni odzivi ob razkritju pa niso prisotni samo v formalnem okolju, temveč tudi v neformalnem (...k sm to povedala, on je bil takrat tret letnik gimnazije, sm vidla, da se je ustrašu...; ...u bistvu mam negativne izkušnje edino, k je, je to, da jih je mau strah, mogoče no...). Strah sogovornikov, ki ga bivši uživalci zaznajo pri razkritju izkušnje zasvojenosti, je razlog za izogibanje morebitnim nadaljnjim razkritjem (...Takrat jest nism mela časa nč kej več povedat. Morem mejčken več povedat o tej stvari, hm, da se ljudje ne ustrašjo, da se ne bojijo več tega...; ...k je velik ljudi, nimam časa, ne energije mejčken več o tem povedat in... jih pa nočem strašit s tem...).

Lahko pa so razlogi mnogo manj dramatični in gre na primer le za odločitev, da preteklo izkušnjo zasvojenosti razkrijejo le posameznikom, s katerimi so v tesnejših, bolj osebnih stikih (...sam sva se pa tud zmenla, da njegovim staršem pa sorodnikom tega ne bova razlagala, k itak ni potreben. U bistvu jim tud jest nimam nobene potrebe tega govort, k si nismo tko ful blizu...; ...Sej dones se s sodelavci ne pogovarjamo o tem. Mam čist druge teme. Sicer se pa jest u službi ne pogovarjam tok osebne stvari...).

---

³⁰ Situacija je opisana v prvem odstavku pod poglavjem Stigma.

³¹ Temi strah pred obsojanjem ali strah pred stigmatizacijo se posvečam podrobneje v poglavju Stigma.

Kot vidimo, odzivi sogovornikov igrajo pomembno vlogo pri odločitvi, ali nekomu povedati za izkušnjo zasvojenosti, ali le-to prikriti. Poleg strahu, ki ga bivši uživalci ob razkritju začitijo pri sogovornikih, stigmatizacije³² in radovednosti (*...k pridem u laboratorij, pa rečem, da sm bla zasvojena in da nimam nobenih žil, da se pol zna kakšna sestra mim sprehodit in se me dobr ogledat...*), ki so je deležni na podlagi tega, pa so odzivi tudi pozitivni (*...Pa ponavad dobim ful pozitiven odziv nazaj...; ...Večina je celo tko, uau bravo, kapo dol, roko, tko naprej. To jih je večina, ene par jih je pa čist tko o.k....; ...Oni so bli u bistvu vsi ful veseli, da je tko, kokr je... to so bli te frendi, k so vse vedel o men, k so vedel o men, da sm bil na drogi in da sm šou u komunu...; ...večinoma tko, a res, sploh si ne bi mislna, sploh se ti ne vid, ej svaka ti čast, pa tko. U bistvu še dones tko to rečejo, če naleti tema na to področje. Tko... se mi zdi, da... da jim je kul, k sm šla ven iz tega. Pa pravjo, da morš bit ful močen, da ti to rata. Najbol se mi pa zdi, da so šokirani, k si tega o teb ne misljo, k... ne vem, k tega ne pričakujejo, al pa... kva pa jest vem, mogoče pa misljo, da mora bit s človekom neki narobe, če je bil tok časa na drogi, men pa čist nč ne fali... mislm u tem smislu, da mi gre ful dobr na faksu, da mam službo, da nimam kakšnih posebnih problemov, pa tud na zuni se mi nč ne vid. Enkrat mi je rekla ena kolegica, k sm njej pa še eni iz faksa... pa se tko nismo drugač ful družl, ampak enkrat smo se pa neki začele na kavi o tem pogovarjat, pa sm povedala, da mam svojo lastno izkušnjo zasvojenosti... pa sta ble obe ful šokirane, tko u tem smislu, kao, da zame si pa tega ful ne bi mislne, da jest pa tko kul zgledam, ne. Pa ena je še tko rekla, da sm jest zmer njej, k je pršla na faks, delvala tko kul, da sm ji zgledala kokr edina tuki na faksu, k nima nobene svoje lastne travme. Ma tko no... tko večinoma reagirajo, kao ful dobr, ja bravo...).* Neuživalci torej uspešne abstinence vidijo kot nekakšne junake. Takšno videnje je (očitno) posledica stereotipizacije vseh (bivših) uživalcev heroina.

Lahko pa se ob priznanju pretekle izkušnje zasvojenosti sogovornik odzove povsem enako – začne govoriti o osebnem problemu, povezanem z nedovoljeno drogo (*...Se je pol zgodil to, da je ta sestra, k mi je jemala kri, pol k je to že itak neki časa trajal, k je iskala žilo, začela govort o svojem sinu, mislm, da je rekla, da je glih osemnajst star in da ful velik kadi travo in da jo je ful strah zarad tega, pa še da se bo zdej preselu k puncu, tko da še nadzora ne bo mela nad njim, pa tko. No, je kr začela govort o seb, pa o svojem sinu, k ma po njenem probleme z drogo, a ne. Pol je blo pa tud še enkrat u enmu drugmu laboratoriju, pol k sm se tam skor*

---

³² Podrobneje v poglavju Stigma.

mogla skregat, da sm jim dopovedala, iz kje naj mi vzamejo kri, ker mam sam tam eno kul žilo... a veš, te laborantke sploh ne verjamejo, da nimaš nobenih žil, da to kar čutjo, da so same brazgotine in da tam ni nobene krvi... pol pa še ful boli to, k te tko zbadajo... no, pol sta unidve laborantki hotli vedet celo mojo zgodbo... mi je pol naslednji dan zvonil telefon in je bla ena številka, k je nism poznala. No, in je bla ena od teh sester iz laboratorija in je kr uzela moje podatke, no, sej to me ne mot, pa me poklicala, ker da ma doma baje hčerko, k neki šnifa, tko k je ona rekla in če bi se jest hotla z njo dobit, da se mal pogovoriva, k sm ji bla včeri kao tok simpatična in sm tok iskreno o tem govorila...). Iskrenost rezultira v iskrenosti. Poleg tega pa gre v slednji izjavi za prošnjo po pomoči pri težavah, ki se nanašajo na nedovoljene droge (...no, pol sta unidve laborantki hotli vedet celo mojo zgodbo... mi je pol naslednji dan zvonil telefon in je bla ena številka, k je nism poznala. No, in je bla ena od teh sester iz laboratorija in je kr uzela moje podatke, no, sej to me ne mot, pa me poklicala, ker da ma doma baje hčerko, k neki šnifa, tko k je ona rekla in če bi se jest hotla z njo dobit, da se mal pogovoriva, k sm ji bla včeri kao tok simpatična in sm tok iskreno o tem govorila...).

Če takoj po končanem urejanju bivši uživalec heroina še čuti dokaj veliko potrebo, da bi sogovorniku razkril preteklo zasvojenost (...Na začetku sm precej to povedala...Bol je blo živo vse skupej... Prej je blo še vseen bol novo...), ker le-ta predstavlja zanj pomemben in nekaj let trajajoč segment v življenju (...Do takrat se ti je pa to dogajal, vse, kar se ti praktično spomniš... Od mojga štirinajstga, petnajstga leta na primer sm kadil travo, pa do svojga triindvejtga, da sm pršou nazaj, se mi je to dogajal...), pa se sčasoma ta potreba zmanjšuje (...Skoz manj oziroma skoz bol izbiram komu. Na začetku sm precej to povedala...Bol je blo živo vse skupej. Zdej bo vseen minil vsak cajt pet let, od kar sm klin, torej tri leta, od kar sm iz programa ven. Hm. Tko da mejčken je vse skupej že dalj nazaj, mejčken sm se že vse skupej tega navadla. Prej je blo še vseen bol novo...). Temu botruje dejstvo, da uživanje heroina in urejanje zasvojenosti nista več najpomembnejši, če že ne edini, stvari v življenju posameznikov (...Psiha je to. Zmer bl je. Rečmo, zmer več se ti je zgodil od takrat že do zdej, ne, a veš. Do takrat se ti je pa to dogajal, vse, kar se ti praktično spomniš...). Tako ima posameznik na razpolago različne teme za pogovor (...Zdej je velik več stvari v mojem življenju, o katerih se lahko pogovarjam, tud velik več izkušenj, k jih mam... ja, pet let več. Pač čas je minil...), očitno pa gre tudi za neke vrste nasičenost s to temo (...Men to več... ma... ne vem... se mi zdi že tko zljajnan, ej dejmo se kej družga pogovarjat.

Pa ne zato, k ne bi hotla o tem govort u tem smislu, da... ma to je že tko pase, a veš, jest bi se zdej kej družga pogovarjala...).

Kot je pokazala analiza intervjujev, danes bivši uživalci čutijo potrebo po priznanju pretekle izkušnje zasvojenosti, če so s sogovornikom v intenzivnejših odnosih (...*Nimam (op. potrebe po priznanju pretekle izkušnje zasvojenosti). Mislm, k spoznavam nove ljudi, ne. Ampak, k mi pa en rata bliz, jo pa mam...; ...ti je to tok pomemben del tvojga življenja, in tud butanje kon koncev, da bi mogu molčat o ful velkem delu svojga življenja. In pol se mi zdi to, da ljudem, k so ti blizu, k jih spustič k seb, morš povedat...*), saj obdobje zasvojenosti (in tudi urejanja) predstavlja pomemben del njihovega življenja (...*Drugač pa je bil to pomemben del mojga življenja in če bi o vsem tem tajil...*).

Priznanju pa se ni mogoče izogniti, kadar gre za »vidne« posledice uživanja heroina (...*mogoče bi blo pa res po eni strani bolj zame, če bi v službi vedel, k pol mi ne bi blo treba zmeri pazit, kaj bom rekla o svoji preteklosti, pa še tok me ne bi blo zmeri strah, k mam te občasne zdravniške preglede... k jest še dones nimam nobenih žil in pol k mam te preglede, je treba dat tud kri, men pa je nimajo iz kje uzet. Tko da je pol zmeri panika tam v laboratoriju sploh kako mi bojo vzal kri, zraven me je pa še strah, da mi je ne bodo mogl, in da bo zarad tega kdo posumu. Al pa, da bo kdo iz zdravstvena doma povedu komu od sodelavcev...*).

Potreba po razkritju pretekle izkušnje zasvojenosti se torej s pretečenim časom zmanjšuje in postaja vedno bolj selektivna. Hkrati pa je, kot navaja sogovornik, priznanje s časom vedno lažje (...*zdej, k je zdej to že tok časa od tega, nimam tud nobenga problema. Rečmo, če bi me dons nekdo slučajno vprašu, od kje pa ti, kako pa ti znaš španščino, bi mu reku, ja, da sm bil u komuni. K dons mi ni panike sploh to povedat, k je že tok časa od tega, ne vem, da se počutm tud sam pr seb tok varnga... pa tud k mu rečeš enmu deset let, je to za njega tok, da se ne boji več...*), saj pretečeni čas omogoči posamezniku, da se dokaže (...*itak je pa zdej že tok časa od tega in tud folk me že pozna, pa vid, da sm kul...*). Vprašanje je, če ne gre tukaj za čas, ki ga bivši uživalec potrebuje, da bi se dokazal sam sebi.

V času vključenosti v program reintegracije in po končanem urejanju so bivši uživalci pripravljene deliti lastno izkušnjo zasvojenosti z namenom, da s tem nekomu pomagajo. V

Leninem primeru je ta pomoč postavljena v okviru programa (*...Pač najbolj sm čutla, ja, da pomagam, pa najbolj mi je pomenl v reintegraciji sami svojim sostanovalcem...; ...k sm hodila z Upom pač na predavanja za starše...*), medtem ko gre v Majinem in Žanovem primeru tudi za pomoč, ki ni organizirana v okviru programa urejanja (*...Pol sm bla pa tud na eni oddaji...; ...sm enkrat na radio bil, na eni kontaktni oddaji, pa ne vem... da sm delil svojo izkušnjo, da bi mogoče komu loh s tem pomagu...; ...Sm delala prostovoljno z zasvojenci in njihovimi starši, pa pol sm dala en intervju za en časopis, sam ne vem, a je bil kdaj objavljen...*).

Če je v času še trajajočega urejanja in takoj po njem pomoč v večini primerov usmerjena kar na širšo javnost, pa gre danes predvsem za individualno pomoč, ko bivši uživalec pomaga konkretno posamezniku. Pomoč se sestoji iz posredovanja informacij o obstoječi pomoči uživalcem heroina (*...Pol sva ji dale vse možne naslove, naslednji dan sva ji pomagale spakirat in je šla. Vem, da se je pol šla ment na detoks, pa pol ni šla nikol tja. Ampak dobr je. Midve z Dašo sva naredle, kar sva mogle. Pač. Čez tri leta al pa čez tri mesce se bo spomnla, kje je vidla pač določene naslove...; ...Enmu fantu, k je poznal Domna, pa mu je Domen povedu, pa je pršel k men vprašat, da je pač od njegove punce brat, pa kva nardit, pa za naslove vprašat, na koga se pač obrnt...*) in iz deljenja lastne izkušnje zasvojenosti (*...U bistvu je blo takrat, k je klicala tko, da so šli pol oni čez dva al tri dni na morje za štrnajst dni. Jest sm ji takrat rekla, da sm prpravljena se z njo dobit...; ...tej sestri, k je klicala, k tud s tem, k sva se pogovarjale, pa tud s tem, k sm ji povedala svojo zgodbo, sm že neki pomagala...; ...k ful živi u virtualnemu svetu, k je ful preveč za računalnikom, pa igrice, pa internet, a ne. Ja, tud za njega loh rečem, da sm mu probala pomagat, k sva se ene parkrat dobila pa mal pogovarjala...).*

Tako kot se spreminja oblika pomoči, pa se spreminja tudi potreba po pomoči. Če je ta še dokaj močno prisotna v času samega urejanja in takoj po njem (*...tko men so bla ta predavanja včasih tko strašn, ful močna...; ...Tud čutu sm tko, da bi. Tud sedl mi je tko...; ...men je pomenl to en futr verjetn, ne. Eno hrano, ne vem, tako samopotrđitev...*), pa sogovorniki poudarjajo, da danes te potrebe več ne občutijo s tako intenzivnostjo. K temu prispeva dejstvo, da ta del življenja za posameznika več nima takšnega pomena (*...ne da se mi več, ne vem, tko ukvarjat s tem. Ne vidm... zdej je že tok let minil, da... lih to, kar sm ti prej reku, da to ni več tok to del mojga življenja, da bi mogu...; ...Mi to dones nč ne da. Nekak so*

zdej bol pomembne druge stvari u mojmu lajfu, je tok družga... hm... sm se že dokazala na tok drugih načinov, a veš. Nekak to ni več tko pomembno...; ...Tud nekak si več ne predstavljam, da bi delalal z zasvojenici. Pa ne me narobe razumet, men je blo to kul, ampak dones mam čist neke druge cilje. Nekak se mi zdi, da sm ugotovila, da loh delam tud kej družga, da me veselijo tud druge stvari, da sm dobra tud u drugih stvaréh...). Predpostavljam, da je to posledica uspešne socialne reintegracije posameznika, ko v ospredje stopijo povsem drugi interesi, problemi, težave in uspehi – lahko bi jih imenovali vsakdanji. S tem se zmanjšuje tudi potreba deliti to močno osebno izkušnjo z neznanci, kot je to v praksi na predavanjih za starše Društva »UP« (*...tko men so bla ta predavanja včasih tko strašn, ful močna. Nazadnje, k sm bla, jest tega nism čutla... takrat je blo to ful rutinsko, da sm šla govort, nazadnje, k sm bla pa po tokmu času, sm pa pol na konc rekla, ne, ni več, ni več čas razlagat neznancem. A veš, da sm se počutla na zadnjemu srečanju... ni mi blo dobr, nism se dobr počutla po celi stvari...; ...In je bil ta občutek, da se ne počutm dobr, močnejši, kokr pa to, da pomagam...; ...Tko da sm poj tud Dori (op. terapevtka na Društvu Up) kasnej povedala, da mislm, da tega ne bom več počela. Mogoče pa kdaj kasnej, če me bo spet prjel, no, ampak zdej pa ne tega...).* Dokazovanje ni več potrebno, vsaj ne na tej ravni, v tem okviru (*...dones ne čutm več take potrebe, da bi mogla to delat, da bi mogla se sama seb dokazvat na tak način...).*

4.1.6. Stigma

Iz intervjujev z bivšimi zasvojenimi uživalci heroina je moč razbrati, da še zdaleč nimajo toliko izkušenj s stigmatizacijo, kot pa sem predpostavljala pred samo izvedbo intervjujev. Lena, ki je morala delodajalcu povedati o vključitvi v program reintegracije Društva »UP«, da bi opravičila izostanke z dela zaradi obveznosti v programu, je zaradi stigme postala grešni kozel (*...To je blo pa v moji prvi službi, k sm jo začela še v času reintegracije... Po enmu letu... Jest sm mela v torbici pač denar, pa moj telefon. Sm mu rekla, a mi odkleneš avto, da torbico dam notr. In je odklenu avto, dam notr, s telefonom in z ne vem enimi osemdesetimi jurji. Hm. Sm rekla, o.k., sm dala notr, on o.k. in ni zaklenu avta. Čez tri minute je ena hotla eno rožo kupit, jest sm hotla drobiž, torbice s telefonom in dnarjem ni blo nikjer. En je mogu v treh minutah pridet, k sva midva zlagala tisto prikolco je mogu vzet torbico. In kaj se je zgodl. Seveda je tip obtožu mene, da sm jest nekomu naročila, da pride iskat, a ne. Zarad pač moje preteklosti, a ne... Tist je blo precej zoprn in potem da mi bo odbijou od plače, dokler ne bo teh osemdeset povrnjenih, pa tko naprej...).* Očitno je torej, da stigma deluje tudi še potem, ko

je posameznik prenehal uživati heroin. Dejstvo, da je Lena vključena v program osebnega in socialnega urejanja zasvojenosti je dovolj, da se jo obtoži brez dokazov.

Sogovorniki so poudarjali, da v prijateljskih skupinah stigmatizacije ne občutijo (*...med prjatli jo tko alt ko nikol nisem čutla...; ...Oni so bli u bistvu vsi ful veseli, da je tko, kokr je... to so bli te frendi, k so vse vedel o men, k so vedel o men, da sm bil na drogi in da sm šou u komuno...*), če pa že, pa se ta odraža kot neke vrste skrb ali pa (mogoče) nezaupanje (*...te vidjo pol tud pokadiš džoint, pa ti rečejo, pa pizda, a ni to nevarn, al pa ne vem kaj, ob tem, da kadim ful manj, k kakšni frendi, k skoz kadijo, ampak niso bli na trdih drogah...*). Težko je oceniti, ali bivši zasvojeni uživalec omenjeno situacijo doživlja kot skrb ali kot nezaupanje, ali ima torej občutek, da se mu godi krivica, dejstvo pa je, da ta skrb oziroma nezaupanje izhaja iz predsodkov, da je kajenje marihuane (lahko ponovno) samo stopnica na poti do zasvojenosti s heroinom.

Tako kot v času zasvojenosti občutek stigmatiziranosti omili druženje z drugimi uživalci heroina, to velja tudi za druženje po končanem urejanju z drugimi bivšimi zasvojenimi uživalci heroina (*...niti ne s stigmatizacijo, ker sm se ful u bistvu družu s temi, k so bli tud u komuni, pa so pol pršli ven, pa so bli pol u redu...*).

Kljub temu torej, da sogovorniki navajajo le par izkušenj s stigmo, pa je presenetljivo strah pred stigmatizacijo velik, predvsem ko gre za formalno okolje zaposlitve (*...(op. v službi) Me je pa ful strah, da bi zvedel in da bi me pol zato šikaniral...; ...(op. v službi) to pa ne. To pa tud ne bi povedala. Se mi zdi že tko preveč šikaniranja... Tud jest nism bla nikol prpravljena povedat. Men se je zmeri zdel čist noro, k so nam u programu govoril, da je najboljš povedat, da bi jest to povedala na razgovoru za službo. A si loh mislš, da bi pol dobila službo. Sej folk ni nor, da bo hotu enga zaposlit, k je glih ven iz zdravljenja. Je to še ful preveč tako področje, k se ga folk boji, k misljo, da... ja, k misljo, enkrat džanki, zmeri džanki...*). Bivši uživalci torej verjamejo, da jih preteklost diskreditira do te mere, da z njenim razkritjem ne bi mogli pridobiti zaposlitve in da je to posledica strahu, ki ga tisti, ki nimajo izkušnje zasvojenosti, občutijo ob stiku z bivšimi zasvojenimi uživalci heroina. Ravno zato si vzamejo čas za (samo)dokazovanje, preden razkrijejo svojo izkušnjo (*...neki časa rabš tud zato, da te majo oni čas prej spoznat, ne samo ti njih. Da u bistvu vidjo, da si u tem... če jim rečmo poveš po pol leta, k si zuni, da vidjo, da si kul in pol rečej, d best... brez tega, ne, da oni takoj nardijo*

neko... mislm nek predsodek takoj u glavi...). Čas pa je potreben tudi za to, da pretehtajo, ali je oseba naklonjena, ali nenaklonjena njihovi preteklosti, povezani z uživanjem heroina (*...po določenem času zato, da ga mau... pač mau ga spoznaš, ne... a je do vzeten za stvari, al ni...).* Če gre v slednji izjavi zaslutiti neke vrste barantanje v smislu, kaj lahko razkritje preteklosti prinese, pa je v izjavi, da *»...če bi na prvo žogo povedu, bi mogoče mislil... mislm... bi mogoče kr denarnico pospravl, ne, pred tabo...«* prav gotovo zaslediti predsodke, vendar tokrat s strani bivšega uživalca heroina do neuživalca. Bivši uživalec ne glede na to, da dejanskih izkušenj s stigmatizacijo nima, predpostavlja, da ga bodo neuživalci stigmatizirali. V tem kontekstu, če gre torej za odsotnost dejanskih izkušenj, lahko govorimo, da je strah pred stigmatizacijo, ki ga občuti bivši zasvojeni uživalec heroina, dejansko stigmatiziranje neuživalcev. Gre za to, da neuživalcem pripisuje določene attribute, določene načine ravnanja, samo zato, ker so neuživalci.

Po drugi strani pa je strah pred stigmatizacijo brez dvoma posledica močno prisotne stigmatizacije na ravni družbe, ki jo občutijo bivši uživalci (*...Je to še ful preveč tako področje, k se ga folk boji, k misljo, da... ja, k misljo, enkrat džanki, zmeri džanki...; ...to pa je še vedno prisotno. Vsaj jest mam tak filing, da... a veš, k tko kdo reče kej glede zasvojencev, tko no, da tist, da jih ne prenaša, da so to sami kriminalci, al pa tko, no, k kdo sliš, da je kdo kam ulomu, pa je takoj kakšen džanki kriv za to, a ne. Sam vseen se mi zdi, da je tega menj k prej, da nekak, se tud drugač o tem govori u medijih...; ...Še zmeri se mi zdi, da ljudje gledajo na to, k na neki ful groznega. Po mojem jih je tega strah, k nimajo pojma o temu, k... sej no, tko k sm rekla, k če ne bi blo tko, pol ne bi men govoril, da si nikol ne bi mislil tega o men, da se mi sploh ne vid...).*

Iz izjav bivših zasvojenih uživalcev heroina je torej mogoče sklepati, da strah pred stigmatizacijo ne izvira nujno iz lastnih izkušenj z njo, temveč zadošča že sama stigmatizacija na ravni družbe. Pri tem pa je potrebno poudariti, da je pomanjkanje odzivov neuživalcev (tako negativnih kot pozitivnih) nedvomno posledica strahu pred stigmatiziranjem, saj bivši uživalci heroina s prikrivanjem pretekle izkušnje zasvojenosti neuživalcem odvzamejo možnost odziva (*...se zmanjšuje, zato k se tud vse manjkrat srečam s to stigmatizacijo zaradi tega. Ja, pa tud zato, ker pač ne povem več tolk...).* Hkrati pa prikrajšajo tudi sami sebe za morebitne pozitivne odzive, ki bi (lahko) prispevali k zmanjševanju strahu pred stigmatizacijo, če že samo pomanjkanje negativnih izkušenj ne zadostuje.

4.1.7. Vloga programov urejanja zasvojenosti

Sogovorniki vlogo programov urejanja zasvojenosti ocenjujejo kot pozitivno. Edina kritika, ki sem jo lahko razbrala iz pogovorov z njimi, leti na svetovanje v zvezi s pridobivanjem zaposlitve. Namreč, sogovornica se ne strinja s prepričanjem, da je potencialnemu delodajalcu najbolje razkriti svojo preteklo izkušnjo zasvojenosti in njenega urejanja (*...Men se je zmeri zdel čist noro, k so nam u programu govoril, da je najbolj povedat, da bi jest to povedala na razgovoru za službo. A si loh mislš, da bi pol dobila službo. Sej folk ni nor, da bo hotu enga zaposlit, k je glih ven iz zdravljenja. Je to še ful preveč tako področje, k se ga folk boji, k misljo, da... ja, k misljo, enkrat džanki, zmeri džanki...*). V tem smislu se strinjam z njo, saj je stopnja brezposelnosti visoka, število kandidatov, ki se prijavljajo na posamezno delovno mesto veliko, ob tem pa pretekla izkušnja zasvojenosti zaradi stigme, ki jo spremlja, dodatna ovira pri pridobivanju zaposlitve. Po drugi strani pa obstajajo situacije (kot smo videli na primeru druge sogovornice), ko se temu priznanju posameznik ne more izogniti.

Kot bomo videli, je zanimivo dejstvo, da ob poudarjanju pozitivnih vidikov osebnega in socialnega urejanja v terapevtski skupnosti in potem v programu reintegracije, sogovorniki ne navajajo abstiniranja oziroma pomoči pri njem. Razlog za to je najverjetneje dejstvo, da je sama abstinenca nujna za vključenost v program³³ in tako tudi za sogovornike sama po sebi umevna. Kot pozitivno v programih urejanja vidijo delo na sebi v smislu pozitivnih sprememb (*...ni izgubljen čas, a ne, k sm se tam ful velik naučila, k sm velik nardila na seb, tko da tud zarad tega loh dones tok bol uživam u lajfu, k se nekaj laži soočam z usemi problemi...*), predvsem pa spretnosti, ki so se jih naučili v času osebnega in socialnega urejanja zasvojenosti. Pri tem so omenjali komunikacijo, medosebne odnose tako znotraj družine kot tudi znotraj prijateljskih krogov, delovne navade, vztrajnost, red ter učenje tujih jezikov v času bivanja v terapevtski skupnosti v tujini (*...A veš, jest sm res rabla to komuno pa DPČ, ampak ne zato, da sm se naučila delat, k to mi je nekaj zmeri šlo, mislm, ni mi bil problem delat, k sm taka ful aktivna, ampak sm se rabla naučit tko čist na novo komunicirat z ljudmi, k takrat, k sm se ga zadevala, pol na koncu, ene zadnje štir leta, nism več z nobenim komunicirala, k se nism več z nobenim družla, razen s tistim fantom, k sva takrat u Zagrebu*

---

³³ Ne pa tudi vedno nujna za vstop v program urejanja, kot je na primer v primeru vstopa v eno od terapevtskih skupnosti Dianova.

žvela skupi. Pa tud druge stvari je blo treba popravt, sej pravm, te odnose z mamu pa z očetom, pa... Ne vem, no. Men je u bistvu samo zdravljenje pozitivna izkušnja...; ...nauču sm se prjatlstva, žvet skup, prlagajat se, pa jezike... mislm, to kar mi še dons ful prou pride, jezike sm se nauču. Pa prjatlov sm ful dubu, predvsem teh prjatlov, k mogoče nism bil prou z njimi v centrih, ampak teh sploh poznou ne bi dones, če... pa so sami fejest ljudje... Pa tud enga reda, ne, a veš, vztrajat, delat...).

Glede vloge strokovnih delavcev v programih urejanja zasvojenosti je ena od sogovornic omenila kot pozitivno osebne pogovore s terapevtko (*...Se spomnm, da mi je blo že v Sopotnici d best met osebni pogovor s terapevtko. Jest sm se loh z Barbaro pogovarjala k s prjatlco. Sej je tud pol na koncu rekla, da jo je blo včasih kar mal strah, k sm kr jest včasih prevzemala vodenje pogovora. Ampak men je blo to kul. Sej jest sm njo rabla, da sm loh svoje misli pa občutke naglas izrazla, pol sm pa ful laži pršla do zaključka...).* Sicer njihove vloge v času urejanja bivši uživalci niso posebej omenjali.

Po končanem programu urejanja z izjemo ene situacije (*...takrat, k je blo s to punco, s to cimro... takrat sm jo poklicala čist kot terapevtko, kva narest...),* bivši uživalci ne iščejo pomoči pri strokovnih delavcih programa (*...da bi se šla pa zdej s kakšnmu problemom obrnt na terapevte, ne...; ...nikol nism mel potrebe obrnt se na kakšnga strokovnga delavca...).* Razlogi za to so večplastni in lepo zajeti v naslednji izjavi ene od sogovornic: *»...Nikol nism mela potrebe, da bi se mogla obrnt na kakšnega terapevta, al pa da bi mogla it na kakšno skupino. Po mojem zato ne, k pol maš zato prjatle, k se z njimi pogovarjaš, pa jest mam tud mamu, k jih loh vse povem, k ve velik tud o drogi, pa zasvojenosti, pa tko no. Pa tud z Anžetom se loh o tem pogovarjam, ampak, a veš, zdej tega u bistvu ni več u mojmu življenju na tak način, zdej so, a veš, drugi problemi, taki, k jih majo vsi, a ne. Prej pa tud ne...hm... sej pravm, nism čutla nobene potrebe, da bi se mogla it pogovarjat s kakšnim terapevtom...«.* Gre torej za to, da si bivši uživalci heroína vzpostavijo lastno mrežo pomoči, ki jo sestavljajo prijatelji, starši in drugi strokovnjaki (*...kar se te šole tiče, ker razmišljam o tem, da bi se obrnla na terapevta, se ne bom iz Upa al pa iz reintegracije...),* poleg tega pa so danes njihovi problemi povsem druge narave, kot pa so bili v času urejanja zasvojenosti. Gre za povsem vsakdanje probleme, s katerimi se srečujemo vsi, zato najverjetneje tudi občutki, da strokovnih delavcev iz programov urejanja ne potrebujejo več (*...mam občutek, da jih ne rabm več...).*

4.1.8. Socialna mreža

Ena zahtevnejših nalog, s katero se mora spoprijeti posameznik po dolgoletni izključenosti iz družbe zaradi zasvojenosti in zaradi urejanja v terapevtski skupnosti, je vzpostavljanje prijateljskih odnosov. Ta proces se prične že v času reintegracije, se nadaljuje po končanem urejanju zasvojenosti in traja še danes.

Najpomembnejši dejavnik širjenja socialne mreže je že samo vključevanje v vsakdanje življenje. Tako sogovorniki navajajo, da so pridobili nove prijatelje v okviru izobraževanja (*...Sam te prijatle sm dobila pol, k sm bla že uzuni... u bistvu sm ene spoznala na faksu...; ...iz faksa jih (op. prijateljev) mam tko ene dva, tri, k smo mau bl blizu si...; ...največ se družm s kolegicami s faksa, sploh k so predavanja pa izpiti...*), preko zaposlitve (*...Sam te prijatle sm dobila pol, k sm bla že uzuni... v službi...; ...Z eno sm se tko bl dobr razumela, pa je zdej šla v drugo službo, da sva šle tud tko kdaj na kavo al pa na malco, pa tud tko, za rojstne dneve sva se dobile zvečer pa sva ga šle pit pa na večerjo...; ...že takrat je bil en kontakt, sam ga nisva takrat nč negvale. Zdej v službi sva se pa spet srečale...; ... (op. del odgovora na vprašanje »Kdo še sestavlja tvojo socialno mrežo?«) Sodelavci iz službe...*) ter preko priložnostnih aktivnosti, pri čemer so v ospredje postavili športne aktivnosti (*...Dons se ne ukvarjam s temu plezanjem neki tko profesionalno... V bistvu mi gre tukej za druženje s to družbo...; ...Pol so pa še te punce, k zdej spet skupi igramo basket...; ...Pol pa še te, k igramo odbojko skupi, sam to je bl poleti, k igramo uzuni na mivki...*).

Kljub nekaj letni zasvojenosti in nato odsotnosti zaradi urejanja le-te, pa bivši uživalci vseeno omenjajo tudi prijatelje, ki so jih pridobili že v času pred uživanjem heroina in ki nimajo lastne izkušnje zasvojenosti (*...s tistimi prjatli, k sm jih mela od prej, k niso bli odvisniki, sm že gradila naprej na zaupanju, pa na odnosu, pa na prjateljstvih...; ...skupino prjatlov, k so mi ostal še iz časa gimnazije, pa so mel prilko videt vse, kar je blo z mano prej pa pol...; ...Pa tud še s kakšno frendico, k jo poznam še iz otroštva...; ...Pol so pa še te punce, k zdej spet skupi igramo basket. Z njimi sm že prej, k sm še trenirala, skupi igrala...; (op. odgovor na vprašanje »Kaj pa prjatli od prej, tisti, k se niso zadevali, jih nisi mela?«) ...sm mela kakšnga. Na primer z Uršo sva se nekajkrat dobile...; ...moja čist prva družba so bli prjatli iz okolja, tisti, k niso bli pač v drogi... K sm jih mel že od prej...*), vendar pa iz izjav ni razvidno, ali so

stike ohranjali tudi v času zasvojenosti in urejanja (kolikor je bilo pač to mogoče), ali pa so jih ponovno vzpostavili po vrnitvi iz terapevtske skupnosti. Ne glede na to, pa so potem ti prijatelji spet »vir« novih prijateljstev (*...Sam te prjatle sm dobila pol, k sm bla že uzuni... prek prjatlov...; ...Prek dogodkov, prek... ne vem... tko da si šou tja, pa si... da si šou z nekom tja, pa te je predstavu tretga, pa ti je bil pol ta tret bl zanimiv, kokr pa ta, k te je predstavu, in si pol navezu bl konkretne stike in si jih pol obdržu, če ti je bil on kul pa ti njemu...).*

Enako, namreč to, da so prijateljstva »vir« novih prijateljstev, velja tudi za partnerko oziroma partnerja (*...Ene ful dobre prjatle sm spoznala preko mojga prvega fanta, k sm ga mela pol, k sm pršla v rientro...; ...Pa z Robijem sva bla takrat skupi, tko da sm bla takrat bol z njim in z njegovo družbo...; ...Pol so tuki te prjatli, k sm jih spoznala prek Robija, sam zdej majo že vsi otroke, jest pa tud nimam ful časa, tko da se z njimi bol tko dobimo, da gremo kam skupi čez vikend, pa tko...).*

Če druženje z uživalci drog za naše sogovornike predstavlja določeno tveganje (*...Pol sm mal oči pogledala, pa sm kr nehala jest, k sm ratala živčna. Men ni panike nekoga srečat na cest, takrat sm se pa počutla jezno: pa ne men v mojo intimo, tukej jest žvim, ne, tukej so pa vrata, ne, kva pa zdej. In sm šla v sobo... Sm rekla, nč, jest grem na sprehod, in sm šla na sprehod po Kodeljevem. Poklicala sm Katjo, Marjana, Sandija pa Darjo. To so bli štirje, k sm jih poklicala v tistem momentu, vsazga vprašala za mnenje, a najprej njej povedat, a najprej najemodajalko poklicat. U glavnem, jasno je blo, da z njo žvet ne morem...), pa je prekinitev stikov s prijatelji, ki so spet začeli uživati drogo, posledica njihove nezainteresiranosti, ne pa morebitnega tveganja, ki bi ga bivši uživalec občutil ob tem (*...k jih je precej spet nazaj. Spet so odvisni od drog. Bi, jest sm mela željo ohranjat, sam k so se mi pač nehal oglašat na telefon...).*) Torej gre za ločevanje med na novo stečenimi prijatelji in tistimi, s katerimi je bilo prijateljstvo že vzpostavljeno, pa so potem posegli (ponovno) po drogi. Očitno ima prijateljstvo za bivšega uživalca večjo vrednost, kot pa je veliko tveganje, ki ga predstavlja druženje z uživalcem drog.*

Prijateljstva se sklepajo tudi v programih urejanja zasvojenosti, vendar pa, kot poudarja sogovornica, so le-ta odvisna tudi od drugih skupnih točk in ne zgolj od same vključenosti v program (*...Sej so bli tisti, k so bli tud v reintru, ampak s tistimi se nism tko družla, k so bli*

večinoma mlajši od mene, pa še čist druge stvari so nas zanimale...; ...Pol takoj po rientru smo šli enkrat na en koncert skupi, sam... sej pravm, nismo mel velik skupnih stvari. Loh smo šli tko žurat skupi, to je blo pa tud vse...). Temu v prid govori tudi dejstvo, da danes sogovornici, ki bi zaradi narave programov urejanja lahko ohranili prijateljstva z bivšimi uporabniki programov, navajata le po dve osebi, s katerimi sta še vedno v stikih. Na tem mestu želim poudariti, da sta bili obe sogovornici vključeni tudi v program reintegracije. To dejstvo je pomembno iz tega vidika, ker je iz razgovorov vidna očitna razlika med njima in sogovornikom, ki ni imel možnosti vključitve v omenjeno fazo programa urejanja. Namreč, njegovo družbo so po vrnitvi iz komune ne samo predstavljali drugi bivši zasvojeni uživalci (...sm se ful u bistvu družu s temi, k so bli tud u komuni, pa so pol pršli ven, pa so bli pol u redu...), temveč druženju z njimi pripisuje tudi poseben pomen (...s temi smo se najbolj loh pogovarjal, k so bli tud u komuni...; ...mi smo se ful velik o tem pogovarjal, ampak s tem, k so bli tud u komuni, a veš. Mi smo se ful džoukal na ta način. Ful smo si govoril, kako je blo u komuni. Smo se zmer zajebaval u portugalsčini, u italijanščini, u ne vem kaj, zato k so bli tud te notr...).

Če je torej faza reintegracije tista, ki pomaga ublažiti prehod med terapevtsko skupnostjo in vrnitvijo v domače okolje, pa morajo bivši zasvojeni uživalci heroina, ki te faze niso deležni, najti drug način, kako ublažiti ta prehod. Družba drugih bivših uživalcev ima (lahko) pri tem izredno pomembno vlogo. Ne samo zaradi skupnih tem, prijateljstva ter zapolnjenega prostega časa v druženju, temveč in predvsem zaradi zgleda, ki ga uspešni abstinenti predstavljajo za posameznika, ki se je (še) vrnil iz terapevtske skupnosti (...men je ful pomagal, so mi... tko bom reku... v ta prvem momentu mi je najbolj pomagal to, da sm mel še zmeri frende, k so bli klin, pa do so bli kul. In sm pol vidu, u bistvu, po, ne vem, nekem času, k sm bil uzuni, da... to je pol, po že kmal, po dveh, treh, štirih mescih, da maš ful za zgubit, če greš nazaj u to...).

4.1.9. Partnerski odnos

Kot je prikazano že v predhodnem poglavju, je lahko partner oziroma njegova socialna mreža tudi »vir« novih prijateljstev (...Ene ful dobre prjatile sm spoznala preko mojga prvega fanta, k sm ga mela pol, k sm pršla v rientro...).

Pretekla izkušnja zasvojenosti ima sodeč po izjavah intervjuvancev velik pomen v samem odnosu. Namreč, partnerjevo sprejemanje tega dela preteklosti je bistveno za vzpostavitev iskrenega partnerskega odnosa (*...Dones je pa tko, da se o tem delu mojga življenja pogovarjava tko k o vsaki drugi stvari. To je, a veš, pač del mene, mojga življenja, in se mi zdi, da če hočva met iskren odnos, da to mora bit tko. To sm pač jest, tud to, da sm se ga zadevala pa kradla. Se mi zdi, da se je Anže kr navadu na to, da ga ne mot...*), medtem ko partnerjevo zanikanje pretekle izkušnje zasvojenosti bivši uživalci doživljajo kot oviro v partnerskem odnosu (*...Pol sva pa ene parkrat pršla do te debate in se vid pr njemu, da on hoče, da jest pozabm, da se je to men zgodl. On je tkole, a ne, pr teh stvareh, nč ni, ni, tega ni, a ne, pa pozab že enkrat na te stvari... mislm, da čut prou jezo, gnev do tega...; ...Pa mu poskušam razložit in takrat se zapre in je trd in noče. Poskusla sm že s tem, da sm ga kakšen tork pelala na predavanje...; ...on hoče, da bo zastopu, sam takrat, k pa prideva do tega, se pa čist zapre in ne gre čez...*). Ena od intervjuvank navaja, da lahko partnerjeva lastna izkušnja zasvojenosti pripomore k razumevanju v odnosu (*...K sm bla s Sandijem, sva obadva vedla, zakva se gre...*), verjetno ravno zato, ker je tako partnerjevo nesprejemanje manj verjetno, odkrivanje posameznih segmentov preteklosti manj šokantno oziroma dejanja v času zasvojenosti kot so na primer kraje, prostitucija, beračenje in podobno bolj oziroma sploh pričakovana.

4.1.10. Šport

Iz raziskave ugotavljam, da ima šport pomembno vlogo tako v času vključenosti v program reintegracije, kot tudi po končanem zdravljenju. Je namreč aktiven in ustvarjalen način preživljanja prostega časa, ki ponuja priložnosti za druženje, s tem pa možnosti širjenja socialne mreže (*...Tko da smo pol igral enkrat na teden, pol smo šli pa še vsakič po basketu na drink...; ...V bistvu mi gre tukej za druženje s to družbo...; ...Pol so pa še te punce, k zdej spet skupi igramo basket...; ...Pol pa še te, k igramo odbojko skupi...; ...če grem u tečaj, se bom naučila plezat, začela se bom ukvarjat s športom, pa še eno novo družbo bom dobila...*). Je dejavnik boljšega fizičnega počutja (*...Na konc koncev sm ugotovila, da je tud moji hrbtenici precej pomagal... zarad plezanja mam velik manj bolečin...*), lahko pa tudi nadomestilo za drogo (*...je plezanje verjetn ena taka zdrava kompenzacija. Vseen glih en tok adrenalina, da vseen mal zadane, če lohka temu tko rečem, ampak vseen pa ni tok tiste hoje*

po robu, k sm jo pa čutla pr drogah...; ...Na vrhu je pa en tak dobr občutek, da... ja, po svoje si zadet od tizga adrenalina...).

4.1.11. Načrti za prihodnost

V svojih pripovedih bivši uživalci heroina omenjajo naslednje načrte za prihodnost:

- *dokončati šolo, fakulteto oziroma nadaljevati z izobraževanjem (...tole aranžersko spravm pod streho, bit sprejeta na arhitekturo...; ...končat faks...);*
- *opravljati plačano delo, ki izpolnjuje (...najdet eno tako službo, k me bo veselila, k me bo izpolnjevala ...);*
- *si ustvariti družino (...moji načrti za prihodnost so sto procentno familija...; ...tko da se že razmišlja o met tud otroka...; ...Pol je pa tuki še družina. Večina mojih frendov ma že otroke...);*
- *preživeti več čas s člani primarne družine (...bit čim več s tamalo, mislm s sestro...; ...S starši tko, k je, oziroma z Marjanom (op. oče) mogoče mau več, ker je precej zaprt...);*
- *urejanje partnerskega odnosa (...Ostat z Domnom in ga že vržt končno enkrat v to, da to tko je z mano v paketu in konec...);*
- *aktivno preživljanje prostega časa (...še kr plezat tkole rekreativno...; ...Hodit na dopuste...; ...met mau več časa za kakšno knjigo prebrat...; ...še naprej se ukvarjat s športom, igrat basket...; ...Pol pa tud videt še kej sveta, it kam, spoznavat...);*
- *si zagotoviti materialno varnost (...morš met neko materialno varnost, da morš met nek stanovanje, k ga ma moja punca trenutno, ampak, u bistvu to pol pomen šparanje, vzet kredit...; ...enkrat it na svoje, tko da veš, da tisti kredit odplačuješ zase, ne pa tole najemnino, k je tko, k bi dnar vrgu skoz okn...);*
- *uživati v življenju (...met se fajn. Pa da se majo tud ostali okol tebe fajn...).*

5. RAZPRAVA

Aktivnosti, ki so potrebne za to, da zasvojeni uživalec zadovolji svojo potrebo po heroinu, preprečujejo normalno opravljanje dela, saj le-te užitvalcu vzamejo preveč časa in energije. Kot navajajo Trbančeva in sodelavke (2003: 58), užitvalci heroina pogosto niso motivirani za iskanje zaposlitve ali za zaposlitev, ker le-ta ni združljiva z njihovim načinom življenja. Delo je na drugem mestu, ker ima uživalec preveč opraviti z nabavo droge (Flaker 2002a: 99).

Užitvalci nedovoljenih drog so zaradi obdobja zasvojenosti in načina življenja, povezanega s tem, obdobjem zdravljenja, ki so lahko dolgotrajna in pogosto ne potekajo v domačem okolju, prestajanja zaporne kazni, brezdomstva in podobno, dalj časa odsotni iz običajnih načinov življenja in sodelovanja v družbi, s tem pa tudi iz sfere dela ali izobraževanja (Trbanc et al. 2003: 57). Zaradi daljše odsotnosti se pogosto težko hitro vključijo (nazaj) v običajne in pričakovane življenjske vzorce (Trbanc et al. 2003: 57-58). Poleg tega pa daljša odsotnost s sfere dela vpliva tudi na upad njihovih delovnih sposobnosti, zastaranje poklicnih znanj in spretnosti, pa tudi na upad delovnih navad (Trbanc et al. 2003: 58). Zato je pomembno, da imajo po vrnitvi iz terapevtske skupnosti možnost vključiti se v reintegracijski center, saj sami težko najdejo načine za ponovno vključitev v družbo.

Eden od ciljev programa reintegracije je tudi priprava na redno zaposlitev kot pogoj za doseg ekonomske samostojnosti. Vendar pa v raziskavi ugotavljam, da lahko aktivnosti programa reintegracije posamezniku otežujejo pridobiti oziroma obdržati zaposlitev, saj ga okupirajo do te mere, da je delodajalcu primoran razkriti dejstvo vključenosti v program urejanja zasvojenosti. Delodajalci pa so glede zaposlovanja oseb, za katere ocenijo ali ugotovijo, da imajo posebne težave, ki bi lahko vplivale na delo ali katerim bi morali nekoliko prilagoditi delovni čas in podobno, zelo nefleksibilni (Trbanc et al. 2003: 59). Poleg tega pa, kot poudarja Flaker (2002a: 118), je lahko prav stigma tista, ki proizvaja prekrške.

Stigma preteklega težave je pogosto še vedno izrazita ovira na področju zaposlitve (Trbanc et al. 2003: 59). Delodajalci, kot poudarja Flaker (2002a: 102-103) odpuščajo tudi zdravljeni užitvalce, ne glede na to, ali so se dejanski prekrški zgodili, ali ne. Tako, kot lahko uživalec v svojem delovnem okolju zaradi stigme postane grešni kozel (Flaker 2002a: 101-102), se lahko

enako zgodi tudi bivšemu uživalcu. Stigma očitno deluje tudi še potem, ko je posameznik že prenehal uživati heroin, ali kot pravi Flaker (2002a: 103) deluje naknadno, brez dejanske podlage, kot bumerang.

V raziskavi ugotavljam, da je kljub odsotnosti (v vseh treh pogovorih je najti samo en primer) dejanskih izkušenj s stigo, strah pred stigmatizacijo velik, predvsem ko gre za formalno okolje zaposlitve. Tudi Flaker (2002a: 120) ugotavlja, da je delovno okolje najbolj občutljivo za stigo uživanja droge in najpogostejši vzrok za prikrivanje stigme. Bivši uživalci namreč verjamejo, da jih preteklost diskreditira do te mere, da z njenim razkritjem ne bi mogli pridobiti zaposlitve. Prepričanje, ki vlada pri strokovnih delavcih v programih urejanja pa je ravno obratno. To je tudi edina kritika, ki gre na račun programov urejanja zasvojenosti s strani bivših uživalcev heroina in hkrati bivših uporabnikov teh programov. O tem Trbančeva in sodelavke (2003: 28) menijo, da se delodajalci ob trenutni veliki ponudbi delovne sile raje odločijo za druge osebe, s katerimi ne bodo imeli toliko problemov, zato se pri iskanju zaposlitve izpostavlja dilema, ali potencialnemu delodajalcu povedati, da si zdravljen uživalec, ali ne.

Strah pred stigmatizacijo torej ne izvira nujno iz lastnih izkušenj z njo, temveč zadošča že sama stigmatizacija na ravni družbe. Vsak (potencialno) stigmatizirani se mora naučiti ravnati s stigo (Flaker 2002a: 99). Če je stigma že opazna in očitna, se mora naučiti uravnati napetosti, ki izhajajo iz interakcij z drugimi, če ni opazna in ga ne diskreditira avtomatično, pa se mora ukvarjati s tem, ali stigo pokazati ali jo prikriti in na kakšen način jo prikriti (ibid.). Bivši zasvojeni uživalci heroina se s tem namenom poslužujejo naslednjih strategij: preden razkrijejo svojo stigo, si vzamejo čas, da drugim dokažejo, da so »normalni«; pretehtajo, ali je posameznik naklonjen ali nenaklonjen njihovi preteklosti, povezani z uživanjem heroina. Tako kot so taktike v času uživanja usmerjene v preprečevanje stigme, v ohranjanje dela in v ohranjanje socialnih stikov (Grebenc 2005: 168), enako velja tudi potem, ko posameznik več ne uživa heroina. S prikrivanjem se posameznik izogne morebitni izgubi kredibilnosti (ibid.). Po drugi strani pa, kot poudarja Grebenčeva (2001: 154), pa soobstoja legalne in ilegalne biografije³⁴ omogoča tudi situacijski dobiček, ki ga prinaša možnost trgovanja s stigo ali biografijo. Vsekakor je, tako kot poudarja Flaker (2002a: 118-119), prikrivanje stigme

---

³⁴ Grebenčeva pri tem pod legalno biografijo razume tisto biografijo, ki uživalcu omogoča nastopati v scenarijih, kjer uživanje ni dovoljeno, ilegalna biografija pa je tista, ki mu omogoča kredibilnost na »uživalski sceni« (Grebenc 2001: 154).

kompleksen napor, saj mora biti oseba ves čas na preži, živeti dvotirno z izrazitim razcepom med javno in zasebno identiteto in nadzorovati razmerje in stične točke med obema. V proces prikrivanja mora bivši uživalec heroína vložiti veliko truda in iznajdljivosti. Prikrivanje pa je mogoče le takrat, dokler bivšega zasvojenega uživalca heroína ne diskreditirajo vidne posledice uživanja, kot so na primer uničene žile.

Strah izvira iz predpostavke, da ga bo neuživalec na podlagi razkrite pretekle izkušnje zasvojenosti stigmatiziral. V tem kontekstu, če gre zraven še za odsotnost dejanskih izkušenj, je strah pred stigmatizacijo dejansko stigmatizacija sama – vendar je tokrat stigmatizirajoči bivši uživalec heroína, stigmatiziran pa neuživalec. Očitno je, da ima stigma tudi to moč, da pripisuje ravnanje, vedenje tudi skupini neuživalcev. Poleg tega, da strah pred stigmatizacijo od posameznika zahteva napor, da svojo preteklost prikrije, pa ga s tem prikrajša tudi za morebitne pozitivne odzive s strani neuživalcev. Ker ni deležen pozitivnih odzivov, se strah pred stigmatizacijo ne zmanjšuje. Tako se bivši uživalec vrti v začaranem krogu.

Uživalci, še zlasti tisti, ki so globoko v karieri, pogosto izgubijo stike z vrstniki, ki ne uživajo droge (Flaker 2002a: 153). To je tudi ena izmed poglavitnih socialnih posledic zasvojenosti s heroinom (ibid.). Kljub temu pa socialno mrežo bivših uživalcev heroína sestavljajo tudi prijatelji iz časa pred zasvojenostjo. To pomeni, da so bivši uživalci s temi posamezniki po zaključenem urejanju v terapevtski skupnosti ponovno navezali stike, lahko pa da stiki sploh niso bili pretrgani. Tudi Flaker (2002a: 154-157) navaja, da lahko stiki včasih tudi ostanejo, vendar so le-ti zelo rahli, saj ni časa za njihovo vzdrževanje. Stiki, ki jih uživalci ohranijo z neuživalci, so velikokrat predvsem instrumentalni, ni pa nujno (Flaker 2002a: 158). Ohraniti stike je mogoče, če uživalec še vedno preživlja dober del svojega časa v skupnosti, kjer je odraščal ali če so vrstniki dovolj tolerantni ali če jim uživalec uživanje prikriva (ibid.). Ne glede na to velja, da ti prijatelji predstavljajo »vir« novih prijateljstev. Skozi druženje z njimi bivši zasvojeni uživalec heroína širi svojo socialno mrežo. Spremenjeni odnosi in spremenjen življenjski slog prinesejo nov pogled na prijatelje, odprejo se nove možnosti za vzpostavljanje stikov in tudi za njihovo vzdrževanje (Flaker 2002a: 160).

Vzpostavljanje stikov zunaj uživalskih krogov je nujni in težavni del rehabilitacije ter začetka brez droge (Flaker 2002a: 160). Pri tem je primerno opustiti druženje s tistimi vrstniki, ki uživajo drogo (ibid.). Druženje z uživalci heroina za bivše zasvojene uživalec namreč predstavlja določeno tveganje. Vendar pa obstajajo razlike med na novo stečenimi prijatelji in tistimi, s katerimi je bilo prijateljstvo že vzpostavljeno, pa so potem (ponovno) posegli po drogi. Pri slednjih bivši uživalci prijateljstvo postavljajo pred tveganje za recidiv. Ob tem težko govorimo o manjšem tveganju. Prej gre za pripisovanje vrednosti prijateljskemu odnosu, ki ima lahko osnovo v dejstvu, da za bivšega uživalca heroina prijatelji niso tako samoumevni, saj je spričo heroina (večino) prijateljskih vezi pretrgal in jih moral po vrnitvi iz terapevtske skupnosti na novo vzpostavljati. Vendar pa se prekinitve stikov danes dogajajo veliko ljudem, ki niso nikoli poskusili heroina (Flaker 2002a: 164). Heroin je samo bolj dramatičen (ibid.).

Flaker (ibid.) poudarja, da je zlasti težko nove stike vzpostavljati tistim, ki se vrnejo iz terapevtske skupnosti. Takrat je namreč občutek zaznamovanosti paradokсно še izrazitejši, ker posameznik nima več družbe drugih uživalcev, ki kot skupina omilijo občutek stigmatiziranosti (Flaker 2002a: 161). Ta občutek pomaga blažiti druženje z drugimi uporabniki programa reintegracije, ki pa vendarle ne temelji zgolj na dejstvu pretekle izkušnje zasvojenosti, temveč so pomembne tudi druge skupne točke, ki sicer povezujejo ljudi v intimna razmerja. Program reintegracije ima torej tudi funkcijo povezovanja bivših zasvojenih uživalcev.

Faza reintegracije torej blaži občutek izoliranosti in nepripadnosti, občutek stigmatiziranosti, enako pa velja za druženje med bivšimi zasvojenimi uživalci heroina, ki ne poteka v okviru programa. Skupin za samopomoč (Flaker 2002a: 161-162) bivši uživalci ne omenjajo. Le-te ne morejo nadomestiti prepletenosti in globine stikov (ibid.).

Družba drugih bivših zasvojenih uživalcev, ki so se vrnil iz terapevtskih skupnosti, pa ima poleg blaženja občutka stigmatiziranosti, zapolnjenega prostega časa v druženju in navsezadnje prijateljstva tudi še eno izredno pomembno funkcijo: zgled, ki ga uspešni abstinenti predstavljajo za posameznika, ki se je (še) vrnil iz terapevtske skupnosti. Zgled in izkušnja drugih pa lahko pomagata posamezniku, da napreduje v uvidevanju svojega stanja in v odkrivanju možnosti za napredek (Ramovš 1997). Tako kot je vloga sozdravljencev med

najpomembnejšimi med samim zdravljenjem, tako je pomembna in odločilna tudi njihova vloga po končanem urejanju kot sredstvo za zaščito pred recidivom in kot spodbuda za napredovanje (Ramovš 1988).

Danes, nekaj let po uspešnem in socialnem urejanju zasvojenosti, posamezniki ne čutijo stigmatizacije v okviru prijateljskih skupin. Če le-ta obstaja, pa gre za stigmatizacijo, ki se odraža kot skrb za bivšega zasvojenega uživalca, da ne bi ponovno zabredel na stara pota.

Vzpostavljanje stikov zunaj uživalskih krogov je torej nujni in težavni del rehabilitacije in začetka brez droge (Flaker 2002a: 160). Pri tem je primerno opustiti druženje s tistimi vrstniki, ki uživajo drogo, kar samo po sebi ni lahko, je pa lažje, če poteka vzporedno z drugimi spremembami v življenju (ibid.). S spremenjenim življenjskim slogom se namreč odprejo nove možnosti za vzpostavljanje stikov in tudi za njihovo vzdrževanje (ibid.). Lahko rečemo, da je vključevanje v vsakdanje življenje najpomembnejši dejavnik širjenja socialne mreže. Prijateljstva bivši zasvojeni uživalci heroina sklepajo v okviru delovnega okolja, znotraj sistema izobraževanja in v okviru pristočasnih aktivnosti, od katerih je v ospredju šport.

Ko govorimo o izobraževanju bivših uživalcev heroina se ni mogoče izogniti dejstvu, da napredovanje v karieri uživanja heroina nemalokrat pomeni izstop iz sistema izobraževanja. Aktivnosti, potrebne za zadovoljevanje potrebe po heroinu so namreč preveč vseobsegajoče, da bi posameznik ob tem uspešno izpolnjeval tudi obveznosti, ki jih nalaga vključenost v sistem izobraževanja. Trbančeva in ostale (2003: 62) v raziskavi ugotavljajo, da imajo posamezniki iz ranljivih skupin, med katere spadajo tudi zasvojeni uživalci heroina in bivši zasvojeni uživalci heroina, pogosto slabo izobrazbo. Sami uživalci heroina pravijo, da je izobrazba odvisna od tega, »kdaj začneš furat« (Flaker 2002a: 77). Trdijo, da veliko število zasvojenih uživalcev ne dokonča rednega šolanja ali pa imajo osnovnošolsko, poklicno ali srednjo izobrazbo, čeprav so med njimi tudi študenti (ibid.).

Bivši zasvojeni uživalci heroina po vrnitvi iz terapevtske skupnosti nezaključeno oziroma pomanjkljivo izobraževanje doživljajo kot oviro. Pri tem pa tega ne doživljajo kot oviro pri

iskanju zaposlitve, temveč poudarjajo notranje občutke, ki jih bremenijo: občutek nesposobnosti in občutek krivde zaradi izpada iz sistema izobraževanja, vse to pa spremlja še slaba samozavest. Tudi še danes nezaključeno izobraževanje prispeva k slabši samopodobi bivših uživalcev in pa proizvaja občutke krivde, ker niso izpolnili oziroma ne izpolnjujejo (lastnih) pričakovanj. Gre za neke vrste žalovanje za zamujenimi priložnostmi. Zanimivo je dejstvo, da so lahko ti občutki krivde prisotni tudi, če bivši uživalec po urejanju zaključi izobraževanje – takrat se ti občutki nanašajo predvsem na izgubljeni čas, na izgubljene priložnosti. Stigmatizacija in negativno stereotipiziranje v družbi vodita v nizko samopodobo uživalcev heroina in drugih nedovoljenih drog (Grebenc 2003: 59). Očitno samo osebno in socialno urejanje zasvojenosti ne prispeva (zadostno) k izboljšanju samopodobe, temveč je za to potrebna dejanska (re)integracija v družbo – konkretne izkušnje in dosežki.

Poleg tega torej, da ima sama vključenost v proces izobraževanja, tako kot to velja za vključenost v delo, močne reintegracijske učinke, učinke na širjenje socialnih mrež in osebno rast posameznikov (Trbanc et al. 2003: 62-63), pa lahko izpad iz sistem izobraževanja in zamujene priložnosti za posameznika predstavljajo tudi veliko duševno breme.

Velja tudi, da slaba izobrazba že v izhodišču pomeni slabši položaj na trgu delovne sile (Trbanc et al. 2003: 62). Poleg tega bivše uživalce bremeni tudi dejstvo pretekle izkušnje zasvojenosti. Zato so v času vrnitve iz terapevtske skupnosti pripravljani opravljati delo tudi na nelegalen način (na primer brez pogodbe), kar pa nekaj let po končanem urejanju ni več praksa. Z izboljšanjem izobrazbene strukture se močno izboljša tudi njihova zaposljivost (Trbanc et al. 2003: 63).

Šport igra pomembno vlogo v življenju bivših zasvojenih uživalcev heroina. Poleg tega, da je aktiven in ustvarjalen način preživljanja prostega časa, pa ponuja tudi priložnosti za nove stike in za njihovo vzdrževanje. Ravno z doživljajskimi vrednotami, kot so šport, narava, kultura in prijateljstvo se oseba opremi za življenjske naloge, hkrati pa so tudi preventiva proti vsem hitrim mašilom za doseganje zadovoljstva posameznika (Zalokar Divjak v Turk 2003: 164). Dejavnosti v procesu opuščanja življenja s heroinom niso pomembne le zaradi polnjena

praznine, ki jo lahko pusti abstininiranje, temveč tudi zato, ker se preko povezovanja z dejavnostjo vzpostavlja subjekt (Flaker 2002a: 243-244). Poudarek pri tem je na povedku – pomembno je, kaj kdo dela, s čim se ukvarja, ne pa kdo to dela, ali je človek abstinent ali uživalec (ibid.).

Šport je dejavnik boljšega fizičnega počutja, ki je zaradi dolgoletne zasvojenosti in (morebitnega) zanemarjanja telesa in zdravja, še posebej pomemben za večino bivših zasvojenih uživancev heroina. Poleg tega pa je lahko šport tudi nadomestilo za drogo. Slednja ugotovitev ne preseneča, saj so, kot poudarja Renerjeva (v Flaker 2002: 7), kompulzivne odvisnosti (odvisnosti od hribolazenja, jutranjega teka, dela in podobno), značilne za zdravo družbo 21. stoletja, strukturno enake odvisnosti od heroina.

Kot poudarja Jože Ramovš (v Picchi 1995: 97), pri zasvojenosti ni nikdar problem droga, ampak vedno človek, ki se omamlja, in medčloveški odnosi vseh, ki živijo z njim. Sanja Rozman (1995: 177-178) pa zasvojenost celo poimenuje kot igro, v kateri igra več ljudi, ki so med seboj povezani z družinskimi vezmi. Vedenje enega člana v skupini se namreč vedno odraža tudi na vedenju vseh drugih članov (Gabi Čačinovič po Lidz 1998: 131). Zato je pri urejanju zasvojenega uživalca heroina zelo pomembno, da se hkrati z urejanjem starši ozaveščajo o tem, na kakšen način bolezen njihovih otrok napolnjuje njihovo življenje, ter poskušajo to pri sebi spremeniti (Rozman 1995: 177-178.).

V času zasvojenosti posameznika so odnosi znotraj njegove družine povsem skrhani. Urejanje le-teh je z odločitvijo za zdravljenje v terapijski skupnosti v tujini onemogočeno, če že ne otežkočeno. Zato je še toliko pomembnejše, da po vrnitvi iz komune posameznik nadaljuje urejanje v okviru programa reintegracije, kjer so aktivnosti usmerjene tudi na to področje. Bivši uživalci heroina poudarjajo, da je dobljena pomoč v programu urejanja nedvomno prispevala k izboljšanju odnosov s staršema. Poleg dobljene pomoči navajajo še naslednje dejavnike, ki so prispevali k danes precej bolj urejenim odnosom znotraj družine: vloženi trud staršev, pogovor, rezultati oziroma uspehi bivšega uživalca heroina, vzpostavljanje zaupanja, spremembe članov družine in nenazadnje pretečeni čas.

S časom so starši postali del mreže pomoči, ki so si jo ustvarili bivši zasvojeni uživalci heroina. To, da se lahko v stiski obrnejo na njih, je tudi posledica vedenja o heroinu in zasvojenosti, ki ga starši pridobivajo (tudi) v času njihovega aktivnega sodelovanja v programu urejanja zasvojenosti. Pomembno vlogo pri urejanju odnosov med bivšim uživalcem heroina in njegovimi starši igra komunikacija in pa tudi občutek enakopravnosti bivšega uživalca znotraj teh odnosov.

Jože Ramovš (1983: 91-94) poudarja, da je urejanje družine kot celote najvažnejša naloga zdravljenja. V tem času mora vsak član družine urediti tisto, kar je pri njem zaradi zasvojenosti narobe, zlasti pa mora družina urediti svoje odnose (ibid.). Vključitev svojcev je nujna, da bi lahko zasvojenec sploh prišel do resnične podobe o sebi, najbolj nujna pa zaradi urejanja družine kot celote (usklajevanje razrvanih odnosov, navezovanje potrganih čustvenih vezi, komunikacija, resno reševanje spornih vprašanj) (ibid.). Namreč, samo v primeru vključenosti celotne družine, je mogoče v njej vzpostaviti naravno porazdelitev vlog (ibid.).

Kot vidimo, program urejanja zasvojenosti oziroma boljše reči aktivnosti programa reintegracije, kot zadnje faze urejanja, igrajo pomembno vlogo pri urejanju odnosov v družini. Na splošno imajo po mnenju bivših zasvojenih uživalcev heroina programi urejanja za njih pozitivne učinke³⁵. Poleg že navedenih zaslug na področju medosebnih odnosov znotraj družine, vidijo pozitivne strani programov tudi na področju osebne rasti in grajenja identitete, predvsem pa na področju pridobljenih oziroma naučenih spretnosti, kot so komunikacija, vzpostavljanje in vzdrževanje prijateljskih stikov, delovne navade, vztrajnost ter znanje tujih jezikov, pridobljeno v času bivanja v terapevtski skupnosti v tujini. Flaker (2002b: 209) pa za razliko od navedenega meni, da se posamezniki v komunah ne naučijo spretnosti, ki bi bile koristne v vsakdanjem življenju. Pri tem na podlagi intervjujev z uživalci heroina poudarja, da posameznika iskrenost in odkritost, ki se ju nauči v skupnostih, pogosto delata bolj ranljivega (ibid.). S slednjo izjavo je moč najti povezavo v prepričanju strokovnih delavcev programov, da je (potencialnemu) delodajalcu potrebno odkrito povedati za preteklo izkušnjo zasvojenosti in urejanje v programu. Očitno pa kljub vsemu to učenje iskrenosti in odkritosti ni tako

---

³⁵ Edina kritika na program osebnega in socialnega urejanja, ki je že bila omenjena, se nanaša na razkrivanje preteklo izkušnje zasvojenosti (potencialnemu) delodajalcu.

vseobsegajoče, da bivši uživalec ne bi zmoget tudi kritičnega pogleda, na podlagi katerega nato deluje po lastnem prepričanju.

Zanimivo je dejstvo, da ob poudarjanju pozitivnih vidikov osebnega in socialnega urejanja zasvojenosti v terapevtskih skupnostih in programih reintegracije, bivši uporabniki programov abstinence ne navajajo. Razlog je najverjetneje ta, da je sama abstinenca nujna za vključenost v terapevtsko skupnost oziroma program reintegracije (ne pa tudi vedno za sam vstop kot je to na primer v primeru vstopa v terapevtsko skupnost Dianova) in tako sama po sebi umevna. Droga ni edini razlog za zasvojenost in zato tudi zgolj abstinenca ne zadostuje za uspešno urejanje (Ramovš 1983: 65-69). Vendar pa je abstinenca prvi pogoj za urejanje, ki je namenjeno spremembam življenja, vedenja, ravnanja in medsebojnih odnosov (ibid.). Tako se zdi, da je sama abstinenca še najlažja stvar, ki jo mora uživalec heroína uvesti v svoje življenje, da bi zmoget (kakovostno) zaživeti brez heroína. Po drugi strani pa se zastavlja vprašanje, če ni takšna samoumevnost posledica podcenjevanja lastnih dosežkov. Lahko pa je razlog mnogo enostavnejši: verjamejo, da bi začeli abstimirati ali/in vzdrževali abstinenco tudi brez pomoči programa urejanja. Za zdravljenje se je namreč treba odločiti (Flaker 2002b: 173). Abstimiranje ni zgolj telesni proces in tudi ne zgolj posledica socialnih pritiskov – biti mora osebna odločitev (Flaker 2002a: 223). Tisti torej, ki se ne odločijo za abstinenco, pomoči s strani služb, o katerih je govora tudi v tej nalogi, ne dobijo (ibid.). Zakaj potem ne bi veljalo tudi obratno, da tisti, ki se odločijo, lahko to storijo tudi brez pomoči programa urejanja ali pa drugih služb.

Dolga leta uživanja heroína in nato še nekaj let urejanja nedvomno v posamezniku puščajo negotov občutek sebe. Pomanjkanje mreže neuživalcev, slaba izobrazba, pomanjkanje delovnih izkušenj, nezaposlenost, ipd., ob vsem tem pa še stigma zaradi pretekline izkušnje zasvojenosti so ovire, s katerimi se srečujejo bivši uživalci heroína po zaključenem urejanju v terapevtski skupnosti. Zato ne čudi dejstvo, da je v tem času pri njih močno prisoten občutek izgubljenosti (ne glede na to, ali programu urejanja v terapevtski skupnosti sledi tudi program oziroma faza reintegracije). Ob tem se pojavlja še občutek razočaranja, ker realnost ni skladna s pričakovanji, občutek osamljenosti zaradi pomanjkanja mreže neuživalcev in občutek nesposobnosti zaradi neizpolnjevanja lastnih pričakovanj. Vse to pa spremlja še izrazito slaba

samozavest. Tudi Flaker (2002a: 227.228) navaja, da je ena od ovir pri abstiniranju pomanjkanje mreže posameznikov, ki ne uživajo droge. Negotova identiteta se kaže tudi v potrebi po sprejetosti.

Tako slaba samozavest, kot občutek nesposobnosti, izvirata iz dejstva, da se posameznik v procesu izobraževanja in zaposlitve nahaja na točki, ki ni skladna njegovim predstavam o tem, kje naj bi se po njegovem (povprečen) posameznik v tem življenjskem obdobju nahajal. Tudi še po najmanj petih letih abstiniranja, po zaključenem programu zdravljenja zasvojenosti in po določeni dobi vključevanja v vsakdanje okolje bivše uživalce pestijo občutki krivde zaradi »izgubljenega časa na heroinu«. Občutek popravljanja preteklih napak, primerjava z vrstniki in občutek zamujenih priložnosti se odražajo v nezadovoljstvu in v potrebi po (stalnem) dokazovanju. Temelj rehabilitacije zasvojenega uživalca drog na doživljajskem področju je doživetje sebe in svoje preteklosti (Ramovš 1983). Bivši zasvojeni uživalec mora doživljajsko preseči sebe in svojo preteklost, jo sprejeti, da bi se le-ta spremenila v novo kakovost, da bi zmožni preseči doživljanje krivde v smislu, koliko zamujenih let, koliko škode sem povzročil (ibid.).

Po drugi strani pa nekajletna vključenost v vsakdanje življenje prispeva k realnejšemu doživljanju življenja, predvsem pa k večji vrednosti lastnega življenja. Še vedno prisotne občutke krivde zaradi neizpolnjenih lastnih pričakovanj bivši zasvojeni uživalci blažijo s tem, ko življenju brez heroina pripisujejo večjo vrednost, kot pa jo ima za njih življenje na heroinu. Vsekakor je to pomemben dejavnik za ohranjanje abstinence. Torej ne gre zgolj zato, kot pravi Flaker (2002b: 209), da bivši uživalec potrebuje potrditev, da se je urejanje v terapevtski skupnosti (premagati vse ovire, zadovoljiti vse zahteve, prebiti daljše obdobje v intenzivnem in zahtevnem okolju) splačalo. Danes, po nekaj letih uspešnega abstiniranja, gre tudi za to, da potrebuje potrditev, da se na tej poti splača vztrajati.

»Človekovo vedenje in ravnanje je posledica doživljanja; ravnamo v skladu s tem, kako stvari doživljamo. Zato je edina stvarna pot za spremembo mojega vedenja in ravnanja v odnosu z drugimi ta, da se potrudim, da jih bom začel doživljati drugače.« (Ramovš 1983: 189)

V vsakdanjem življenju je posameznik enotna celota, ki samega sebe, svoje delovanje in dogajanje okrog sebe tudi bolj ali manj celostno doživlja (Ramovš v Rugelj 1983: 530-531). Značilnost zasvojenih uživalcev drog je doživljajska otopelost in brezčutnost (Ramovš 1983). Za zdravo življenje brez omame je neobhodno potrebno pristno, uravnovešeno in globoko doživljanje, sicer je življenje pusto in suhoparno, da bi ga človek prenašal trezno, zlasti pa brez tega niso možni skladni medsebojni odnosi (ibid.). Osnova za oživljanje doživljanja je osveščanje in socialno učenje (ibid.). Potrebne so aktivnost, ki na videz nimajo nič z doživljanjem (vsakdanje aktivnosti) (ibid.).

Da je doživljanje v času zasvojenosti manj intenzivno, potrjujejo tudi pripovedi bivših uživalcev heroina. Prične se ponovno prebujati z abstinenco, v času urejanja v terapevtski skupnosti. Ko posameznik ni več omamljen, ko ni več okupiran z dejavnostmi, potrebnimi za zadovoljitev potrebe po heroinu, in ko tudi ni več okupiran v celoti s posledicami spuščanja s heroina, takrat se prebudi zanimanje za svet okoli njega.

Življenje, ki mu je edini namen abstimirati, je dokaj žalostno (Flaker 2002a: 242). Nekateri celo menijo, da bi bilo v tem primeru bolje, če bi se posameznik še naprej omamljal, saj bi s tem živel dosti bolj zanimivo (ibid.). Treba je torej živeti življenje, živeti ga v njegovem polnem smislu.

Izkušnja zasvojenosti s heroinom v življenju bivših uživalcev predstavlja pomemben del življenja, še posebej takoj po zaključenem osebnem in socialnem urejanju. Bivši zasvojeni uživalci imajo do nje različen odnos: lahko jo vidijo tako pozitivno kot negativno, lahko pa gre za doživljanje nekje med temi skrajnostmi. Ne glede na to, pa bivši uživalci svojo izkušnjo zasvojenosti večinoma prikrivajo. Pri tem celo oblikujejo strategije prikrivanja³⁶. Vzrok nepripravljenosti razkriti preteklo izkušnjo zasvojenosti so lahko že obstoječi negativni odzivi (se pravi dejanske izkušnje) ali pa zgolj strah pred obsojanjem, pred stigmatizacijo. Po drugi strani pa gre lahko preprosto za odločitev bivšega uživalca heroina, da preteklo izkušnjo zasvojenosti razkrije le posameznikom, s katerimi je v tesnejših odnosih. O podobnih odločitvah pri uživalcih heroina govori tudi Flaker (2002a: 63), ki pravi, da posamezniki

---

³⁶ Več o tem je bilo napisano že v razpravi o strahu pred stigmatizacijo.

dejstvo, da so uživalci, priznajo samo svojim najožjim prijateljem in drugim uživalcem, pa še to izbranim.

Neuživalci se ob razkritju izkušnje zasvojenosti lahko odzovejo tudi z radovednostjo ali pa jih iskrenost bivšega uživalca heroina spodbudi, da še sami začnejo govoriti o osebnem problemu. Pri tem gre za osebni problem, povezan z nedovoljeno drogo, lahko pa tudi za prošnjo po pomoči v zvezi z njegovim reševanjem.

Nemalokrat se neuživalci odzovejo tudi z »aplavdiranjem« - gre za videnje uspešnih abstinentov kot nekakšnih junakov. Menim, da je takšen odziv posledica strah zbujujočih informacij o heroinu in stereotipizacije uživalcev heroina. Kot pravi Flaker (2002a: 9), naj bi bili uživalci nezanesljivi, nagnjeni k nasilju, brez moralnega čuta, zanemarjeni, zavrženi, shujšani, prevarantski. Heroin pa je demonski prašek, smrtno nevaren in škodljiv (ibid.). Torej, kako potem ni junak vsak tisti, ki mu uspe pobegniti iz njegovega objema.

Bolj kot je oddaljena izkušnja zasvojenosti in urejanja, manjša je potreba po priznanju te izkušnje. Temu botruje dejstvo, da zasvojenost in urejanje nista več najpomembnejši stvari v življenju posameznika. Vse bolj je vključen v vsakdanje življenje, vse več je vlog, ki jih prevzema. Dominantnost vloge zasvojenca oziroma bivšega zasvojenca nad preostalimi vlogami se zmanjšuje. Preko različnih dejavnosti, s katerimi se prične (ponovno) ukvarjati, se vzpostavlja subjekt, ki ga določa tisto, s čimer se posameznik ukvarja (Flaker 2002a: 243-244). Dejavnosti omogočajo, da bivši uživalec heroina postane še marsikaj drugega (in ne samo bivši uživalec heroina), doživi veliko novega in prebrodi prepad med uživalcem in neuživalcem ter vlogo slednjega napolni z vsebino (Flaker 2002a: 233). S tem ima posameznik sedaj na razpolago več tem za pogovor, več vsakdanjih življenjskih izkušenj. Lahko pa je razlog tudi nasičenost ali pa zdolgočasnost s temo preteklo izkušnje zasvojenosti, občutek, da bivšemu zasvojenemu uživalcu pogovor o tem nič ne dá.

Danes bivši uživalci čutijo potrebo razkriti preteklo izkušnjo zasvojenosti, če so s sogovornikom v intenzivnejših odnosih. Priznanju pa se ni mogoče izogniti v situacijah, kadar gre za vidne posledice uživanja heroina, kot so uničene žile.

Potreba po razkritju pretekle izkušnje zasvojenosti se torej s časovnim odmikom od dejanske izkušnje zasvojenosti zmanjšuje in postaja vedno bolj selektivna. Hkrati pa je priznanje s časom vedno lažje. Razlog za to je boljša samopodoba posameznika. V nekaj letih ponovnega vključevanja v vsakdanje okolje se je uspel dokazati tako drugim kot sebi. Predvsem slednje pripomore k zmanjševanju strahu pred stigmatizacijo, kot bistvenemu dejavniku za prikrivanje pretekle izkušnje.

V času vključenosti v fazo reintegracije in po končanem urejanju so bivši uživalci heroina pripravljani deliti lastno izkušnjo zasvojenosti, da bi s tem nekomu nudili pomoč. Ramovš (1997: 143-145) poudarja, da samo zgled in izkušnja drugih pomagata zasvojenemu uživalcu, da napreduje v uvidevanju svojega stanja in v odkrivanju možnosti za napredek. Pomoč lahko poteka v okviru programa urejanja (na primer predavanja za starše, na katerih bivši zasvojeni uživalec deli lastno izkušnjo), ali pa izven njegovih okvirov (na primer sodelovanje v radijski oddaji na temo zasvojenosti, prostovoljno delo z zasvojenimi uživalci drog, deljenje zgodbe v intervjuju za časopis in podobno). Gre za pomembno vlogo bivših uživancev pri informiranju in spreminjanju javnega mnenja o heroinu in zasvojenosti ter možnostih urejanja.

Za razliko od navedenih oblik pomoči, usmerjenih predvsem v širšo javnost, pa gre danes predvsem za individualno pomoč, ko bivši zasvojeni uživalec heroina pomaga konkretno posamezniku. Pri tem bivši uživalec, ali drugemu posreduje informacije o obstoječi pomoči zasvojenim uživalcem heroina v okviru služb, ali pa deli lastno izkušnjo zasvojenosti z njim. Pri slednji obliki pomoči gre za tako imenovani zadnji pozitivni samokrmilni in samospodbujevalni krog solidarnostne samopomoči - preseganje lastne tragične preteklosti (Ramovš 2003: 396). Bivši zasvojeni uživalec deli svojo drago življenjsko izkušnjo z drugimi, s čimer ljudem v podobnih težavah in stiskah omogoči uvid in s tem začetek njihovega urejanja, hkrati pa morda obvaruje koga, da ne bi zabredel v začaran krog zasvojenosti (ibid.). S tem se draga življenjska izkušnja brez vrednosti spremeni v dragoceno, saj z njo nekomu rešuje življenje (ibid.). To pa je nekaj doživljajsko velikega in zato se človeku vrača kot nova imunska energija, potrebna za kljubovanje težavam in stiskam (ibid.).

Ob spremembah, ki so opazne v sami obliki pomoči, pa se spreminja tudi potreba po pomoči. Če je ta še dokaj močno prisotna v času samega urejanja in takoj po njem, pa je danes bivši uživalci ne občutijo več tako intenzivno. K temu prispeva dejstvo, da zasvojenost in urejanje

za bivšega uživalca nimata več takšnega pomena. Sedaj so v ospredju povsem drugi interesi, dejavnosti, problemi, težave, uspehi, cilji, ki bi jih lahko poimenovali tudi vsakdanji. Na koncu koncev lahko rečemo, da je to posledica uspešne socialne reintegracije bivšega zasvojenega uživalca heroina v vsakdanje okolje.

6. SKLEPI

- V trenutni družbeni situaciji je integracija v družbo za vsakega posameznika izjemno zahtevna, še posebej pa to velja za pripadnike marginaliziranih skupin, med katere sodijo tudi bivši uživalci drog.
- Kljub pomanjkanju dejanskih izkušenj s stigmatizacijo je pri bivših zasvojenih uživalcev heroina izrazito prisoten strah pred stigmatizacijo.
- Bivši uživalci heroina zaradi strahu pred stigmatizacijo preteklo izkušnjo pogosto prikrivajo.
- Pri bivših zasvojenih uživalcih heroina je opaziti visoko stopnjo samokritičnosti.
- Bivši zasvojeni uživalci heroina čas zasvojenosti doživljajo kot »izgubljeni čas«, predvsem ko gre za področje zaposlitve in izobraževanja.
- Druženje z drugimi bivšimi zasvojenimi uživalci heroina blaži občutek izoliranosti in nepripadnosti. Poleg tega je njihov pomen za bivšega uživalca v zgledu, da je mogoče (polno) živeti brez heroina.
- Bivši zasvojeni uživalci heroina danes ne čutijo potrebe po pomoči strokovnih služb, niti ne omenjajo potrebe po vključevanju v skupine za samopomoč. Namesto tega so si vzpostavili lastne mreže pomoči, ki jih sestavljajo družinski člani, najpogosteje starši, in prijatelji.
- Vključenost v proces izobraževanja in vključenost v delo imata močne reintegracijske učinke, učinke na širjenje socialnih mrež in osebno rast posameznikov, vendar pa lahko izpad iz sistema izobraževanja v času zasvojenosti in urejanja ter zamujene priložnosti za posameznika predstavljajo tudi veliko duševno breme.
- Šport igra pomembno vlogo v življenju bivših zasvojenih uživalcev heroina. Poleg tega, da je aktiven in ustvarjalen način preživljanja prostega časa, pa ponuja tudi priložnosti za nove stike in za njihovo vzdrževanje.
- Vlogo programov urejanja zasvojenosti bivši uživalci ocenjujejo kot pozitivno – prispevajo k izboljšanju odnosov v družin, k osebni rasti posameznika in grajenju identitete, hkrati pa se posameznik v terapevtskih skupnostih nauči spretnosti, uporabnih v vsakdanjem življenju.

- Potreba po razkritju pretekle izkušnje zasvojenosti se s časovnim odmikom od dejanske izkušnje zasvojenosti zmanjšuje in postaja vedno bolj selektivna. Bolj ko je uspešna reintegracija, lažje je priznanje.

7. PREDLOGI

7.1. ZA PODROČJE PRAKTIČNEGA DELOVANJA

- Socialne delavke in delavci morajo skupaj z nevladnimi organizacijami, ki delujejo na področju osebnega in socialnega urejanja zasvojenosti, aktivneje in konkretnije pristopiti k zmanjševanju stigmatizacije (bivših) uživalcev heroina na ravni družbe. V ta namen je potrebno aktivno medijsko in politično udejstvovanje.
- Socialne delavke in delavce je v času izobraževanja za poklic ali pa po njem potrebno opremiti z znanjem in spretnostmi, potrebnimi za aktivno medijsko in politično udejstvovanje. Pri tem imam v mislih predvsem spretnosti retorike in lobiranja.
- Že v času urejanja zasvojenosti je potrebno posameznikom omogočiti ponovno vključitev v proces izobraževanja (na primer s študijem na daljavo), saj ima le-ta pozitivne učinke na širjenje socialnih mrež, večanje zaposljivosti in osebno rast posameznikov. Hkrati se na takšen način omili občutek »izgubljenega časa na heroinu«. Nenazadnje pa je dvig izobrazbene ravni posameznikov iz ranljivih skupin pomemben za njihovo boljšo družbeno vključenost, saj je izobrazba eden ključnih dejavnikov v procesu preprečevanja reprodukcije marginalnosti v ranljivih skupinah.
- Država mora s finančnimi ukrepi spodbujati delodajalce k zaposlovanju bivših uživalcev heroina. Zaposlitev namreč bivšemu zasvojenemu uživalcu heroina poleg finančnih koristi zagotavlja socialno vključenost, širjenje socialnih mrež in mu daje občutek lastne vrednosti, sposobnosti ter koristnosti zase in za družbo.
- Programe reintegracije je potrebno oblikovati v tej smeri, da aktivnosti programa na otežujejo zaposlovanja posameznika ali pa drugih dejavnosti, pomembnih za uspešno vključevanje bivšega uživalca heroina v vsakdanje okolje.
- Glede na pomen, ki ga šport predstavlja bivšim zasvojenim uživalcem heroina, je smiselno razmišljati o ustvarjanju priložnosti za vključevanje v športne aktivnosti tudi tistim uporabnikom, ki so se šele vrnili iz zdravljenja v terapevtski skupnosti in še nimajo lastnih finančnih virov (na primer dogovori s športnimi društvi o brezplačni vadbi in podobno).
- Glede na to, da bivši zasvojeni uživalci heroina po končanem urejanju ne iščejo pomoči v okviru strokovnih služb ali pa v okviru skupin za samopomoč, jih je v času urejanja

potrebno čim bolj opremiti s sposobnostjo za samopomoč in sposobnostjo za vzpostavljanje lastne mreže pomoči.

- Ker družba drugih bivših zasvojenih blaži občutek stigmatiziranosti in so njeni predstavniki zgled bivšemu uživalcu heroina, je potrebno iskati možnosti izven okvirov strokovne pomoči, ki bodo bivšemu uživalcu po vrnitvi iz terapevtske skupnosti in tudi kasneje omogočile navezavo stikov z drugimi bivšimi uporabniki programov urejanja zasvojenosti od heroina. Pri tem bi bilo glede na omenjen pomen športa smiselno razmišljati o povezovanju teh dveh oblik pomoči (na primer organizacija športnih taborov, planinarjenja in podobno).

7.2. ZA PODROČJE TEORIJE IN RAZISKOVANJA

- Potrebno je narediti več raziskav o življenju bivših zasvojenih uživalcev heroina in drugih drog. Teh sedaj praktično ni. Hkrati je potrebno narediti tudi raziskave, v katere bodo vključeni tudi tisti posamezniki, ki so se vrnili na pota zasvojenosti, ter vzpostaviti primerjave, na podlagi katerih je potrebno načrtovati nadaljnjo pomoč, tako v okviru programov reintegracije, kot izven teh okvirov v drugačnih oblikah pomoči.
- Glede na visoko stopnjo samokritičnosti, ki jo občutijo bivši zasvojeni uživalci heroina, je smiselno raziskati, od kod ta izvira, kateri so tisti dejavniki, ki prispevajo k takšni samopodobi, in jih omiliti, če že ne odpraviti.
- Socialno delo bi moralo nameniti več pozornosti strokovni obravnavi in objavljanju literature s področja bivših zasvojenih uživalcev heroina in drugih drog.

8. LITERATURA IN VIRI

8.1. LITERATURA

1. Burroughs, William Seward. 1992. *Džanki*. Ljubljana: samozaložba T. Škrjanec.
2. Čačinovič Vogrinčič, Gabi. 1998. *Psihologija družine. Prispevek k razvidnosti družinske skupine*. Ljubljana: Znanstveno publicistično središče.
3. Duval, Lucien-Aimé. 1997. *Otrok, ki se je igral z luno*. Koper: Ognjišče.
4. Flaker, Vito. 1998. *Odpiranje norosti. Vzpon in padec totalnih ustanov*. Ljubljana: Založba *cf.
5. Flaker, Vito. 1999a. Namesto predgovora: o zmanjševanju škode. *Socialno delo* 38, 4-6: 209-210.
6. Flaker, Vito. 1999b. Družbena konstrukcija kariere uživalca drog. *Socialno delo* 38, 4-6: 211-241
7. Flaker, Vito et al. 1999. Podobe uživanja heroina v Sloveniji z vidika zmanjševanja škode. *Socialno delo* 38, 4-6: 341-393.
8. Flaker, Vito. 2002a. *Živeti s heroinom I. Družbena konstrukcija uživalca v Sloveniji*. Ljubljana: Založba *cf.
9. Flaker, Vito. 2002b. *Živeti s heroinom II. K zmanjševanju škode*. Ljubljana: *cf.
10. Grebenc, Vera. 2001. Ponesrečeni pobegi ujetnikov biografij. *Socialno delo* 40, 2-4: 151-158.

11. Grebenc, Vera. 2003. *Zmanjševanje socialne škode povezane z uživanjem drog in iskanje odgovorov v skupnosti. Magistrsko delo.* Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
12. Grebenc, Vera. 2005. Heroinska kriza kot pokrajina na zemljevidu uživanja drog. *Teorija in praksa* 42, 1: 159-177.
13. Harm, Wolfgang; Schumacher, Anne; Soer, Josh van; Nitschke, Michael; Bauer, Renatte; Schlömer, Hermann. 1997. *Moj otrok se drogira! Informacije in nasveti za starše.* Ljubljana: Debora.
14. Hrvić, Damir. 2005. *Proces urejanja in okrevanja v skupini za samopomoč – Anonimni narkomani. Diplomaska naloga.* Ljubljana: Fakulteta za socialno delo.
15. Kastelic Andrej. 1999. *Kaj je dobro vedeti o metadonu.* Ljubljana: Ustanova Odsev se sliši.
16. Kooyman, Martien. 1993. *The Therapeutic Community for Addicts. Intimacy, Parent Involvement and Treatment Success.* Amsterdam: Swets & Zeitlinger.
17. Kvaternik Jenko, Ines. 2005. Političnost (uporabe) prepovedanih drog. *Teorija in praksa* 42, 1: 178-191.
18. Kvaternik Jenko, Ines. 2006. *Politika drog. Pogledi uporabnikov in uporabnic.* Ljubljana: Fakulteta za socialno delo.
19. Kvaternik, Ines; Grebenc, Vera. 2008. Varnejši prostor za uživanje drog kot smiseln odgovor na potrebe uživalcev drog in skupnosti. *Socialno delo* (članek čaka na objavo).
20. Kušević, Vladimir. 1990. *Zloupotreba droga.* Zagreb: Republički sekretariat za unutrašnje poslove SR Hrvatske.
21. Mesec, Blaž. 1997. *Metodologija raziskovanja v socialnem delu II.* Ljubljana: Visoka šola za socialno delo.

22. Mesec, Blaž. 1998. *Uvod v kvalitativno raziskovanje v socialnem delu*. Ljubljana: Visoka šola za socialno delo.
23. Pance, Milka (urednica). 2003. *Droge : tvoj vodnik : več informacij, manj tveganj*. Ljubljana: Vlada Republike Slovenije, Urad za droge: Časopisna družba Delo.
24. Pezelj, Janez. 2002. *Nevarna prepoved*. Ljubljana: samozaložba.
25. Picchi, Mario. 1995. *Projekt človek*. Ljubljana: Inštitut Antona Trstenjaka.
26. Ramovš, Jože. 1983. *Boj za življenje družine. Zdravljenje alkoholizma in urejanje neskladne družine. (Alkoholno omamljen II)*. Celje: Mohorjeva družba.
27. Ramovš, Jože. 1988. *Socialni delavec in alkoholizem. Metodologija za delo strokovnih in vodstvenih služb na področju alkoholizma v delovni organizaciji*. Ljubljana: Delavska enotnost.
28. Ramovš, Jože. 1995. *Slovenska sociala med včeraj in jutri*. Ljubljana: Inštitut Antona Trstenjaka.
29. Ramovš, Jože. 2001. *Slovar socialno alkoholološkega izrazja*. Ljubljana: Inštitut Antona Trstenjaka.
30. Ramovš, Jože. 2003. *Kakovostna starost. Socialna gerontologija in gerontagogika*. Ljubljana: Inštitut Antona Trstenjaka in Slovenska akademija znanosti in umetnosti.
31. Ramovš, Ksenija; Ramovš, Jože. 2005. *Škodljiva raba alkohola med mladimi. Raziskovalno poročilo*. Ljubljana: Inštitut Antona Trstenjaka.
32. Rener, Tanja. 2000. Ranljivost, mladi in zasebno okolje. V: Ule, Mirjana (ured.), *Socialna ranljivost mladih*. Ljubljana: Ministrstvo za šolstvo in šport, Urad Republike Slovenije za mladino.

33. Rozman, Sanja. 1995. *Zaljubljeni v sanje*. Ljubljana: Dan.
34. Rugelj, Janez. 1983. *Uspešna pot. Partnersko zdravljenje alkoholizma in bolnih odnosov v družini*. Ljubljana: Rdeči križ.
35. Rusche, Sue; Friedman, David P. (2004). *Lažnivi sli. Kako zasvojljive droge poškodujejo možgane*. Ljubljana: Debora.
36. *Slovar slovenskega knjižnega jezika*. 2005. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
37. Stefanovski, Peter. 2002. After-care and reintegration. *Zdravstveno varstvo* 41, 7: 51-53.
38. Stritih, Bernard. 1993. Socialno delo z ljudmi, ki imajo probleme v zvezi z alkoholom. *Socialno delo* 32, 5-6: 71-98.
39. Trbanc, Martina et al. 2003. *Socialna in ekonomska vključenost ranljivih skupin v Sloveniji – možni ukrepi za dvig zaposljivosti najbolj ranljivih kategorij težje zaposljivih in neaktivnih oseb*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
40. Turk, Josip (ured.). 2003. *Preprečimo odvisnosti od kajenja, alkohola, drog, hranjenja, dela, iger na srečo...* Ljubljana: Društvo za zdravje srca in ožilja.
41. Ule, Mirjana. 2000. Mladi v družbi novih tveganj in negotovosti. V: Ule, Mirjana (ured.), *Socialna ranljivost mladih*. Ljubljana: Ministrstvo za šolstvo in šport, Urad Republike Slovenije za mladino.

8.2. INTERNETNI VIRI

1. Društvo »UP« - Društvo za pomoč zasvojenecem in njihovim svojcem Slovenije. <http://www.drustvo-up.si/page/>.

2. Inštitut za varovanje zdravja Republike Slovenije. *2008 National Report (2007 data) to the EMCDDA by the Reitox National Focal Point: »Slovenia« - New Development, Trends in in-depth Information on Selected Issues*. Retrieved [11th Nov. 2008] http://www.ivz.si/javne_datoteke/datoteke/1659-2008cNATIONALcREPORT2008.pdf.
3. Kocmur, Dare. 2005. *Nizkopražni programi in zmanjševanje škode*. Društvo za zmanjševanje škode zaradi drog Stigma. Retrieved [30th Oct. 2008] from http://www.uradzdroge.gov.si/in_center_docs/Nizkoprazni_programi_in_zmanjsevanje_skode_.doc.
4. Kocmur, Helena. 2008. Kokain pri mladih izpodriva marihuano. *Nedelo* (28. november 2008). <http://www.delo.si/tiskano/html/zadnji/Nedelo>.
5. Ministrstvo za zdravje RS: Urad za droge. <http://www.uradzdroge.gov.si/>.

9. POVZETEK

V uvodu naloge so najprej predstavljene značilnosti heroina in njegove scene. Sledi predstavitev različnih pojmovanj zasvojenosti in pa informacija o ozadju problematike zasvojenosti. Večina osebnih in družbenih problemov v zvezi s heroinom in drugimi nedovoljenimi drogami namreč nastane zaradi prohibicije drog in stigmatizacije uživalcev. Ker abstinenca pri nekaterih uživalcih ni ne realističen ne želen cilj, predvsem pa ima človek pravico, da s svojim telesom počne, kar hoče, je v nadaljevanju naloge predstavljen koncept zmanjševanja škode.

V osrednjem teoretičnem delu so na začetku opisani razlogi in motivacija za izstop iz zasvojenosti in uvid, kot pogoj za osebno in socialno urejanje. Temu v sklopu spremembe življenja, ki je potrebna za uspešno urejanje zasvojenosti, sledi prikaz socialne reintegracije bivših zasvojenih uživalcev heroina in ovir, ki se pri tem pojavljajo. Pri tem je posebej izpostavljena stigma in njen negativni vpliv na posameznikovo vključevanje v vsakdanje okolje. Na koncu teoretičnega uvoda so predstavljeni še načini urejanja zasvojenosti, pri čemer so na kratko prikazane tako dejavnosti nizkopražnih kot visokopražnih programov.

V empiričnem delu so kvalitativno obdelani trije poglobljeni intervjuji bivših uživalcev heroina nekaj let po končanem osebni in socialnem urejanju zasvojenosti. Raziskovanje je usmerjeno na njihovo vključenost v vsakdanje življenje oziroma na ovire in dejavnike opore, s katerimi so se srečevali oziroma so jih bili deležni v času reintegracije in predvsem danes. Pri tem preseneča ugotovitev, da intervjuvanci po vrnitvi iz terapevtske skupnosti tako rekoč nimajo izkušenj s stigmatizacijo, kljub temu pa je strah pred stigmatizacijo prisoten v precejšnji meri, posledično pa tudi prikrivanje izkušnje zasvojenosti in urejanja. Pri tem igra pomembno vlogo osebno doživljanje obdobja zasvojenosti kot »izgubljenega časa« in pa stigmatizacija na ravni družbe, ki jo občutijo bivši uživalci. Iz slednjega dejstva izhaja tudi predlog, da socialne delavke in delavci v procesu izobraževanja ali pa naknadno pridobijo tudi znanja in spretnosti, potrebne za aktivno medijsko in politično udejstvovanje (lobiranje, retorika), in tako prispevajo k zmanjševanju stigmatizacije (bivših) uživalcev heroina.

Ena pomembnejših ugotovitev je tudi, da imata vključenost v proces izobraževanja in vključenost v delo močne reintegracijske učinke, učinke na širjenje socialnih mrež in osebno rast posameznikov. Zato so potrebni konkretni ukrepi pri iskanju (novih) možnosti vključitve bivših zasvojenih uživalcev heroina v omenjena sistema, hkrati pa je potrebno uživalce tekom urejanja čim bolj opremiti s sposobnostjo za samopomoč in sposobnostjo za vzpostavljanje lastne mreže pomoči. Pri tem je smiselno razmišljati tudi o iskanju možnosti izven okvirov strokovne pomoči, ki bodo bivšemu uživalcu po vrnitvi iz terapevtske skupnosti in tudi kasneje omogočile navezavo stikov z drugimi bivšimi uporabniki programov urejanja zasvojenosti od heroina. Dejstvo je namreč, da je vzpostavljanje prijateljskih mrež pomemben dejavnik popolne osamosvojitve od pomoči, ki jo nudijo strokovne službe.

Ob vseh težavah, s katerimi se bivši zasvojeni uživalci heroina soočajo pri vključevanju v družbo, pa so obremenjeni še z visoko stopnjo samokritičnosti. Vsekakor je smiselno raziskati, od kod ta izvira, kateri so tisti dejavniki, ki prispevajo k takšni samopodobi, in jih s pomočjo dobljenih ugotovitev omiliti, če že ne odpraviti.

10. PRILOGE

10.1. INTERVJUJI

10.1.1. Intervju z Leno

A: »Lena, najprej bi te vprašala, koliko si stara?«

L: »Septembra bom petindvajset.«

A: »Si zaposlena?«

L: »Ne, ne. Študentsko delo. Pa honorarno.«

A: »Pa izobrazbo, kakšno maš?«

L: »Še vedno osnovnošolsko. Četrty letnik aranžerske delam.«

A: »Zdej me pa zanima trajanje tvoje zasvojenosti. Kok let približno?«

L: »Od trave pa naprej verjetn?«

A: »Ja.«

L: »To pomen, da pol... Od šestnajstega pa naprej... Ja, glih dvajset sem bila stara, ko sem se šla zdravt.«

A: »To pomen pol štiri leta?«

L: »Če ne štejem trave... Hm... Potem pa tazadn let pa osem mescev heroin.«

A: »Se prav, pri dvajsetih letih si šla na zdravljenje. Kam pa si šla na zdravljenje?«

L: »V Dianovo. Portugalska.«

A: »In kok časa si bla na zdravljenju. Kdaj si se vrnla iz zdravljenja?«

L: »Šla sem 21. oktobra 2002, pršla sem pa 30. avgusta 2003. To je deset mescev v osnovi.«

A: »Se pravi štiri leta je od tega, a ne?«

L: »Ja, kar sem nazaj pršla. Pol pa pač še reintegracija. Ja, glih eno leto.«

A: »Eno leto si bla pa še v reintegraciji potem?«

L: »Mhm.«

A: »Zdej me pa zanima, a si mela v tem času potem kakšne zdrse al pa recidive, od kar si se vrnla iz komune?«

L: »Ne, ne.«

A: »Če mi loh poveš, s kakšnimi problemi oziroma ovirami si se srečevala po vrnitvi iz zdravljenja, ne.«

L: »Mhm. Ja, ta prvi je bil sploh razlog, zarad česar sem pršla domov, a ne, k je umrla babica, k sva ble precej navezane. Problem je bil pa v bistvu tud v tem, da je bla ona alkoholik in zarad tega je umrla. In sem mela z mamó še precej nerazčiščenih pojmov tukej, pač tri generacije. Ona je mela velike zamere, jest sm pa precej mami očitali. To je bil tud kr velik šok, da sm šla zarad tega nazaj. Boh ve, kok je mel to zraven sploh pr moji odvisnosti – njena odvisnost. Ampak, hm, pol sm bla clo še en mesc doma, preden sm šla v reintegracijo. Prvih štirinajst dni od tega k sm pršla domov, nisem vedla, kaj bom sama s sabo. Neki sm že začela iskat sobco v Ljubljani, hotla sm eno službo. U glavnem, ful enga zagona. Pol najdet še kakšno ustanovo, k bi mi bla v oporo, k sm vedla, da sama pač še nisem čist tok zlo močna, če loh temu tko rečem, da bi čist sama furala naprej. In pol je pršla v poštev reintegracija, kljub temu, da sem prezgodej zapustila program. Hm. Torej, konc septembra sem šla potem v reintegracijo. Ena prvih težav je bla konc koncev komuniciranje doma, no. Čeprav smo se vsi

ful trudl, pa je šlo res hitr. So pa ble, no, mislm, najbolj z mamo. Dokler nisva teh zamer v zvezi z babico podelale, je bil problem.«

A: »Kakšne zamere v zvezi z babico sta imele?«

L: »Jest sm mami očitala, da se premal ukvarja z njo. Hm. Tko je blo: v bistvu k sm bla jest stara enajst let, so men povedal, da je babi alkoholik. Takrat sm razumela, zakaj mi je eno stvar povedala petkrat, pa hm... pa tko no, mal bol sm razumela in sm ji tud jest ful zamerla in se z njo nism več družla, čeprav je žvela petnajst minut stran od mene. Hm. Pol, k sm jest bla stara osemnajst let, sm se pa jest odlocla, da jo bom spoznala in sm zacela hodt k babici. Po tistmu sm pa v bistvu jest zacela bit z njo vsakodnevno. Jah, vsaka s svojim problemom, precej podobnmu. Ona je mislna, da jest ne vem, jest sm vedla, da ona ne ve. Hm. Pol sm pa mamic očitala, da je narobe, ker je nistem poznala, zato ker mi je takrat jo predstavlja kot alkoholika in to na precej tak način, ker je pokazala svojo prizadetost tud meni. Dons jo razumem, da je, normalno. In da sm ji mal očitala, da sm manj časa preživela z babico zato, ker je mal žonglirala s tem najnim druženjem takrat in da se premau z njo ukvarja, da je preveč pikra do nje, k pride na obisk.«

A: »To je blo še vse v času zasvojenosti?«

L: »Tud k so pršli na obisk k men na Portugalsko, je blo vsaj ene tri ure debate o tem, da sm jest očitala mami, da bi lahko majčken bol babici pokazala, da se jo rab, da bi pol mela mogoče pa mal manj volje pit, pa tko naprej. Hm. No, k sm nazaj pršla, sm ji pa hotla... sm ji pa v bistvu nism očitala to, da je pa babi umrla al pa kar kol, da... hotla sm... kar nekaka sm bla prepričana, da ona še zmerej kuha zamere in nism hotla verjet mamic, da je ona vse svoje zamere pokopola takrat, k je ležala v bolnici v komi, da jo ma čist rada in da je vse čist o.k., a ne. In nism hotla zastopit in sm kr naprej težila, da ona njej zamer.«

A: »A je bla to od mame mama?«

L: »Mhm.«

A: »Kako pa danes vidiš ta odnos, k si ga definirala kot problem oziroma oviro v času po vrnitvi iz zdravljenja in že prej, v času zasvojenosti?«

L: »Ma dons vidim to, hm, kva b rekla. Bil je en moment, pol k sva se z mami prvič se pogovarjale... v bistvu je zmeri tko tekl, da sva se pogovarjale, kako je fajn, k sm nazaj, a ne, k sm uredu. Najprej sva se obedve tega veselile, pol sva pa čist zmeri pristale na babici, na joku pa na prepiru. Pol je bil pa sam en dan, k se ni tko končal, hm, in sm začela verjet mamic, da ne kuha nobene zamere do babice pa do njenga problema, da ga razume. Tud jest sm začela mami razumet, da je mogu bit njen otroštvo precej težek zarad tega alkoholizma, da ni bla nikol pohvaljena, da... tko mejčkn več debat. Skoz debate sm začela verjet, da ona babici nč ne zamer in da ni čist nč kriva za to, kar se je babici dogajal. Hm. Nism ji več očitala, da je ona kakšne kuhala zamere do moje babice in da pač ni blo na moji mami prou nč, da bi blo moji babici bolš. Nism ji več očitala, če bi ji pokazala, da jo rabmo, da bi blo pa kej drugač. Mejčkn... Ja, rabla sm čas zarad sebe. Sama sm rabla čas, da sm razumela, zakva večina zasvojenost. Takrat sm mejčkn bol tko jemala. Takrat se je z nama mami glede babi končal. V tem času sva se tud naučle komunicirat, ker prej sva precej težko komunicirale, velik preprirov sva mele. Tud sva si precej podobne po značaju, tko da sva se mele lahko zelo rade, pa ble zlo velike prjatlice, v naslednjem momentu pa po štiriurni prepiri. Tko da so se ti prepiri kr tko postopoma zmanjšval. Hm. Lahko sva si povedale, kaj je kero motl, pa na tem tud začele delat. Na primer, zanimivo je blo, da pr sestri pa teh stvari ni vzporedno začela delat, a ne, ker s sestri ni blo problema, in jih dons na primer more na novo začet.«

A: »Ali se sestri tudi srečuje s podobnimi problemi?«

L: »Sestri ima zdej probleme z depresijo, ja. To se je pa začel, tko da se je res pokazal, januarja.«

A: »Torej si mela občutek, da mama v času, ko sta vidve začele delat na vajinem odnosu, ni vzporedno začela delat tud na odnosu s sestro?«

L: »Pač, na odnosu s sestro je šlo po istem, pr nama je bil pa napredek. In isto je blo z očetom, a ne. Hm. In to je bil tud eden večjih razlogov, zakva sva s sestro mele nerazčiščene stvari. Ona še zdej do mene kuha mal zamere zarad teh stvari, čeprav me ma neznansko rada. Mislm, da predvsem zarad tega, ker se ji je takrat podrla ena taka... mal me je mela za vzornico do tista momenta, k je vse zvedla, pa tud določene stvari vidla. Hm. Je verjetno fejšt zamerla, no. Hm. Očetu je tud to pol povedala kasnej, k je enkrat reku, da se tko dobr razume zdej z mano, da zakaj pa ne porabš vseh teh stvari pr men, a ne, zdej boš pa še pr men zavozu, a ne. Tko da sta se zdej oba, zdej k so se problemi z njo začel, tud velik bol z njo začela ukvarjat. Hm. Tud midve sva se precej zblížale, no, v zadnjem času. Ampak to šele pred dvem mesci. Do takrat je blo pa konstantno... na primer nikol me ni poklicala v Lublano, če sem jo, sem jo jest. Obvezno je bil na vikend en prepir z njo, hm. Ful je zaprta in o določenih stvareh ni hotla govorit. Tko pač, kva je blo v šoli, je povedala, kva je z unim fantom, kva je z uno prjatlo, o nama niti slučajno ne. Pol pa še, k je pršlo na dan, da se bosta starša ločila, pa sploh ni hotla o tem govort, niti slučajno. Jest sm pa precej hotla, pa... potem je clo ratala mejčken... tko no... ne vem, kva je bil razlog. Jest sem bla precej žalostna, k je mami men povedala, da bo šla narazen od atija... jest bom kr rekla Katja pa Marjan, k sm tko navajena, k jih tko tud kličem... in k je Katja povedala, da bo šla narazen od Marjana, je mene to ful przadel.«

A: »To se je vse dogajalo v času, ko si pršla nazaj iz komune?«

L: »Ja, tud v reintegraciji sm se še slepila, da ne bosta šla narazen, čeprou je blo že tko precej jasno, da bosta šla, a ne. Hm. Na glas je blo pa rečeno, da bosta šla narazen, lansko poletje junija, k mi je mami povedala, da se bo slej al prej to zgodl, da bo začela iskat stanvanje... hm... da ne da bi blo kar kol tko narobe, sam da pač z njim ne bi rada več živela, da je prjateljstvo, nič družga pa več, a ne. Hm. Pol sm se pa v bistvu ful tepla z občutki. Zastopla sm razumsko, ja, če tko čut, zakaj bi se silila bit skupej, če je v bistvu pol še slabš, kokr pa če greš narazen. Čustveno je blo pa še zmer tist pa ne, jest sm pa ena mejhna punčka, mi smo družinca. To je bla moja iluzija o zakonu, o romantiki, o vsem tem, se je kr naenkrat začel podirat. Pa vem, da je blo tko... isto bi verjetn odreagirala pet let prej al pa deset let kasnej, a ne. Te stvari po moje, da zmeri ostanejo pač enake. Tko, da sm se precej borila s tem, da čustveno nism hotla razumet pa odobrit te zadeve, razumsko sm je pa, a ne. In sm to tud povedala Katji. Hm. No, Anja, sestra je pa to dojemala precej tko, men je pa to ful dobr, jest bom šla s Katjo, in je tko, kadar kol sm mejčkn pršla na to temo, ona tko z veseljem tko rekla... zdel se mi je, kokr da mi hoče, ja, da mi hoče govort, da hoče videt, kako sm žalostna zarad tega, ker gresta narazen, a ne. Mogoče je bla takrat še mal lubosumna na moj odnos z Marjanom, k sva ga mela takrat velik bol bliz, kokr pa onedva, no. Hm. No, zdej je pa mejčken začel ven prhajaj, da pa ona le ni to tko z lahkoto te njune ločitve.«

A: »Lena, če prou razumem, ena zelo pomembnih ovir zate so bili ti odnosi znotraj družine in odnosi, k si jih mela s posameznimi družinskimi člani. Kdo ti je v tem času pomagal premagovati na primer to žalost, ki si jo čutla ob ločitvi staršev, te občutke, k si jih mela, oziroma kaj ti je pomagalo, katere vrednote, kako si sama sebi pomagala, oziroma so bile kakšne službe, od katerih si dobila pomoč, da si lahko vzpostavlja z mamom odnos, tko kot praviš, v katerem je komunikacija tok bolša kot prej?«

L: »Sigurn, kar se tiče komunikacije z mamom in z očetom je blo to v času reintegracije, pa s skupinami, k smo jih mel, z družinskimi pogovori, z individualnimi pogovori, z nalogami, k sta jih mogla obadva pisat. Vsekakor tud z njunim trudom, zarad tega ker sta se spremenla precej, tko kot sm se jest. Hm. Tko da smo kr vsi velik na temu naredl. To je blo kar se tiče zboljšvanja odnosa med nami. Precej se je tud spremenl s samim časom, z zgrajenim

zaupanjem. To je bil tud sigurn velik dejavnik. Hm. To je blo v zvezi z babico pa med nami. Kar se pa tiče te ločitve, bom pa rekla, da predvsem en moj soplezalec Bojan. Ta je bil v bistvu edini, s katerim mi je pogovor pomagal v zvezi s tem.«

A: »Glede na to, da jest vem, da se ukvarjaš s plezanjem, vendar pa bi rada, da bi blo to razvidno tud v intervjuju...«

L: »Ja, na začetku reintegracije sm dobila nalogo napisat svoj življenjepis, potem ta drug teden po življenjepisu sm pa mogla napisat moje cilje na sedmih področjih. Joj, če se bom spomnila vseh sedem: telesni vidik, abstinenca, druženje, prosti čas, družina, služba, šola... no v tem smislu. Nardila sm in spis in razpredelnico in v druženju in v telesnem vidiku sm v obeh omenila, da se morm vpisat v tečaj plezanja. To je bil v bistvu edini šport, k me je kadar kol zanimal. Pač plezanje me je zanimal, ampak nism nikol mela družbe, ker sm že prej poskusla, v četrtem razredu. In sm rekla o.k., če grem u tečaj, se bom naučila plezat, začela se bom ukvarjat s športom, pa še eno novo družbo bom dobila. In sicer s tistimi prijatli, k sm jih mela od prej, k niso bli odvisniki, sm že gradila naprej na zaupanju, pa na odnosu, pa na prijateljstvih, ampak sm rabla neki novga, neki, kjer sm nepopisan list. In sm naletela na eno fantastično družbico, k so zlo kmal sicer zvedel zame, ker sm jim povedala, ampak še zmerej... ja, bom rekla, da je to ena izmed lepših stvari v življenju. In v tej družbi je en Bojan, k se je moru v življenju srečvat z zlo podobnimi težavami k jest, samo ni bil pa odvisnik, no. In zdej... naletel je, no, na eno debato, mejčken bol globoko in na fulih področjih... vidl se je, da ga je ful zanimal, kako je blo men. Pa ne zarad tega, ker bi bil firbčen, a ne, ampak zarad tega, ker je primerjal z njim. In tko no mislm. Dons se ne ukvarjam s temu plezanjem neki tko profesionalno. Napredek je počasen. V bistvu mi gre tukej za druženje s to družbo, pa za preživljanje prostga časa nekje vzunej. Na konc koncev sm ugotovila, da je tud moji hrbtenici precej pomagal. Če povem še to... verjetn je to tud eden izmed dejavnikov moje odvisnosti, da sm bla pr trinajstih operirana na hrbtenici. Kr težka operacija. Glih v času razvijanja telesa sm pol mogla se sprjaznt s triinrdesetimi šivi, ne ukvarjat se z nobenim športom, nč nism smela telovadit. Prvič sm se začela počutit drugačno od vrstnikov. Hm. Po tistem se nisem ukvarjala z nobenim športom in plezanje je bil prvu in zarad plezanja mam velik manj bolečin, no.«

A: »Kolikokrat tedensko pa imaš treninge?«

L: »Ma čist tko, kokr se zmenmo. Rečmo pozim ful bol aktivno plezam, zato k je telovadnca, jih mam vsaj enkrat na teden po dve uri al pa celo dvakrat. Polet je v bistvu še najmanj, zato k jih je dost na dopustih. Jesen pa pomlad sta pa nekej vmes. Je pa tko, rečmo, enkrat na štirinajst dni se gre za cel dan na en izlet, pa se pleza, a ne. Dobr, zdele ves ta vikend planiram dva dni na Hrvaško v Paklenico. Hm. Tko, k sm bla prvič na enmu visokmu hribu, k sm ga zlezla... hm... a, moram reč, da je plezanje verjetn ena taka zdrava kompenzacija. Vseen glih en tok adrenalina, da vseen mal zadane, če lohka temu tko rečem, ampak vseen pa ni tok tiste hoje po robu, k sm jo pa čutla pr drogah, a ne, ker vse te manevre, k jih tam počneš s štrikom, jih trikrat preverim, ker sm velik bol prestrašen človek kar se varnosti tiče od kar sem klin, kokr pa prej. Na vrhu je pa en tak dobr občutek, da... ja, po svoje si zadet od tizga adrenalina, sigurn, ampak... ne vem, če bom znala povedat... tko, sam si tja gor prlezu, v dobri družbi, s človekom, ki mu zaupaš, ker drugač ne bi z njim plezu, k je tvoj prijatu. K zvečer prideš dol v kemp, si zdravo utrujen, greš spat ob desetih, zarad tega... tista zdrava utrujenost, k zaspíš vesel, k zamižiš, vidiš steno, k se spomniš dogodka, k se spomniš enga martinčka zraven, pa kakšne marjetice, k tam vztrajno raste v tisti skali... tko, lepo je.«

A: »Se pravi, če prav razumem, se je tud tvoje doživljanje narave prebudilo s plezanjem?«

L: »Bol, ja. Sicer sm jo že prej precej doživljala.«

A: »Kdaj prej?«

L: »Prej, kot otrok, zato k sm precej v gozd hodila s starši, k smo mel ful mal dnarja, k sm bla jest mejčkena in je bil dopust in igre so ble većinoma v gozdu. Hm.«

A: »Kaj pa v času zasvojenosti?«

L: »Tud v času odvisnosti sm v bistvu rada, sm se dobr počutla v naravi, čeprav, ja... skoz sm vedla, da se tam dobr počutim, čeprav je nism tok dojemala, kokr jo pa pač zdej. Nikol se nisem sicer odmaknla, a ne. Včasih bi celo lahko rekla, da sm jo mal zamazala s stvarmi, k sm jih počela v naravi, tko.«

A: »Torej, kot eno oviro si omenila odnose v družini. Ali je bla še kakšna ovira, s kero si se srečala po vrnitvi iz komune, pa bi jo želela oment, al pa potem kasnej?«

L: »Najprej bom začela govort o šoli, pa o moji izobrazbi. K sm pršla, sm mela ful jasen cilj, da bom pa tole aranžersko nardila. Mislm, da je kar se pa šole tiče še edina stvar, sigurn je, edina stvar, k še nima klukce na mojmu življenjskemu načrtu. Tud se mi svita zakaj ne. Šola mora bit ena moja težka travma še vedno, a ne. Hm. Na primer, na aranžerski šoli... mejčken je tud smotana šola, zarad tega, ker jest nimam predavanj. Je zlo pocen ta šola, pač dobim gradivo in pridem na izpit. Vmes nimam občutka, kok sm se naučila. Pa že sploh na splošno ga nimam. Jest preden grem na izpit upam, da ga bom nardila, na konc pa prnesem petico domov, mislm domov, k seb domov, a ne. V indeksu mam same petice, narjenih mam pa dvanajst izpitov, a ne. Lahko bi hitrejš nardila, če ne bi bla tak perfekcionista. Še zmerej mam občutek, da se nekomu dokazujem, čeprav si govorim, da se nimam komu dokazvat, da rabm samo dokončat. Mami mi govori, da se ne rabm nobenmu dokazvat. Hm. Zdele zadnje čase sm precej razmišljala... verjetn tud moje izkušnje iz gimnazije na Jesenicah precej pripomorejo k temu. Mene je mami vzgajala demokratično: vse je blo tko lepo, vse je blo fer, poštena moraš bit, če dobiš kazen, jo dobiš za to pa za to, u temu pa u temu smislu. In na gimnaziji sm v drugem letniku precej špricala. Prvi šok je bil seveda odličnjakinja v osnovni šoli, v gimnaziji pač ne več, a ne. Tud kakšen cvek, ta pru let popravc, ta drug let sm začela špricat na izgovor gledališča, ker sm se takrat ukvarjala z igranjem v gledališču amaterskemu. Seveda so me dobil. Na konc leta sm dobila ukor pred izključitvijo, pa tri popravce. Če bi mi dal štir, bi takoj padla, ampak mislm, da je bla kazen, da mi čez let pač... da se čez poletje učim. Prva dva sm nardila v juniju z dobrim uspehom. Zadnji mi je ostal matematika v avgustu. Ustni del sm nardila odlično, pisni del absolutno premal, da bi nardila. Torej padla. Naslednji dan sm se šla v šolo zment, da bi padla pač v drug razred, kjer majo podobne učitelne in ljudi, k jih poznam. Psihologinja je rekla, da ja, zakaj pa ne bi prosila za tretji rok, saj maš status kulturnika. Sm napisala prošnjo, so mi ga odobril. Torej sm bla jest tist jutr prpravljena, da sm padla: o.k., ni panike, bom še enkrat ta letnik nardila. Odobril tretji rok na svoj šestnajsti rojstni... a je bil šestnajsti al sedemnajsti. Rojstni dan sm mela, izpit iz matematke, tretji rok. Pism del pač glih za glih nardila, na ustnmu pa se je zgodila takrat krivica, dones vem... rekel so, da neki ni prou, pa pol po vseh preverjanjih v knjigah, pa blo je tist prou, tko da so me takrat namenoma mogl vržt, verjetn tud vzgojno, zarad pač, da so drugi na šoli vidl. Mene je pa precej prizadel... ma kaznujte me, zato k sm narobe nardila, ne pa na znanje, a ne. Jest sm znala tisto matematko in... ja, še dons mi je to ful težko.«

A: »V kašnem smislu je bila šola po tvoji vrnitvi v Slovenijo ovira?«

L: »Ovira je bla šola v temu, da sm se počutla totalno nesposobno. Pa še zdej se verjetn.«

A: »Ker maš zaključeno osnovno šolo?«

L: »Ja, to itak, ker nimam poklica, ker mi je zoprno reč, osnovnošolsko izobrazbo mam.«

A: »V kakšnem smislu še nesposobna?«

L: »Tok me je strah te šole, no.«

A: »Česa te je strah? Da se ne boš dokazala, da...?«

L: »Ja, verjetn, da se ne bom dokazala. Tok rada bi vidla, da bi blo tkole vse za mano. Veselim se študija, veselim se fakultete. Od te srednje šole mi gre pa na bruhanje, k se je vsakič sprot lotim.«

A: »Ali je mogoče tud razlog, ker te spominja na to, da neki popravljaš še za nazaj?«

L: »Verjetno, ja. Verjetno je tud to razlog, da neki popravljam za nazaj. Težko mi je na primer, ker zdele sestrica četrti letnik končuje, pa pet let je mlajša od mene. Iste šole, k sm jo jest delala. Težko mi je, k spoznavam mlade ljudi, k so več al menj študentarija, ker je moja generacija. Kva pa ti študiraš? Srednjo še delam. Pa sami pr seb mi je to o.k., sam tist pogled, a ne: »A? Zakva pa ona šele srednjo dela?« mi pa ni všeč. Hm. Kljub temu, da mi te stvari tko niso všeč, mi to niso motivacija, da bi jest nardila to šolo, no. Hm. Tud... ne vem... zdele mi je Domen dal precej zagona.«

A: »Kdo je Domen?«

L: »Moj fant. Zdej dve leti. No tud na njega bova pa še pršle, k je pa zdejšnja ovira.«

A: »Če se še mejčken ustaviva pri tem, da ti je težko povedat, da delaš še srednjo šolo. Kakšne so še reakcije drugih, razen »A?«, kot praviš, te sprašujejo, zakaj še delaš srednjo šolo?«

L: »Ne, ne. Sploh me redko kdo vpraša, zakva šele to.«

A: »Pa ti potem sama razložiš, ali preideš na drugo temo?«

L: »Ne. Ponavad pol sama tko rečem precej kao flegma, čeprou je to maska, a ne... hm... ja, dva letnika gimnazije sm nardila, pol sm si pa vzela mal pavze, k sm ugotovila, da šolo moram dokončat, tko da jo zdej končujem. Ta stavk je pač tko, posneta plošča, k jo zavrtim vsakič sprot, če se mi to zgodi.«

A: »Se pravi, ko srečuješ ljudi na novo, ne poveš o svoji zasvojenosti?«

L: »Skoz manj. Skoz manj oziroma skoz bol izbiram komu. Na začetku sm precej to povedala.«

A: »Zakaj? V čem je razlika?«

L: »Bol je blo živo vse skupej. Zdej bo vseen minil vsak cajt pet let, od kar sm klin, torej tri leta, od kar sm iz programa ven. Hm. Tko da mejčken je vse skupej že dalj nazaj, mejčken sm se že vse skupej tega navadla. Prej je blo še vseen bol novo, no, to da je drugačen življenje. Zdej, pač tak je in jest ga poznam, nč ga ne tajim... hm... ampak gre čas naprej.«

A: »Ali to tudi pomeni, da mogoče nimaš takšne potrebe tega povedat?«

L: »Mhm. Nimam. Mislm, k spoznavam nove ljudi, ne. Ampak, k mi pa en rata bliz, jo pa mam.«

A: »Zakaj? V čem vidiš razliko?«

L: »Ja, na primer, zdej v novi službi, k jo mam, sm se srečala eno Nino, k tod skupaj sva delale turistično šolo, pa sva se takrat... ona je prstopta do mene... more bit ful fajna punca, no. Tko že takrat je bil en kontakt, sam ga nisva takrat nč negvale. Zdej v službi sva se pa spet srečale in potem je bla še ena druga punca, k je delala, in je pršla debata, ne vem zakaj, pač na droge, pa na komune, pa tko naprej, in pol, k pride debata na te stvari, jest ponavad pač... sicer vem velik povedat o tem, ampak pazim, da ne govorim tega iz lastnih izkušenj, k ne bi glih tam razlagala, da pa te stvari poznam, a ne. Hm. In pol včasih mi gre mejčken na smeh, včasih mejčken mislm, joj saj sploh ni tko, k si mislte, a ne... hm... na primer, ta Nina je bla zraven, k smo debatiral. Pol pa ne vem, kako smo že pršli, kako sva pršle... na šolo, točno, na šolo sva pršle. In poj k je rekla, ja kva pa pol naprej mislš. Pa ji povem. Pa je rekla, pa ja, sej se ti še nikamor ne mudi, pa... Pol sm ji pa rekla, ja ta moment se pa men, pr men se pa že mudi. Sej vem, da nč ne bo drugač, mislm, da ni panike, če še kakšen let... ampak men pr men se pa že mudi, k me pa že načena ta občutek, a ne. Hm. Pol sm pa rekla, veš, k to je tud precej povezan s preteklostjo. Aja, hm, o.k. Kr tko. Nč ni hotla vrtat. No, pol sm pa jest

ustrelila, pol sm pa povedala, veš takrat, k smo se pogovarjal, tud dons, k smo se pogovarjal. Pol sm pa povedala. Pa ponavad dobim ful pozitiven odziv nazaj, a ne.«

A: »Ampak, če dobiš tak pozitiven odziv, zakaj potem tega ne poveš, ko naleti tema na to področje? Ne mislim s tem, da bi govorila to kar vse povprek, ampak zakaj na primer, ko naleti tema na srednjo šolo, kot sva se malo prej pogovarjale, zakaj takrat ne poveš?«

L: »Zato, kokr se spomnim, da... hm... si moram pol vzeti... zdi se mi, da ljudje še zmerej to ful jemljejo kot nekej groznega, pa tabu, pa noben ne bi rad mel za soseda narkomana, pa tko naprej. Raven, k sm povedala soplezalcem, a ne... to je blo enkrat na poti iz Črnega Kala, k smo plezal, precej na začetku tečaja, je bil tam Vid, tamal Vid, k sva dons ful dobr. In k sm to povedala, on je bil takrat tret letnik gimnazije, sm vidla, da se je ustrašu, a ne. Takrat jest nism mela časa nč kej več povedat. Morem mejčken več povedat o tej stvari, hm, da se ljudje ne ustrašjo, da se ne bojijo več tega. In na primer v takih... k je velik ljudi, nimam časa, ne energije mejčken več o tem povedat in... jih pa nočem strašit s tem, tko da takoj, k pride mejčken bol na privat, pa lahko vsakmu od teh posebej povem, a ne. Mi je velik laži, zarad tega ker tud oni si laži upajo poj kej vprašat in s tem mejčken tud premagajo ta strah, kokr cviknejo, k jim povem, no.«

A: »Se pravi, da kadar koli si povedala, pa si imela čas objasnt, so pa tvoje izkušnje pozitivne, ali imaš tud kakšne slabe?«

L: »Ja, mam eno slabo, precej slabo.«

A: »Mi jo lahko opišeš, prosim?«

L: »To je blo pa v moji prvi službi, k sm jo začela še v času reintegracije. Delala sm v vrtnariji. Rečeno je blo, da bom mela pogodbo, na konc je blo vse skupi na črno. Vodu jo je pač en tip, k je bil drugač policaj. In jest sm bla takrat še v reintegraciji in sm mela še obveznosti v reintegraciji. In jest sm po treh dneh stopla do njega in mu rekla, lejte, jest sm bla pa to pa to, pa tok pa tok cajta, pa zdej sm v reintegraciji in to pomen to pa to, da pa kdaj pa kdaj ne bom mogla v službo. Če me hočte tako kot sm, pač zdej povejte, ne bi pa rada vidla, da kasnej, k pride na dan, da pa sva obadva šokirana in da kar koli pade v vodo. Pač, a bo al ne bo s tem, kakršna sm. Hm. Je reku človk, ja ni panike, pač rad bi mel številko od tvojih terapevtk. Pa sm rekla, ma o.k., zakaj pa ne, a povem. Ne, ne, ne, če bom rabu, ti bom reku. O.k., ni panike. In sva se dobr zastopla. Hm. Po enmu letu, vmes je bla zimska sezona, k ni blo dela, po enmu letu se je pa zgodl, da sm jest delala na tržnici, dnevni dobiček sm mela v torbici. Takrat je bil že precej težek, k sm bla v bistvu tista, k sm bla najdalj cajta tam. In ker sm bla navajena reč, da bom vsakič, k me je rabu, kdaj pa kdaj, k nism mogla, ni hotu slišat, a ne. To je bla tud ena izkušnja, k sm jo mogla dobit, da morm tud jest mojo držat. No, in mi je blo pol vsakič težko. Niti en vikend nism mogla domov. No, in tist vikend sm dosegla, da grem domov in me je ves slabe vole pršou iskat na tržnico z rožami. Jest sm mela v torbici pač denar, pa moj telefon. Sm mu rekla, a mi odkleneš avto, da torbico dam notr. In je odklenu avto, dam notr, s telefonom in z ne vem enimi osemdesetimi jurji. Hm. Sm rekla, o.k., sm dala notr, on o.k. in ni zaklenu avta. Čez tri minute je ena hotla eno rožo kupit, jest sm hotla drobiž, torbice s telefonom in dnarjem ni blo nikjer. En je mogu v treh minutah pridet, k sva midva zlagala tisto prikolco je mogu vzeti torbico. In kaj se je zgodl. Seveda je tip obtožu mene, da sm jest nekomu naročila, da pride iskat, a ne. Zarad pač moje preteklosti, a ne.«

A: »Ne da si ti, ampak da si ti nekomu naročila...«

L: »Ja, ker sm pa prej govorila po telefonu s Sandijem, da naj jajca začne peč. Tist je blo precej zopr in potem da mi bo odbijou od plače, dokler ne bo teh osemdeset povrnjenih, pa tko naprej. In sm takrat rekla, ne s tem se pa jest ne grem, pa sm mela že takrat ene dvejest jurjev nadelanih, pa sm rekla, pač jest zdej tuki zaključim službo, jest ne bom več delala pr teb, ker to ni fer. Ne morš pridet, pa me kr tko obtožit, a ne. Mislm, to je pršu z dretjem, a ne.

Hm. In pol sm rekla, pač telefonsko mojo maš, k sm mu dala drugo telefonsko, če bo preiskava, se jest grem, ampak izključno na uradno, neuradne scene se ne grem... hm... za uradno sm pa takoj zraven, ampak pač uradno si pa on ni upal, ker sm bla na črno, a ne.«

A: »Ali te je kdo spodbujal, da poveš za svojo izkušnjo zasvojenosti pri iskanju zaposlitve, ali si imela sama potrebo povedati?«

L: »Tokrat sm imela sama potrebo, pa tud vedla sem, da drugač ne bo šlo, ker... hm... ker bi mu mogla vsak petek reč, a ne,... takrat sm jest mela še partnerske pogovore, pa je blo tok več tega, a ne.«

A: »To je bil takratni partner, v času reintegracije?«

L: »Tokratni partner. Tud je bil partner že med odvisnostjo. Hm, in je blo... ma, takrat v bistvu ne bi znesel, da bi... res vsak teden vsaj enkrat al pa dvakrat, da morm prej it...hm... skoz z enimi izgovori. Takrat sm mogla mu povedat, drgač bi se me kmal naveliču, pa reku, tko mal te pa res ne rabm.«

A: »A zdej maš še potrebo povedat?«

L: »Ne, v službi ne. Sploh zarad te izkušnje ne.«

A: »Pa si še kdaj povedala?«

L: »Ne, v službi nikol. In tud ne bom.«

A: »Sicer imaš pa pozitivne izkušnje glede reakcij ljudi? Si se počutla sprejeto še naprej s strani teh ljudi, ki si jim zaupala o svoji izkušnji z zasvojenostjo?«

L: »Ja, ja, ja. Večina je celo tko, uau bravo, kapo dol, roko, tko naprej. To jih je večina, ene par jih je pa čist tko o.k., a ne, pa to je to. Večina jih pa clo tko. Tko da nimam slabih izkušenj s tem, razen tisto s službo.«

A: »Ali imaš občutek, da je v naši družbi, slovenski, še veliko stigmatizacije, predsodkov?«

L: »Ja, mam sigurno občutek, da je velik tega.«

A: »Ali je tudi to mogoče razlog, da potem ne poveš?«

L: »Ja, sigurn. Če ne bi blo tega tok, bi tud v službi laži povedala, a ne.«

A: »Se pravi, da občutiš neke vrste strah pred stigmatizacijo?«

L: »Sigurn.«

A: »Kljub tem pozitivnim izkušnjam?«

L: »Ja, sigurn mam strah pred stigmatizacijo, kljub vsem pozitivnim izkušnjam.«

A: »Ali imaš občutek, da se ta strah zmanjšuje s časom, ali ostaja na enaki ravni?«

L: »Ja, se zmanjšuje, zato k se tud vse manjkrat srečam s to stigmatizacijo zarad tega. Ja, pa tud zato, ker pač ne povem več tolk. No, mislm, med prjatlji jo tko alt ko nikol nisem čutla.«

A: »Razmišljam, zakaj si mela prej tako potrebo povedat, to sm te prej vprašala, pa nisva zaključli tega, zakaj si mela tako potrebo povedat na začetku, da si bla na zdravljenju zaradi zasvojenosti, pa da si bla zasvojena, zdej pa tega nimaš, kljub temu, da manjkajo določeni deli v tvojem življenju, ko o njem govoriš. Prav za prav morš neki prikrit v takšnem primeru oziroma se zlagati. Ali je to zato, ker zdej maš tud druge teme, o katerih se lahko pogovarjaš z drugimi, ker prej je bila verjetno velik del tvoje preteklosti zasvojenost, pa zdravljenje?«

L: »Ja, sigurn. Ja, ja, ja. Zdej je velik več stvari v mojem življenju, o katerih se lahko pogovarjam, tud velik več izkušenj, k jih mam... ja, pet let več. Pač čas je minil.«

A: »Lena, česa te je blo najbolj strah, ko si se vrnila iz komune, in česa te je danes najbolj strah?«

L: »Česa me je blo najbolj strah, k sm se vrnila? Hm. Aha... a veš, da se sploh ne spomnim. A me je blo sploh česa prou fejest strah takrat. Mislm, da sm dons bol prestrašena, k pa takrat.«

A: »Se ti zdi, da te je danes bol strah? Zakaj?«

L: »Ja, ja. Mislm... hm... dons me je strah... takrat je blo tok enga zagona, da tud enga strahu velizga ni blo. Pač o.k., ja. Ni me blo strah srečat enga človeka, k bo zadet. Dons se mi pa že dogaja... tist se že sprašujem, a veš... o.k. stara sm petindvajset let, še vedno nism šole

dokončala... ta šola je na prvem mestu pr mojem strahu, a ne. Hm. Strah me je... morm reč, da me je strah tud zdej mojga odnosa z Domnom, zarad tega ker je proti, zarad ločitve staršev, ker se je vseen mejčken ta idealna podoba enga zakona podrla. Pač ta primer, k sm ga mela v življenju priliko opazvat, se je podrl, a ne. Hm. Pol me je strah... strah me je tud tega, da je skoz več mojih prjatlč, mojnih sovrstnic si ustvarja družinco. Tud ti si noseča zdele, a ne. Pred dvemi mesci je moja prjatlca rodila, ta je noseča, una je noseča. Jest bi tud že mela družinco. Pa tok stvari je še prej nardit, preden se bom tega lotla, a ne. Hm... mogoče sm mal neučakana in me je že mal strah tega, ma strah me je tega, da mi zmanjkuje cajta. Strah me je tega, da kr nekje sedim in nč ne nardim zadnja leta, no tko. Bom rekla, da je to zdej tist strah, s katerim se srečujem.«

A: »V kakšnem smislu, da nč ne nardiš?«

L: »Ma, da sm v enmu čudnmu... da stojim, da ni napredka. Tak občutek mam zadnje čase.«

A: »Kaj pa izpiti v šoli?«

L: »Ma v tem letu nism nardila nobenga. Nobenga. Hm. So drugi napredki, ja, zamenjala sm službo, ful fajno službo sm dobila. Hm. Ampak nekak me ta... hm... tok je močna ta šola, da me ne zadovolji nč več družga, kokr pa da bo uspeh pr šoli. K bom tam nardila uspeh... clo sm se srečavala marca, aprila z mejčken bol tako depresivno dobo... hm... mam občutek, da k bom s to šolo... k bom prvih par korakov nardila šole, bodo tud ostale stvari ful bol svetle za pogledat. Dobr vem, da je to razlog zadnje cajte, da sm mejčken nezadovoljna sama s sabo. O.k., zdej je dva mesca že mejčken bolš, a ne. Verjetn so me tud mejčken hormoni, k sm prekinla tabletko po treh letih zarad tega, k se nism dobr počutla. Hm. Ja, strah me je tega, da mi čas beži, pa da sm... čeprav, ja, mam napredke v zadnjem letu, ampak mi ne pomnjo tok, kokr mi pa pomen ta napredek v šoli. Tko.«

A: »Če lahko Lena povzamem z vidika socialne mreže, ki so jo vzpostavla: eno je družina, eno so plezalci, partner. Kdo potem še spada v tvojo socialno mrežo?«

L: »Sodelavci iz službe. Hm. Pa sm bi dala posebej tisto skupino prjatlč, k so mi ostal še iz časa gimnazije, pa so mel priliko videt vse, kar je blo z mano prej pa pol. Hm. Kaj bi še rekla. Ha, mogoče žlahta. Tam bi mogla še precej narest, čeprou sploh nimam interesa. Hm.«

A: »Ali ocenjuješ, da imaš široko socialno mrežo?«

L: »Ja, ja.«

A: »Prav za prav sta ti zaposlitev in šport v bistvu pomagala pridet do novih prjatlč, da razširiš svojo socialno mrežo?«

L: »Ja, ja.«

A: »Veš kaj me še zanima, Lena, kolko je v tvoji socialni mreži takšnih posameznikov, k majo podobno izkušnjo kot ti, se pravi izkušnjo zasvojenosti?«

L: »Ja, tisti, ki so ostal iz tega časa. Na primer... v bistvu mam kle tko od reintegratorjev samo še z Majo stike. Z njo se dobiva enkrat na tri mesce za enih pet ur, tko da sva še zmer ful povezane. Hm. S podobno izkušnjo? Domen je mel pr sedemnajstih letih mogoče... hm... tko je pršu do enga roba, kjer je k sreč reku... potegnu črto, da ni šlo naprej, k mislm, če bi takrat čez stopu, bi bla panika z njemu tud. Hm. Rečmo, ja, Peter, moj zlo dobr prjatu, k je bil zraven, k so se stvari začele, eksperimentirou zraven in on je tud enkrat reku, ne dost, in je tud tko na temu ostal.«

A: »Ampak prou izkušnjo z zasvojenstjo?«

L: »To pa samo z Majo. Točno, samo... ma ne, mogu bi bit še kdo. Hm.«

A: »Zakaj si prekinla stike z ostalimi uporabniki programa zdravljenja?«

L: »Ja zarad tega, k jih je precej spet nazaj. Spet so odvisni od drog. Bi, jest sm mela željo ohranjat, sam k so se mi pač nehal oglašat na telefon... aja, s Sandijem, ja seveda, Sandija sm pozabla. Hm. K so se mi nehal pač oglašat na telefon, k sm jih začela srečvat... na žalost jih je većinoma...«

A: »Lena, ali lahko ti dons, kljub vsem oviram, ki si jih naštela, ali lahko gledaš na svojo izkušnjo zasvojenosti kot na izkušnjo, ki te je obogatila, ali ti je samo v breme?«

L: »Ne, ne, ne. Že v začetku, od prvega dneva na Portugalskem, jo gledam kot pozitivno izkušnjo. Nikoli mi ni bila v breme.«

A: »V kakšnem smislu pozitivna izkušnja?«

L: »Hm. V tem, kar sm se tam naučila, pa še dons uporabljam: komuniciranje... hm... mejčken bol preprosto se veselit mejhnih stvari, ki sm se jih, ja, tam naučila. Potem, da... ja, hm... se dons moja mami ukvarja s službo, ne terapevtke, ampak da dela v društvu na Jesenicah, k se ukvarja s podobno tematiko k Up. Da sm vidla eno drugo deželo, k se bom sigurn vrnila. Dostkrat mi je blo tam tko... en je reku tam, pa kva sm ga jest sral, da morm bit zdej kle, pa sm jest rekla, pa kva sm ga jest srala, da sm zdej loh kle. Tko, dostkrat mi je blo dobr tam. O.k., sej sm si želela domov, tko k vsak, ampak... hm... ja, če bi še enkrat žvela, bi šla še enkrat. Glih tok mau časa je blo, da nisem uspela zavozit tok fejest stvari, da bi jih blo ful težko nazaj popravt. Tko bom rekla.«

A: »Ali si kdaj pomislila, da bi s to izkušnjo lahko pomagala tistim, k so v podobnih situacijah?«

L: »Sm pomislna. Sm pomislna. In tud sm že pomagala. Najprej sm resno mislna, takrat k se je odpirala tista komuna na Primorskem, k so povabl naju s Sandijem delat tja, pa se preselt, pa sm takrat jest ful resno vzela. Pol sm pa ful razmišljala, pa sm se spomnla... po mojem je dobr, mislm, da tud znam pomagat, mislm, da... ja, da bi bla dobra, sam sm pa opazila skoz čas v reintegraciji, k so bli problemi z alkoholom, pa tko naprej, k je blo treba na tem področju pomagat, da me pa ful požre, da si ful preveč k srcu ženem, in k sm si predstavljala rečmo tam eno situacijo v eni komuni, ki bi en šou domov, pa se ga zadel, pa boh ne dej, a ne, overdoziral, ma da bi se jest žrla pa sekirala, ne bi znala službe pustit, a veš, kle so vrata, kle je služba, kle je pa moj privatn življenje. Zdi se mi, da bi me matral, no. Čist tko, k se pa srečam, ja, pa pomagam. Sm mela glih v jesen izkušnjo, da smo dobl novo cimro v prejšnjem stanovanju, k sm po šestih dneh ugotovila, da je na metadonu in heroinu in pol soočenje. Je blo težko, trajal je celo noč.«

A: »Kako si se pa ti spopadala s tem, da se je cimra zadevala? Ali je to zate pomenilo določeno tveganje za recidiv?«

L: »Ja, sigurn, sej sm rekla. Tko je blo. Pač, k je pršla, sva si dale roko, mi je blo čudn. Preveč suha je bla... hm... zmatrana v obraz, pa ful je mau pojedla. Sm rekla, o.k., pa sej je loh pa kej družga. Med stvarmi, ki jih je dala v omaro, je bla med drugim citronka. Pa dobr, sej eni pijejo citronko. Bom pozorna na zadevo, a ne. Nč ji nism povedala. Ostali cimro so vedl, ker ena izmed cimrov tud študira socialno delo, pa je zdej četrt letnik... hm... bla sm pa skoz mau pozorna na njo. In Domnu sm rekla, in Domen je reku, da kompliciram. Domen je mel pa tud tri, k so overdoziral, prjatle in je vidu, kaj se dogaja. Hitr prepozna zadevo. No pol pa pač šesti dan je pršou še njen fant in sta tam kuhala in smo skupej jedl in je zakinkala nad krožnikom. Hm. Pol sm mal oči pogledala, pa sm kr nehala jest, k sm ratala živčna. Men ni panike nekoga srečat na cest, takrat sm se pa počutla jezno: pa ne men v mojo intimo, tukej jest žvim, ne, tukej so pa vrata, ne, kva pa zdej. In sm šla v sobo. Domen je za mano pršou. Sm rekla, ej Domen, a si vidu. Ja, sm vidu. Pa sm rekla, kva pa zdej. Najemodajalka je pa tud vedla, ker je bla mama od te punce, k študira socialno delo. Sm rekla, nč, jest grem na sprehod, in sm šla na sprehod po Kodeljevem. Poklicala sm Katjo, Marjana, Sandija pa Darjo. To so bli štirje, k sm jih poklicala v tistem momentu, vsazga vprašala za mnenje, a najprej njej povedat, a najprejajemodajalko poklicat. U glavnem, jasno je blo, da z njo žvet ne morem, a ne. Tko, vsi razen Katje so mi rekel, da najprej naj se z njo pogovorim, pa tud naj ji dam štiriindvajset ur cajta, da se odseli, a ne. Katja je pa rekla, da najprejajemodajalko. Pol sm se odločla in sm poklicala tud cimro Dašo ven, a ne. Sm ji rekla, ej Daša, tko pa tko je, pa sm ji

razložila, kva sm vidla, a ne. Ona pa glih, sej veš, v četrtem letniku je glih zasvojenost in je blo glih... ona je bla clo mal uau, zdej bom pa mela izkušnjo, a ne. Pol sva povedale njeni mami. Njena mama je precej negativno odreagirala, tko. Zmeri je bla ful pozitivna, pa kul, pa... še sestra pr moji ginekologinji...«

A: »Mama od Daše?«

L: »Ja, še sestra pr moji ginekologinji je, tko da je ful velik vez, da se poznamo. Da naj jo ven vržemo, skoz okn na glavo, pa take stvari, a ne.«

A: »Je rekla?«

L: »Ja. Sm rekla, ne, da jest se bom najprej z njo pogovorila, potem bo šla pa ven. Je rekla, ne, kr ven. Sm rekla, ne morem je ven vržt, ne morem reč, verjamem ti, ampak vseen ven letiš, a ne. No, poj je Daša vzela telefon v roke in razložila mami, da bova tko spelale, kokr je prou in da jo pokličeva, ko bo rešen. No, pol sva pač jo počakale, da je domou pršla, povedale. Trajal je pet minut, da je priznala.«

A: »Lena, ali sm prou razumela, da je mama od Daše tko reagirala?«

L: »Mama od Daše. Ona je bla najemodajalka, od Daše mama.«

A: »Aha. In kaj se potem zgodilo?«

L: »Ja nč. Soočle sva jo, pol je k je po klasičnih »sej me loh testiraš«, »sej ti loh roke pokažem«... k se je men že tist dogajal... zame je blo ful dolg cajta... a se motm, ne, ne motm se, a se motm, ne, ne motm se, to je to. Je ful trajal. Daša je zmrznila. Hm. Tko je pol priznala, a ne, da ja, pa metadon, pa tko naprej, pa razložila, pa se zjokala. Pol sva ji dale vse možne naslove, naslednji dan sva ji pomagale spakirat in je šla. Vem, da se je pol šla ment na detoks, pa pol ni šla nikol tja. Ampak dobr je. Midve z Dašo sva naredle, kar sva mogle. Pač. Čez tri leta al pa čez tri mesce se bo spomnila, kje je vidla pač določene naslove, pa to. To je bla ena taka moja najbolj direktna izkušnja, no.«

A: »Ali še kako drugače pomagaš oziroma si pomagala z lastno izkušnjo ljudem okoli sebe?«

L: »Takrat, k sm hodila z Upom pač na predavanja za starše. V času reintegracije pač svojim sostanovalcem tam. Enmu fantu, k je poznal Domna, pa mu je Domen povedu, pa je pršel k men vprašat, da je pač od njegove punce brat, pa kva nardit, pa za naslove vprašat, na koga se pač obrnt. Hm. V bistvu še tanajbol pomagam z informacijami, no.«

A: »Kaj ti pa to pomeni, Lena? Kakšen pomen ima to zate, da z lastno izkušnjo pomagaš drugim? Ne samo zasvojenim, ampak tud na teh predavanjih staršem, ki si jih omenila?«

L: »Tko men... tko men so bla ta predavanja včasih tko strašn, ful močna. Nazadnje, k sm bla, jest tega nism čutla. Hm. V bistvu še tanajbol sm se zdej čutla, da sm pomagala raven tej puncu, k je bla cimra. K vem, da poj se ni šla zdravt, ampak enkrat bo pa šla, verjetn, a ne. Hm. Pa... pa v reintegraciji, no. Pač najbol sm čutla, ja, da pomagam, pa najbol mi je pomenl v reintegraciji sami svojim sostanovalcem. To s starši je blo pa tko: takrat je blo to ful rutinsko, da sm šla govort, nazadnje, k sm bla pa po tokmu času, sm pa pol na konc rekla, ne, ni več, ni več čas razlagat neznancem. A veš, da sm se počutla na zadnjemu srečanju... ni mi blo dobr, nism se dobr počutla po celi stvari. Tko, a veš, takrat... sej sva spet pr tem, zakva ne več povedat. Ne povem ta prvim, čistim neznancem, kako je blo v bolnici, k sm bla na hrbtenici operirana. Ne povem čist na začetku neznancem, da se starša ločujeta. To je zdej ratala ena čist stvar, k se je ne sramujem, k je moja, ampak je tok osebn, da je pa ni takoj za povedat. In je bil ta občutek, da se ne počutm dobr, močnejši, kokr pa to, da pomagam. Tko da sm poj tud Dori kasnej povedala, da mislm, da tega ne bom več počela. Mogoče pa kdaj kasnej, če me bo spet prjel, no, ampak zdej pa ne tega. Tko, če bom pa srečala, mislm, če bo pa taka situacija k z Aleksandro, bom pa dala vse od sebe, na primer, a ne. Pa z veseljem, pa brez kakršne kol...«

A: »Se pravi, če prou razumem, nimaš potrebe in nimaš dobrega občutka, da razlagaš ljudem o svoji preteklosti?«

L: »Edin to še, no, Domnu pr problemu, k ga je mel z njegovim, k ga pije. Sam tam pa on ne psti, po moje.«

A: »Kdo ne pusti: oče ali Domen?«

L: »Domen, ker še zmeri noče slišat, da je fotr alkoholik, čeprou sam pr seb že dobr ve, tko.«

A: »Se pravi, ti bi želela pomagat Domnu?«

L: »Tud, ja. K je to en težek poant med nama, k še zmeri je včasih problem, no tko.«

A: »V kakšnem smislu?«

L: »No, zdej sva... to mislm, da je še ta zadnja stvar, kokr je pomemben povedat. Hm. K sm bla s Sandijem, sva obadva vedla, zakva se gre, a ne. Mogoče tud zarad tega sva pol ugotovla, da sva bol prijatla, kokr pa zalublena, pa sva se razšla. Pa sva dons super, a ne. Hm. Domna jest poznam že iz osnovne šole, ker mi je bil zmer všeč, pa dve let je starejši od mene, pa iz Jesenic je, ampak sva bla zmer samo na živjo. Različne družbe, različen... vse skup je blo različen. In midva sva se srečala junija dve let nazaj pred Križankam. Smo šli pač vsi skupi neki spit. Še ta Peter, moj prijatel. Potem, mojo telefonsko prosu, pol pa tist pač zmenki, pa tko naprej. Pa vedu je, a ne, zato k se na Jesenicah zve hitr stvar, a ne. No, pol pa tko, najprej je blo tist tko vse kul, a ne. Pol sva pa ene parkrat pršla do te debate in se vid pr njemu, da on hoče, da jest pozabm, da se je to men zgodl. On je tkole, a ne, pr teh stvareh, nč ni, ni, tega ni, a ne, pa pozab že enkrat na te stvari. Ja, kako naj pozabm. Nočm pozabit. Ne bom pozabla. In je to še ena taka... mislm, da čut prou jezo, gnev do tega, a ne.«

A: »Do tvoje preteklosti?«

L: »Do moje preteklosti, zarad tega... o.k., sej veš, a ne, kakšen ga je kdaj tud nategnu, pa mu je bil ful dobr prjatu, pa... on, on še zmerej reče, kva, kakšen prjatu, mislm, jest sm bil njemu prjatu, sm mu hotu pomagat, on me je pa nategnu. Ej, ne znam ti razložit, zakva te je nategnu. Ni te nategnu zato, k bi te hotu nategnt, a ne. Pa mu poskušam razložit in takrat se zapre in je trd in noče. Poskusla sm že s tem, da sm ga kakšen tork pelala na predavanje, a ne, pa... on hoče, da bo zastopu, sam takrat, k pa prideva do tega, se pa čist zapre in ne gre čez, a ne. Hm. In je, na vsake tri mesce enkrat...«

A: »Se prav, da ti Domen v tem obdobju ni ravno podpora pri teh problemih...?«

L: »... k se navezujejo na zasvojenosti. Nikakor ne. To je ovira.«

A: »Kdo ti pa je v oporo?«

L: »Katja, Marjan, tedva sta mi precej v oporo, pa Bojan, no, čeprou ni nikol bil. Hm. Mogoče Maja včasih, ja, čeprou z Majo se več al manj bol pozitivne stvari pogovarjava. Ja, Domen, Domen ne tok.«

A: »Da bi recimo se kdaj obrnla tudi na terapije in reintegracije?«

L: »Ja, takrat, k je blo s to punco, s to cimro, to je blo septembra, a ne. Hm. Ura je bla pol enajstih zvečer. Ob pol enajstih sm si upala Darjo poklicat, Doro na primer ne, k bi bil izklopljen telefon. Na primer, ja, takrat sm jo poklicala čist kot terapeutko, kva narest, a ne. Zdej, še kdaj... tko, ja, na primer, k sm dobila ta novo službo, se mi je zdel ful dobr Doro poklicat, da sm ji povedala neki fajnga, a ne. Pa pol takrat, kadar jo pokličem, enkrat na dva, tri mesce, hitr obnovim, kva se mi dogaja v življenju, al pa k grem enkrat na dva mesca mim Upa, k reč pridem živjo, ampak da bi se šla pa zdej s kakšnmu problemom obrnt na terapije, ne, in tud mislm, da kar se te šole tiče, ker razmišljam o tem, da bi se obrnla na terapije, se ne bom iz Upa al pa iz reintegracije al pa... iz čist enga družga področja, k bo vedu, kaj z mano blo, a ne.«

A: »Torej, če prav razumem, imaš zdaj občutek, da terapije več na rabiš, da si jih nadomestila s prijatelji, ki si jih dobila skozi različne aktivnosti, ko si se vrnla iz komune?«

L: »Mhm, mam občutek, da jih ne rabm več.«

A: »O.k. Mogoče še na kratko k načrtu za prihodnost, kaj si želiš?«

L: »Ja, moje želje so... hm... k tole aranžersko spravm pod streho, bit sprejeta na arhitekturo. Če ta prv let ne bo šlo skoz, bom kej družga, pa še enkrat probala. Hm. Ja, moji načrti za prihodnost so sto procentno familija. Mislm družinca, si jo že kr orng želim. Hm. Tko no, bit čim več s tamalo, mislm s sestro. S starši tko, k je, oziroma z Marjanom mogoče mau več, ker je precej zaprt. Ostati z Domnom in ga že vržt končno enkrat v to, da to tko je z mano v paketu in konec. Hm. Ja, še kr plezat tkole rekreativno. Hodit na dopuste. Mogoče met mau več časa za kakšno knjigo prebrat. Tega ne počnem več, ne. Mejčken sm zdej te leta po zasvojenosti bol u športu.«

A: »O.k. Super. Lena, ful ti hvala. Velik sm zvedla.«

10.1.2. Intervju z Žanom

A: »Žan, najprej bi te vprašala za tvojo starost.«

Ž: »Triintrideset.«

A: »Si zaposlen?«

Ž: »Ja.«

A: »Maš redno zaposlitev?«

Ž: »Redno, ja.«

A: »Kakšno izobrazbo maš?«

Ž: »Diplomirani ekonomist.«

A: »A si končal študij že pred zasvojenostjo?«

Ž: »Ne, in srednjo šolo in študij sm končal po zdravljenju.«

A: »Kaj pa trajanje zasvojenosti?«

Ž: »Ne vem, ene šest let po mojem.«

A: »A s trdimi drogami šest let?«

Ž: »Ja.«

A: »Kaj pa prej še recimo trava?«

Ž: »Še štir leta prej.«

A: »Kdaj si šel na zdravljenje?«

Ž: »Kerga leta?«

A: »Kok let nazaj?«

Ž: »Enajst let nazaj.«

A: »In vrnu si se pa iz zdravljenja kdaj?«

Ž: »Pred desetimi leti.«

A: »Se pravi, deset let je že zdej, od kar si končal zdravljenje?«

Ž: »Ja.«

A: »Kje si se pa zdravu?«

Ž: »V Španiji pa Franciji.«

A: »V...«

Ž: »V skupnosti Dianova zdejšnji.«

A: »Prej Patriarhe.«

Ž: »Ja.«

A: »In, a si mel pol v tem času kakšne zdrse al pa recidive, k si pršu nazaj?«

Ž: »Ne, s trdim drogami ne. V bistvu pokadim še zdej včasih kakšen džoint.«

A: »Da bi užival trde droge, to pa ne?«

Ž: »Ne.«

A: »Žan, zdej me pa zanima, s kakšnimi ovirami oziroma problemi si se srečeval v času po vrnitvi? Kaj je bilo zate najteži, največji problem?«

Ž: »Največji problem čist na začetku je bil to, da sm sploh bil čist zgubljen. Hm. Takrat še ni blo te reintegracije in tega in sm u bistvu padu kr naenkrat noter in sm bil mau zgubljen. Clo tko do te točke je pršlo... v glavi, no sej to v bistvu nism nobenmu izražou... da bi šou kr nazaj not, ker je blo noter neki komot, ti je k riti in od riti prnešen skoz... nek tempo, k so ti ga drugi diktiral in to je to. Poj pa, ne vem, niti ne s stigmatizacijo, ker sm se ful u bistvu družu s temi, k so bli tud u komuni, pa so pol pršli ven, pa so bli pol u redu... od katerih je velik šlo nazaj... sčasoma... velik jih je pa tud ostal čistih.«

A: »Z nazaj misliš nazaj v drogo?«

Ž: »Ja. Velik jih je pa tud ostal čistih... še dones in smo tud dons prjatli... ampak mislm, tko no... u bistvu, žural smo ga velik, ker smo mel vsa ta leta vmes na drogi. V bistvu leta, k bi mogl žurat, smo jih prebil v iskanju droge.«

A: »Se pravi, da so tvojo prvo družbo po vrnitvi sestavljali tud bivši zasvojenici?«

Ž: »U bistvu moja čist prva družba so bli prjatli iz okolja, tisti, k niso bli pač v drogi.«

A: »Tisti, k si jih mel že od prej?«

Ž: »K sm jih mel že od prej. Vzporedno pa tud takoj te, k so bli že iz komune ven tud po en let al pa že več.«

A: »Ko si s prjatli iz okolja vzpostavljaj ponoven stik, so vedel za tvojo izkušnjo zasvojenosti?«

Ž: »Ja, ja. Vse so vedel.«

A: »Nisi imel nikol občutka nesprejetosti?«

Ž: »Ne, ne. Oni so bli u bistvu vsi ful veseli, da je tko, kokr je.«

A: »Se prav, si mel občutek, da so veseli zate...«

Ž: »Ja, ampak to so bli te frendi, k so vse vedel o men, k so vedel o men, da sm bil na drogi in da sm šou u komunu.«

A: »Kaj pa zdej? Kdo dons sestavlja tvojo socialno mrežo? So to še vedno te isti prjatli, k si našu stik z njimi takoj po vrnitvi iz komune?«

Ž: »Velik je istih u bistvu, velik je pa tud čist takih, k nimajo veze s tem... mislm, niso tud nikol mel veze s tem.«

A: »Kako si jih pa spoznal?«

Ž: »Prek dogodkov, prek... ne vem... tko da si šou tja, pa si... da si šou z nekom tja, pa te je predstavu tretga, pa ti je bil pol ta tret bl zanimiv, kokr pa ta, k te je predstavu, in si pol navezu bl konkretne stike in si jih pol obdržu, če ti je bil on kul pa ti njemu.«

A: »Kaj pa glede na to, da si reku, da si srednjo šolo in fakulteto končal po vrnitvi iz komune, a si tud tam dobil kakšne prjatlje?«

Ž: Ja tud, ja, tud, čeprou u bistvu iz faksa jih mam tko ene dva, tri, k smo mau bl blizu si, ki tud vejo, k sm jim sčasoma povedu, kaj je blo, ampak drugač pa u bistvu iz šole prou nimam tko prou velik jih, no. To je to.«

A: »Reku si, da si tem prjatlom s faksa povedu sčasoma. Zakaj si se odloču povedat? Zakaj po določenem času?«

Ž: »Ja po določenem času zato, da ga mau... pač mau ga spoznaš, ne... a je dovzeten za stvari, al ni. Drugač pa je bil to pomemben del mojga življenja in če bi o vsem tem tajil... tud komuna je bla men pozitivna izkušnja... ponavad je največkrat pozitivna tistim, k ostanejo čisti. Uni ponavad, k grejo nazaj, jo ful kurcajo pa ne vem kaj. Men je bla pa pozitivna, pa pol tud s sčasoma vidjo, da znaš tud kakšen jezik, k ga drugač ne bi znal, te vprašajo, kje si se ga nauču pa ne vem kaj. In pol, če so oni normalni, ti je to tok pomemben del tvojga življenja, in tud butanje kon koncev, da bi mogu molčat o ful velkem delu svojga življenja. In pol se mi zdi to, da ljudem, k so ti blizu, k jih spustič k seb, morš povedat.«

A: »Kaj pa tistim, k ti niso tok blizu, s kerimi maš bolj površne stike? Če te prou razumem, tem ne poveš, nimaš potrebe povedat?«

Ž: »U bistvu tem, k si nismo tok blizu, nimam potrebe, ampak zdej, k je zdej to že tok časa od tega, nimam tud nobenga problema. Rečmo, če bi me dons nekdo slučajno vprašu, od kje pa ti, kako pa ti znaš španščino, bi mu reku, ja, da sm bil u komuni. K dons mi ni panike sploh to povedat, k je že tok časa od tega, ne vem, da se počutm tud sam pr seb tok varnga... pa tud k mu rečeš enmu deset let, je to za njega tok, da se ne boji več. K se bojijo, ne. Drugač pa, k se spomnim, k sm šou delat na TIC... najprej sm pr fotru delu, ne, k sm pršu ven... in sm šou delat na TIC in sm vprašu mamu tud, ne, a naj povem, al ne, svojim nadrejenim, al komu naj povem. Pa je rekla, da tisti, k majo otroke, a ne, k majo zlo mejhne otroke, niso dovzetni za to, tisti, k majo otroke v puberteti, so velik bol, ker majo filing, da se to njihovim otrokom loh zgodi in jih tud kej zanima pa tko. Uni, k jih pa nimajo, pa tud niso zlo dovzetni za to, ne.«

A: »Pa si pol povedu?«

Ž: »Ja. Na konc so u glavnem vsi ti, k so šefi, pa k smo se dobr razumel, so u glavnem vsi vedel.«

A: »Kakšna pa je bla njihova reakcija?«

Ž: »Pozitivna. U glavnem je bla kr pozitivna. Čeprou veš, neki časa rabš tud zato, da te majo oni čas prej spoznat, ne samo ti njih. Da u bistvu vidjo, da si u tem... če jim rečmo poveš po pol leta, k si zuni, da vidjo, da si kul in pol rečej, d best, ne.«

A: »Se pravi v smislu, da se ti že dokažeš...«

Ž: »Dokažeš, brez tega, ne, da oni takoj nardijo neko... mislm nek predsodek takoj u glavi.«

A: »A še vedno delaš na TIC-u?«

Ž: »Ne.«

A: »Pa si v tej službi povedu?«

Ž: »Ja. Tuki vsi vejo.«

A: »Pa tud nisi mel nobenih negativnih izkušenj?«

Ž: »Ne.«

A: »A sploh maš kakšno negativno izkušnjo?«

Ž: »Ma, u bistvu mam negativne izkušnje edino, k je, je to, da jih je mau strah, mogoče no. Tud tko no, ne vem... ne vem... te vidjo pol tud pokadiš džoint, pa ti rečejo, pa pizda, a ni to nevarn, al pa ne vem kaj, ob tem, da kadim ful manj, k kakšni frendi, k skoz kadijo, ampak niso bli na trdih drogah, ampak... hm... tko, pa strah rečmo, ne vem, da pol pa tist, a veš, če bi na prvo žogo povedu, bi mogoče mislil... mislm... bi mogoče kr denarnico pospravl, ne, pred tabo, a veš. Tko pa, k si z njimi že pol leta, pa pol vidjo, da to ni to, da nisi več tok... drugač jim pa ni prou zlo jasno, no. Tud ta svet jim ni prou jasen, ne. Pa tud tko je, u podrobnosti rečmo... jest se u podrobnosti spuščam samo s tistimi, k hočjo vedet pa, k vidim, k ga stvar zanima. Da bi pa nekomu na širok razpredu... rečmo, v službi moji vsi vejo, ampak podrobnosti pa ne vejo, ne, tko da bi jest reku, ja, jest sm se pa rabu, ne vem, trikrat na dan u žilo zadet, pa menjavat tisoč igel, pa nism mel več nobenih žil, pa ne vem kaj.«

A: »So pa tud taki, k jih zanimajo podrobnosti?«

Ž: »Ja, k jih u bistvu, tko, zarad njihove radovednosti to zanima.«

A: »Da bi mel pa ti sam potrebo o tem pogovarjat, to pa nimaš?«

Ž: »Ma ne, sej pravm, edin to, če se pač zgodi, da... a veš kaj, tud to je bla fora, da smo bli... mi smo se ful velik o tem pogovarjal, ampak s tem, k so bli tud u komuni, a veš. Mi smo se ful džoukal na ta način. Ful smo si govoril, kako je blo u komuni. Smo se zmer zajebaval u portugalsščini, u italijanščini, u ne vem kaj, zato k so bli tud te notr.«

A: »To je blo takoj po zdravljenju, al tud še dones?«

Ž: »Tud še dones s temi.«

A: »Pa si mel večjo potrebo se o tem pogovarjat takoj po zdravljenju, kokr maš zdej? Se je to kej spremenil?«

Ž: »Ja, ja. Psiha je to. Zmer bl je. Rečmo, zmer več se ti je zgodil od takrat že do zdej, ne, a veš. Do takrat se ti je pa to dogajal, vse, kar se ti praktično spomniš.«

A: »Velik del tvojga življenja je to?«

Ž: »Ja, a veš. Od mojga štirnajstga, petnajstga leta na primer sm kadil travo, pa do svojga triindvejstga, da sm pršou nazaj, se mi je to dogajal, ne.«

A: »Reku si, da ti zdej ni problem povedat, od kje znaš španščino. Pač rečeš, da si se jo nauču v komuni. Kaj pa takrat, k si pršu iz zdravljenja, si tud tko odkrito lahko vsakmu povedal?«

Ž: »Ne. K sm pršu, sem reku, kje si se nauču špansk pa italjansk, sm reku, da sm se učil. Za italjanščino sm reku, da sm hodu na tečaj, za španščino pa, da sm bil tam en mesec, al neki tazga. Zmislu sm si, ne. Ampak zmislit si ne iz žlehtnobe, ampak zavarvat sebe in njih, da ne nardijo te barijere, ne, kokr bi jo loh. A veš, k če bi jest reku, jest sm pršu iz komune pred enim mescem, al pa ne vem k sm jest pršu na TIC sm bil tri mesce vzuni, štir, a veš, konc koncev takrat še sam seb nisi dokazal, kaj šele drugim.«

A: »Kaj pa, ko si iskal službo, ko si pisal prošnje, šel na razgovor?«

Ž: »To bi pa spustu. Ne, to bi pa spustu.«

A: »Kaj si pa napisu, da si delal zadnjih toliko let?«

Ž: »To srečo sm mel, da nism rabu pisat. Ampak, če bi pa rabu zdej pisat, bi pa spustu, bi se probu nekak zmislit, kaj je blo... mislm ne vem... bi probu reč to, zakaj faksa nism prej naredu, da sm luftu, jebi ga, da sm se vpisu na faks, pa da sm luftu.«

A: »Če se vrneva mejčken nazaj, je bla ena od ovir, k si jo omenu to, da si se počutu čist zgubljenja...«

Ž: »Ja, to je blo čist na začetku.«

A: »Kaj pa pol, a so ble kakšne ovire, kar koli, kar je bilo povezano s tvojo preteklostjo? Ravno si omenil faks, prej pa si reku, da tudi srednje šole nisi imel narejene.«

Ž: »Ja, to me je ful žrl. To me je ful žrl, ne. Predvsem me je žrl to, da nism mel srednje šole narejene, ne. To me je ful žrl. In na konc je blo tud ... ja, čeprou je tud trajal dve let preden sm se spet upisu. K sm že dve let bil uzuni, preden sm se spet upisu na srednjo šolo.«

A: »Zakaj mislš, da je to tok trajal?«

Ž: »Zato k sm ga... mislm... smo ga kr dost žural takrat, pa ni blo to najbolj pomemben, pa še dost uredu službo sm mel. Sicer sm delu prek študenta, ker sm mel kao nek status dijaka še, ampak pa dost uredu služba, pa ne vem kaj. Ampak pol pa zmeri bol te žre, zmeri bol te žre, da ipak, a veš... tud to se pozna, da so bli v družini več al menj vsi izobraženi, in te tud to pol mal naprej... mogoče, če ne bi bli, bi mogoče bil zadovolen.«

A: »Kaj pa odnosi v družini? Kot si reku, v tem času še ni bilo faze reintegracije, da bi lahko skupi kot družina delal na odnosih znotraj družine. Kakšni so bili tvoji odnosi z družinskimi člani? Se ti zdi, da ste naredili določen premik?«

Ž: »Ah smo, ne. Čeprou je blo na začetku kr velik nezaupanja. A veš, pa pol smo ga tud žurat začel, pa ga pol začneš mal pit, pa pol tud to ni blo mami všeč. Hm, pa ne vem... ampak, tko no, mau nezaupanja je blo... predvsem ne, ne nezaupanja, predvsem pr tastarih itak strah, ne nezaupanja, to da bi šou nazaj, ne.«

A: »Kakšni so pa ti odnosi dones? Je vzpostavljeno to zaupanje po desetih letih?«

Ž: »Je, ja.«

A: »Kaj je pa najbolj pripomoglo k temu?«

Ž: »Jah, predvsem čas. Pa to, da so neki rezultati, ne. A veš.«

A: »V kakšnem smislu rezultati?«

Ž: »Ja na primer šola pa faks, ne. A veš. Pa pol, ne vem, jest sm bil tud z Dejo poročen, pa je pol vidla, da sm neki, eno neko normalno pot ubral, ne. Normalno pod narekovaji, itak ne.«

A: »Se pravi, da si bil že poročen?«

Ž: »Ja. Po zdravljenju sm se poroču.«

A: »Pa potem sta šla narazen z Dejo?«

Ž: »Ja.«

A: »Imaš kaj otrok?«

Ž: »Ne.«

A: »Žan, zanima me še, katere vrednote, dejavniki al pa ljudje so ti najbolj pomagal, da v teh desetih letih nisi ponovno začel uživat droge?«

Ž: »Ja, u bistvu, men je ful pomagal, so mi... tko bom reku... v ta prvem momentu mi je najbolj pomagal to, da sm mel še zmeri frende, k so bli klin, pa do so bli kul. In sm pol vidu, u bistvu, po, ne vem, nekem času, k sm bil uzuni, da... to je pol, po že kmal, po dveh, treh, štirih mescih, da maš ful za zgubit, če greš nazaj u to. Pa tud zarad tastarih, ne. Ampak tko frendi, pa ful to. Pa tud ta žuranje, k smo ga mel, ni bil čist tist, da bi reku stran vržen cajt. K pol vidiš to, kva si vse prej zamudu, kva ni blo prej. K prej dejansko tega ni blo in to v tistih letih, k b se ti mogl od tega najbolj mešat, od petnajst do dvejset, rečmo. Sama srednja šola, pa pol faks. Al pa do triindvejst. In pol... in je to to, ne. Prou tist, da vsak dan rečeš, vsak dan je kul in kva vse bi zdey zgubu, če bi šou nazaj. Prou tist, k si rečeš, ne, ne, ni vredn.«

A: »Kaj pa ljudje? Si se na koga obračal v stiskah, ob problemih, ne zgolj tistih, v povezavi z drogo?«

Ž: »Ja, ne vem, sej ti pravm, jest sem... dobr, mami tud, k sm takrat še žvel tud tam, ampak... hm... s temi smo se najbolj loh pogovarjal, k so bli tud u komuni.«

A: »Kaj pa dones?«

Ž: »Ma ne vem. Dons pa tko k vsak po mojem, ne vem, s svojimi najbližjimi, s punco, ampak... hm... drugač pa s fotrom sva se pol ful umes. Pol takrat, k sva se z ženo ločla, sva se s fotrom ful zbližala. Pol sm tud takrat u bistvu pr njemu ves faks naredu, se nauču. S fotrom je tud tko... mislm sm se tko no, ful... mi je kr dost, mislm, mi je zlo pomagu. Ne tko, da bi reku, da bi jest pršu k njemu po pomoč, al pa da bi on ne vem kok nudu to pomoč, ampak že sam odnos mi je pomagu.«

A: »Nikol pa nisi se obrnu v tem času na kakšne strokovne službe, al pa na kakšnega strokovnega delavca?«

Ž: »Ne.«

A: »Pa si mel to potrebo?«

Ž: »Ne, nikol nism mel potrebe obrnt se na kakšnga strokovnga delavca. Edino potrebo mogoče sm kdaj mel, še takrat na začetku, k sm ven pršu sm bil mal entuziast, pa sm hotu še kakšen... na Upu se spomnm, da sm enkrat tastarim jest predavu, ne oni... mislm, ne da sm jest isku pomoč. Al pa ne vem, da sm enkrat na radio bil, na eni kontaktni oddaji, pa ne vem... da sm delil svojo izkušnjo, da bi mogoče komu loh s tem pomagu.«

A: »Kaj pa dones?«

Ž: »Ma ne vem, ne da se mi, no.«

A: »V kakšnem smislu?«

Ž: »Ne vidm... ne da se mi več, ne vem, tko ukvarjat s tem. Ne vidm... zdey je že tok let minil, da... lih to, kar sm ti prej reku, da to ni več tok to del mojga življenja, da bi mogu...«

A: »Takrat u bistvu si to naredu zato, k si sam čutu potrebo?«

Ž: »Ja, ja, ja. Tud čutu sm tko, da bi. Tud sedl mi je tko. Tud bil sm enkrat na enmu predavanju od Upa... mislm... u Velenje smo šli.«

A: »Pa si imel takrat dober občutek?«

Ž: »Ja, ja. Tud tko, oni so me ful sprašval, ful... se mi zdi, da so ful odnesel, da so ful več odnesel od mene, k sm bil u temu, kokr od enga, k...«

A: »Kaj je pa teb to pomenl?«

Ž: »Jah, men je pomenl to en futr verjetn, ne. Eno hrano, ne vem, tako samopotrditev, no.«

A: »Zanima me še, kako se soočaš dones s svojo preteklostjo? Velik si že povedu, ampak, a maš občutek, da so kakršne koli ovire prisotne tud še dones zaradi izkušnje zasvojenosti, pa ne mislim samo na stigmatizacijo? Ali je kar koli, kar te še dones zaradi tega v življenju ovira?«

Ž: »Jah, ovira me to, da... star sm triintrideset, faks sm končou pred enim letom in me najbolj ovira to, da nism doštudiru že prej, ker je zlo težko... teži je delat kariero s triintridesetim, kokr pa če bi končal pr štirindvajstih faks... ful... mislm, se to ful pozna. Pol se tud zabubiš se hitr, rataš bol pasiven, ti je dost tist, kar je trenutno in nis več tok entuziastičen in pol energije in tega. Drugač pa to me... mislm, to, da šole nism končou v roku in s tem tud pol si odpru širšo pot, možnost.«

A: »Možnost za kariero?«

Ž: »Ja, za napredovanje, ne vem, za vse to. Tud verjetn bi se, veš, pol stvari drugač odvijale. Jest ga pol več ne bi rabu s triindvejestimi začet žurat, ampak bi ga loh že končval, ne.«

A: »Reku si prej, ne glede na vse to, da gledaš na komuno kot na pozitivno izkušnjo. Kako pa gledaš na samo obdobje zasvojenosti?«

Ž: »Na samo zasvojenost pa valda na morem gledat pozitivno, kot pozitivno izkušnjo, sam... mislm... sigurn me je... mislm... oblikvala me je sigurn, ampak dons ne bi šou še enkrat u to.«

A: »Kaj je konkretno tisto pozitivno, kar vidiš v komuni?«

Ž: »Ma, nauču sm se prjatstva, žvet skup, prlagajat se, pa jezike... mislm, to kar mi še dons ful prou pride, jezike sm se nauču. Pa prjatlov sm ful dubu, predvsem teh prjatlov, k mogoče nism bil prou z njimi v centrih, ampak teh sploh poznou ne bi dones, če... pa so sami fejšt ljudje, mislm.«

A: »Reku si, da si se nauču prjateljstva. To pomeni, da tega prej nisi znal, preden si se začel zadevat? Al si znal, pa se je to zgubil potem sčasoma?«

Ž: »Jah, to je blo bol tko ja, po moje, da... pa tud, a veš, prjateljstvo se oblikuje tam od enga petnajstga leta, ta prava, ne, ne vem... tko dobr, una iz otroštva, ja, ampak drugač pa... una, k si že na mal višjem intelektualnem nivoju, ne... do petnajstga leta si loh z vsakim, ne, nad petnajstim pa že mal iščeš seb primerne in... hm... to sm pač takrat zgubu in pol sm še enkrat mogu to nardit, ne. Ampak sem se... sej pravm, men je bla sama komuna, mi je bla čist d best, ne. Pa tud enga reda, ne, a veš, vztrajat, delat.«

A: »A to si zgubu v času zasvojenosti, al že prej nisi mel?«

Ž: »Pa sej veš, sej smo bli otroc, ne, konc koncev... a veš, sej nism rabu niti delat, sm hodu v srednjo šolo.«

A: »Žan, česa te je dones strah?«

Ž: »Rečmo, bolezn me je strah. Take, da bi blo kej orng narobe... zdej, ni me strah gripe, ne, tko mislm. Pol, strah me je... mislm, strah... strah me je bit... jest sm kr dost materialist, no, pa me je strah bit brez dnarja, al pa brez tistih... hm... pa ne sam... al pa ne strah, ampak težit k tem, da bi mel več. A veš, kaj mislm, da bi, ne vem, da bi delou zgolj za preživetje čez cel življenje. A veš, če je to en obdobje, k se morš odrekat, ja, ampak da pa zdej to loh traja skoz, pa ne, ne.«

A: »V kakšnem smislu bolezn?«

Ž: »Ja, ne vem, vmes so mi tud to sklerozo multipleks potrdil, pa da bi se to kdaj... mislm potrdil, sej so jo pol tud ovrgl, ne, ampak, mislm, niso mogl z zanesljivostjo reč, da ja... da bi se zgodil to, al pa, ne vem... jest mam sam en oko, pa da bi blo, ne vem, še s ta drugim kej narobe, al pa kej tazga, ne.«

A: »Si od rojstva brez očesa?«

Ž: »Ne. Poškodba pr osemnajstih letih... mislm... u bistvu na začetku moje zasvojenosti, ne.«

A: »Kako dones doživljaš svet okrog sebe? Se ga zavedaš? So kakšne razlike kot prej?«
Ž: »So, mislm. Kakšne razlike? Od kdaj?«
A: »Tko, od takrat, k si bil zasvojen...«
Ž: »Ah, čak, sej takrat se ne zavedaš. Drugač pa... ja, ja, valjda, no. Pa predvsem zdej veš, da morš tud kej dajat... mislm, pa da je to fora, da daješ, ne. K takrat si sam jemal u bistvu.«
A: »Kaj pa narave? Tega, da je zunaj sončen dan...«
Ž: »Ja, ja, men je kul to, no. Zdej smo tud začel s fanti v gore hodit, pa tko. Ja, ful dobr. Nasploh športal smo zmer radi. Zdej smo še v gore začel hodit, k ti pa prou una narava pomen velik. Ful dobr. Glih zdej se menmo za en... bomo šli na nočno na Triglav, sončni vzhod na Triglav dočakat.«
A: »Super.«
Ž: »Ja, ful dobr.«
A: »Se pravi, da imaš zdej poleg redne zaposlitve še šport in planiranje. Še kaj mogoče?«
Ž: »Ja, pa tko kdaj, kakšna košarka, fuzbal. Pozim kr fuzbal igramo. Mislm, enkrat na teden, tko no, tam v eni dvorani.«
A: »S punco, ki jo imaš, sta v resni zvezi?«
Ž: »Ja, zdej že kr resni, ja, tko da se že razmišlja o met tud otroka, pa tko no.«
A: »Ravno sem mislila za naslednje vprašanje, kakšni so tvoji načrti za prihodnost?«
Ž: »Jah, to je zdej ta najbolj tak, no, u bistvu, sej veš, otrok potegne ful stvari za sabo. To pomen tud, da morš met neko materialno varnost, da morš met nek stanovanje, k ga ma moja punca trenutno, ampak, u bistvu to pol pomen šparanje, vzeti kredit, vzeti ne vem kaj. To je cela jeba, jebi ga, ne. Ni lahko, ne.«
A: »Še kakšni načrti?«
Ž: »Pa met se fajn. Pa da se majo tud ostali okol tebe fajn, ne. To.«
A: »Žan, zanima me še, a se dons počutiš zadovoljnega? Imaš občutek zadovoljstva?«
Ž: »Ja, ja. Loh bi blo valjda tud bolj, kokr je, ampak ja.«
A: »O.k., Žan. Sicer sva bila kar kratka, vendar imam občutek, da sm te vprašala tisto, kar sm želela, da si mi velik povedu, tako da bi kar zaključla. Najlepša hvala.«
Ž: »Ni za kej.«

10.1.3. Intervju z Majo

A: »Maja, najprej bi te vprašala, koliko si stara?«
M: »Petintrideset.«
A: »Si zaposlena?«
M: »Ja.«
A: »Imaš redno zaposlitev?«
M: »Ja.«
A: »Kakšno izobrazbo maš?«
M: »Srednješolsko. Zdej pa še študiram.«
A: »Kdaj pa si končala srednjo šolo?«
M: »Ja, srednjo sm končala že, ko sm bla na heroinu. Pa to ful dobr, sem mela na koncu od dvanajstih predmetov osem petic, ostalo pa štirke. Takrat mi je še znesel, ker še nism bla tok zasvojena, pa tud za dnarjem mi še ni blo treba laufat, k sm ga mela še od dilanja trave. Takrat tud še noben ni sumu, da se ga zadevam. Sam sm pa tud pazla, da glih nism kinkala v šoli al pa pred folkom. To sm bl k sm bla sama. Pa tud zmeri sm mela kakšen šut na zalogi, da nism mela krize.«

A: »Pa si se pol, glede na odličen uspeh v šoli, vpisala na kakšen faks?«

M: »Ja, ja. Sm bla vpisana na ekonomijo, pol pa še na socialno delo v Zagrebu, sam nikol nism nč nardila. Ni več znesel.«

A: »Kok časa si bila pa zasvojena?«

M: »Kakšnih deset let.«

A: »Kdaj si šla pa potem na zdravljenje?«

M: »Pr osemindvajstih.«

A: »Kdaj si pa zaključla?«

M: »Dokončno pred štirimi leti.«

A: »Kako to misliš dokončno?«

M: »Ja, najprej sm bla u komuni osem mescev, pa sm šla ven. Pol sm šla pa še v DPČ, pa sm pršla iz Sopotnice 2002, pol je bla pa še reintegracija, k u bistvu živiš zuni, ampak maš še ene obveznosti v programu, skupine, pa osebne pogovore, pa druge obveznosti. K sm končala, sm mela že službo, pa tud na faks sm že bla vpisana.«

A: »Si mela v času po končanem zdravljenju kakšne zdrse ali recidive?«

M: »Ne, s trdo drogo ne. Sm pa pokadila par džointov, ampak zdej ne kadim več. Mi ne paše... ne vem... ne paše mi, da nimam kontrole nad sabo.«

A: »Maja, s kakšnimi ovirami si se srečvala po vrnitvi iz Sopotnice? Kaj je bil zate največji problem?«

M: »Hm. Ma, po mojem glih to, da sm se počutla ful nesamozavestno, k nism mela službe, k u bistvu nism mela niti enga dneva delovne dobe. Pa tud to, k sm mela narjeno sam srednjo šolo. Pa nobenih frendov nism mela, tko da sm se počutla ful osamljeno. Sej so bli tisti, k so bli tud v reintru, ampak s tistimi se nism tko družla, k so bli večinoma mlajši od mene, pa še čist druge stvari so nas zanimale. Men so bli kul pogovori s terapevtkami na primer, al pa z mamu, k so ble mal bol zrele. Se spommm, da mi je blo že v Sopotnici d best met osebni pogovor s terapevtko. Jest sm se loh z Barbaro pogovarjala k s prjatlco. Sej je tud pol na koncu rekla, da jo je blo včasih kar mal strah, k sm kr jest včasih prevzemala vodenje pogovora. Ampak men je blo to kul. Sej jest sm njo rabla, da sm loh svoje misli pa občutke naglas izrazla, pol sm pa ful laži pršla do zaključka. Ponavad je blo tko, no.«

A: »Kaj pa prjatli od prej, tisti, k se niso zadevali, jih nisi mela?«

M: »Ma ja, sm mela kakšnga. Na primer z Uršo sva se nekajkrat dobile, ampak to je blo bl tko prisiljeno. A veš, deset let je dolga doba. Pa tud ljudje se spremenimo, ns različne stvari zanimajo, pa tko, no. Sej ne, da mi ne bi blo kul z njo, ampak men se je blo težko pogovarjat, k je blo vse, kar se mi je zadnja leta dogajal droga pa zdravljenje. Pa še tok časa sm bla v tujini, da sploh nism vedla, kaj se tuki dogaja. Pa itak me zadnja leta zadevanja ni nč več družga zanimal, kokr pa kako pridet do dnarja pa droge. Sam da nism mela krize. Cel lajf se je vrtel sam okrog tega: vstat, narest dnar, najdet drogo in kinkat pred TV-jem. Aja, pa z Uršo je blo tud tko, da so mi v Sopotnici postavl pogoj, da če hočm zaključit, če hočm it naprej v rientro, da se morm tud družit uzuni, med vikendi, k sm šla domov. K jest sm mela sploh probleme s tem. Tud z unimi v Sopotnici se nism tok velik družla, kokr so se oni med sabo. Zvečer, k smo mel neki časa prostga, sm jest rajš brala, pisala al pa rešvala križanke. Ni mi blo neki tko, da se družm z njimi, sej jih že itak cel dan gledaš, sej se že itak skoz neki z njimi pogovarjaš čez dan, k delaš, ne.«

A: »Kaj pa dones, maš prjatlce?«

M: »Ja, ja. Dones mam kr velik prjatlcv. Sam te prjatlce sm dobila pol, k sm bla že uzuni.«

A: »Kako si jih pa spoznala?«

M: »Ja, u bistvu, sm ene spoznala na faksu, ene pa prek prjatlcv. Pa tud v službi. Ene ful dobre prjatlce sm spoznala preko mojga prvega fanta, k sm ga mela pol, k sm pršla v rientro. Pol so pa oni ful mene dobr sprejel, tko da tud pol, k sva šla midva narazen, smo mi ohranil

stike, z njim se pa več ne družijo. Morm reč, da mi je to ful velik pomenl. U bistvu sm rabla vedet, da sm folku kul, da me sprejemajo, tko da mi je to ful pomenl.«

A: »Kako si pa spoznala tega fanta, ki si ga omenila? Si ga poznala že prej?«

M: »Ne, ne. Njega sm pa spoznala, k sm pol, k sm bla še v rientru, k sm začela igrat basket z enimi fanti enkrat na teden. U bistvu me je z njim spoznala Urša, k sm rekla, da bi rada spet začela igrat. Tko da smo pol igral enkrat na teden, pol smo šli pa še vsakič po basketu na drink.«

A: »Kaj pa s tistimi, k ste bli skupi na zdravljenju? A maš še s kom stike?«

M: »U bistvu mam neki stikov z Mariso, sam ona se je zdey preselila na Nizozemsko k fantu. No, pa tud prej nisva mele ne vem kakih stikov. Tko bol enkrat na vsake pol leta. Pa tud s Katjo, ampak to je bl tko, prou za prou sva se enkrat dobile, pol sva se pa še kdaj slišale po telefonu.«

A: »Z ostalimi se pa nikol nisi družla?«

M: »Ma ja, sm. Pol takoj po rientru smo šli enkrat na en koncert skupi, sam... sej pravm, nismo mel velik skupnih stvari. Loh smo šli tko žurat skupi, to je blo pa tud vse. Pa pol, jest sm že takrat mela službo, pa pol še faks, tko da itak nism mela ful časa. Pa z Robijem sva bla takrat skupi, tko da sm bla takrat bol z njim in z njegovo družbo. Ne vem... hm... edina potreba, k sm jo u bistvu mela, da bi se družla z njimi, je blo to, da sm se počutla osamljeno, drugač pa pol, k se mi je že kej u lajfu dogajal, pa tega ni blo več. Edin z Mariso, z njo sva mele pa več stikov pol takoj po rientru.«

A: »Rekla si, da se nisi mela velik za pogovarjat, k si končala z zdravljenjem, ker sta bla droga in zdravljenje vse, kar se ti je zadnja leta dogajal. A to pomeni, da si potem tem ljudem, k si jih spoznavala, povedala za svojo izkušnjo zasvojenosti?«

M: »Ne, ne. Na začetku sploh ne. No, eni so itak vedl, na primer Urša. Ona je vedla vse. Drugač pa nism o tem govorila. Če me je kdo že vprašu, kva pa ti delaš, sm rekla, da si iščem službo. To je blo še v rientru. Pol sm pa itak že mela službo, pa še na faks sm se pol upisala, tko da sm pač to povedala. Sam se pa spomnm, da mi je blo včasih ful neprijetno, k smo bli s temi fanti z basketa, pa so se oni pogovarjal o svojih faksih, pa službah, jest pa nism mela kej povedat, tko da... Takrat mi je blo ful bed. Me je blo kr groza takšnih tem, tko da tud sama nism nikol nobenga sprašvala kaj dela. Sploh nism folka nč tazga o njih sprašvala, k me je blo strah, da me bojo pol nazaj kej vprašal. Mi je blo pa zmeri kul se pohvalt, da znam portugalsčino in pol... če me je pa kdo vprašu, da kje sm se jo naučila, sm pa rekla, da sm tam živela s fantom šestnajst mescev, a ne. Sej po eni strani je to tud res. Sam ne glih šestnajst mescev, ampak osem, pol k sm šla z njim ven iz komune. Če so pa vprašal, kje sm ga spoznala, sm pa rekla, da pri nas na morju. Pol sm pa rajš hitr zamenala temo.«

A: »Kaj pa dones, Maja, ali poveš za svojo izkušnjo zasvojenosti?«

M: »Odkvisno, čist odkvisno komu. Tistim, k so mi bol blizu povem. Tud Robiju sm zlo kmal povedala, prou za prou že ta prvič, k sva šla en večer sama skupi na drink u mesto. Pa tud Anžetu (op. sedanji Majin partner) sm takoj, k je postou najin odnos bol tko intimen, povedala.«

A: »Kakšna pa je bla reakcija?«

M: »Ma kva pa vem. No, negativna ne, ampak se mi zdi, da je bil Anže kr mal šokiran, sam je to več al menj uspešno skival. Kr tko mal tih je bil, pol je pa reku, da on ne ve velik o temu, sam... a veš, midva sva se poznala že od prej, k delava v isti službi, tko da je že prej vidu, da sm kul. Pol pa nč, sva se mal pogovarjala o tem, sm mu povedala kako je blo, pa me je on kej vprašu, pa tko. Dones je pa tko, da se o tem delu mojga življenja pogovarjava tko k o vsaki drugi stvari. To je, a veš, pač del mene, mojga življenja, in se mi zdi, da če hočva met iskren odnos, da to mora bit tko. To sm pač jest, tud to, da sm se ga zadevala pa kradla. Se mi zdi, da se je Anže kr navadu na to, da ga ne mot, sam sva se pa tud zmenla, da njegovim staršem pa

sorodnikom tega ne bova razlagala, k itak ni potreben. U bistvu jim tud jest nimam nobene potrebe tega govort, k si nismo tko ful blizu. Sej se vidmo, k greva midva na obisk, in se tud dobr razumemo, sam to je pač tko, oni so Anžetovi starši in to je to.«

A: »To pomeni, da poveš samo tistim, k so ti bol blizu?«

M: »Ja, sej pravm, takim, k so mi bol blizu, pa tud kdaj kakšnim, k si nismo tok blizu, pa glih pogovor naleti na to temo in pol jest začutm... ja, kr eno potrebo, da povem, k... ne vem... so mi tko kul, čeprou se drugač na primer ne družmo tko skupi. Mogoče tud zato, k mam filing, da me ne bodo obsojal, da bodo razumel, da... itak je pa zdej že tok časa od tega in tud folk me že pozna, pa vid, da sm kul. Drugač pa, unim kolegicam s faksa, k smo si blizu, sm vsem povedala. Enim že bolj na začetku faksa, drugim pa pol kasnej.«

A: »Kakšne so ble pa njihove reakcije?«

M: »Ja, većinoma tko, a res, sploh si ne bi mislna, sploh se ti ne vid, ej svaka ti čast, pa tko. U bistvu še dones tko to rečejo, če naleti tema na to področje. Tko... se mi zdi, da... da jim je kul, k sm šla ven iz tega. Pa pravjo, da morš bit ful močen, da ti to rata. Najbol se mi pa zdi, da so šokirani, k si tega o teb ne misljo, k... ne vem, k tega ne pričakujejo, al pa... kva pa jest vem, mogoče pa misljo, da mora bit s človekom neki narobe, če je bil tok časa na drogi, men pa čist nč ne fali... mislm u tem smislu, da mi gre ful dobr na faksu, da mam službo, da nimam kakšnih posebnih problemov, pa tud na zuni se mi nč ne vid. Enkrat mi je rekla ena kolegica, k sm njej pa še eni iz faksa... pa se tko nismo drugač ful družl, ampak enkrat smo se pa neki začele na kavi o tem pogovarjat, pa sm povedala, da mam svojo lastno izkušnjo zasvojenosti... pa sta ble obe ful šokirane, tko u tem smislu, kao, da zame si pa tega ful ne bi mislne, da jest pa tko kul zgledam, ne. Pa ena je še tko rekla, da sm jest zmer njej, k je pršla na faks, delvala tko kul, da sm ji zgledala kokr edina tuki na faksu, k nima nobene svoje lastne travme. Ma tko no... tko većinoma reagirajo, kao ful dobr, ja bravo, ne.«

A: »Kaj pa v službi, Maja? Ali vejo?«

M: »Ah ne, to pa ne. To pa tud ne bi povedala. Se mi zdi že tko preveč šikaniranja. No, Anže, a ne, k skupi delava, ve, drugač pa noben nč ne ve. Tud jest nism bla nikol prpravljena povedat. Men se je zmeri zdel čist noro, k so nam u programu govoril, da je najbolš povedat, da bi jest to povedala na razgovoru za službo. A si loh mislš, da bi pol dobila službo. Sej folk ni nor, da bo hotu enga zaposlit, k je glih ven iz zdravljenja. Je to še ful preveč tako področje, k se ga folk boji, k misljo, da... ja, k misljo, enkrat džanki, zmeri džanki, a ne.«

A: »Kaj si pa pol rekla, kaj si delala tista leta, ko si se ga zadevala in ko si bla na zdravljenju?«

M: »Ja nč, zmislina sm si. Sm pač rekla, da sm žvela v Zagrebu, pa da sm tm kej tko priložnostno delala, pol pa da sm bla na Portugalskem pr fantu in da sm se tam načila portugalsčino. Sej delno je blo to vse tud res, ampak... Drugač se pa nism kej preveč spuščala v podrobnosti, ampak sm zmeri probala čim prej zamenat temo.«

A: »Kaj pa dones?«

M: »Sej dones se s sodelavci ne pogovarjamo o tem. Mamo čist druge teme. Sicer se pa jest u službi ne pogovarjam tok osebne stvari. A veš, eno je služba, eno pa družba. Sej ne, da se ne bi tko dobr zastopl, ampak to so sodelavci u službi in ne glih tko frendi. Z eno sm se tko bl dobr razumela, pa je zdej šla v drugo službo, da sva šle tud tko kdaj na kavo al pa na malco, pa tud tko, za rojstne dneve sva se dobile zvečer pa sva ga šle pit pa na večerjo, ampak drugač pa ne.«

A: »A je to tvoja prva služba po končanem zdravljenju?«

M: »Ja, sploh prva u lajfu. Sej prej sm delala kej preko študenta, še preden sm se ga začela butat, pa še pol neki, dokler je še znesel... ne, redno nism bla pa nikol zaposlena. Tud pol po srednji šoli nism nikol nč delala. Hm. A veš, glih zdej razmišljam, da mogoče bi blo pa res po

eni strani bolj zame, če bi v službi vedel, k pol mi ne bi blo treba zmeri pazit, kaj bom rekla o svoji preteklosti, pa še tok me ne bi blo zmeri strah, k mammo te občasne zdravniške preglede.«

A: »V kakšnem smislu strah?«

M: »Ja zato, k jest še dones nimam nobenih žil in pol k mammo te preglede, je treba dat tud kri, men pa je nimajo iz kje uzet. Tko da je pol zmeri panika tam v laboratoriju sploh kako mi bojo vzal kri, zraven me je pa še strah, da mi je ne bodo mogl, in da bo zarad tega kdo posumu. Al pa, da bo kdo iz zdravstvena doma povedu komu od sodelavcev.«

A: »Če prou razumem, pa v delovnem okolju nimaš nobene negativne izkušnje zarad svoje preteklosti?«

M: »Ne, ne, sej pravm, noben niti ne ve. Me je pa ful strah, da bi zvedel in da bi me pol zato šikaniral. Že tko je pr nas u službi ful tega. In to ni glih prijeten, veš, k u službi si kr precej svojga časa, a ne.«

A: »Kaj pa drugač, imaš kakšno negativno izkušnjo z odzivi drugih?«

M: »Hm. Ma... u bistu ne, prou negativne ne. Je tko, no, k pridem u laboratorij, pa rečem, da sm bla zasvojena in da nimam nobenih žil, da se pol zna kakšna sestra mim sprehodit in se me dobr ogledat, sam drugač pa ne. Al pa... ma ne vem... u bistvu ne, nimam nobene prou negativne izkušnje. Hm. Prou za prou zdej glih razmišljam še tud o teh reakcijah glih u laboratorijih, k sm tko odkrito povedala za to, da sm se ga zadevala. Se je pol zgodil to, da je ta sestra, k mi je jemala kri, pol k je to že itak neki časa trajal, k je iskala žilo, začel govort o svojem sinu, mislm, da je rekla, da je glih osemnajst star in da ful velik kadi travo in da jo je ful strah zarad tega, pa še da se bo zdej preselu k puncu, tko da še nadzora ne bo mela nad njim, pa tko. No, je kr začela govort o seb, pa o svojem sinu, k ma po njenem probleme z drogo, a ne. Pol je blo pa tud še enkrat u enmu drugmu laboratoriju, pol k sm se tam skor mogla skregat, da sm jim dopovedala, iz kje naj mi vzamejo kri, ker mam sam tam eno kul žilo... a veš, te laborantke sploh ne verjamejo, da nimaš nobenih žil, da to kar čutjo, da so same brazgotine in da tam ni nobene krvi... pol pa še ful boli to, k te tko zbadajo... no, pol sta unidve laborantki hotli vedet celo mojo zgodbo. In pol valjda poveš, ampak tko na hitr, sam bistvene stvari, k bi zdrdral neki, kar sm že tokrat mogla govort. Men to več... ma... ne vem... se mi zdi že tko zlajnan, ej dejmo se kej družga pogovarjat. Pa ne zato, k ne bi hotla o tem govort u tem smislu, da... ma to je že tko pase, a veš, jest bi se zdej kej družga pogovarjala... ma... u bistvu se mi ne da z enimi ljudmi, ki mi niso blizu pogovarjat o tem, prou za prou o ničemer... hm. No, to sm še hotla povedat, da mi je pol naslednji dan zvonil telefon in je bla ena številka, k je nism poznala. No, in je bla ena od teh sester iz laboratorija in je kr uzela moje podatke, no, sej to me ne mot, pa me poklicala, ker da ma doma baje hčerko, k neki šnifa, tko k je ona rekla in če bi se jest hotla z njo dobit, da se mal pogovoriva, k sm ji bla včeri kao tok simpatična in sm tok iskreno o tem govorila.«

A: »In kaj je bilo potem? Sta se dobile?«

M: »Ne, ne še. U bistvu je blo takrat, k je klicala tko, da so šli pol oni čez dva al tri dni na morje za štrnajst dni. Jest sm ji takrat rekla, da sm prpravljenja se z njo dobit, ampak da bi blo to bolj narest pol, k pridejo z morja, k, a veš, en pogovor ni čist nč. Pol sm ji pa tud rekla, da se obrne na Up, da majo tm tud skupine za eksperimentatorje, pa je rekla, da hčera noče it nikamor, da so že poskušal jo spravt k psihologu, pa ni hotla. Jest sm ji pač rekla, da u bistvu tud ona rab pomoč, da bi blo fajn, če bi šla na te skupine staršev, da bi sploh loh o tem govorila, k je rekla, da se nima s kom pogovarjat. K, a veš, te starši majo podobne izkušnje k ona, in ji loh najbolj pomagajo, a ne. Sm ji povedala, da mora ona najprej seb pomagat, da bo loh pomagala pol hčeri, da pa se bom jest tud z veseljem z njo dobila in da naj me pokliče, k pridejo nazaj. No, pol sva se še neki časa pogovarjale po telefonu, ampak pol pa ni več nikol poklicala. Jest sm že razmišljala, da bi jo jest, sam po drugi strani se mi pa zdi tko, no, ona mora poklicat, drugač to ni nč. Jest pa tud, če povem iskreno, nimam nobene posebne želje, da

bi pa zdej prou težila, k jest od tega nimam nič. O.k. no, mogoče dobr filing, k nekemu pomagaš, ampak mora ona pridet po to pomoč, a ne.«

A: »Kaj pa drugač, si kdaj pomagala s svojo lastno izkušnjo zasvojenosti?«

M: »Itak. Sm delala prostovoljno z zasvojenici in njihovimi starši, pa pol sm dala en intervju za en časopis, sam ne vem, a je bil kdaj objavljen, al ne. Tud una punca, k me je intervjuvala, ni mela pojma o tem, kaj so to droge in kako je bit to zasvojen. So bla taka neumna vprašanja. Pol sm bla pa tud na eni oddaji, sam sm bla tud ful razočarana, k smo se zmenil, da bodo prikriil mojo identiteto, pa so to tko ful slabo nardila, se je takoj vidl, da sm to jest, če me kdo je poznou. Sam to je blo že vse prej, v času rientra, al pa takoj po končanem programu.«

A: »Kaj pa dones?«

M: »Ja, sej pravm, tej sestri, k je klicala, k tud s tem, k sva se pogovarjale, pa tud s tem, k sm ji povedala svojo zgodbo, sm že neki pomagala, a ne.«

A: »Se ti zdi, da danes pol menj pomagaš, kot prej?«

M: »Ja, definitivno.«

A: »Kako to?«

M: »Ma, dones ne čutim več take potrebe, da bi mogla to delat, da bi mogla se sama seb dokazvat na tak način, a ne. Hm. Ma, ne vem. Mi to dones nič ne da. Nekak so zdej bol pomembne druge stvari u mojmu lajfu, je tok družga... hm... sm se že dokazala na tok drugih načinov, a veš. Nekak to ni več tko pomembno. Sej ne, da ne bi hotla pomagat, pa tud bom, če me bo kdo prosu, ampak da bi pa mela kakšno potrebo, to pa nimam, a ne. Tud nekak si več ne predstavlam, da bi delalal z zasvojenici. Pa ne me narobe razumet, men je blo to kul, ampak dones mam čist neke druge cilje. Nekak se mi zdi, da sm ugotovila, da loh delam tud kej družga, da me veselijo tud druge stvari, da sm dobra tud u drugih stvareh, a ne.«

A: »Maja, že prej sva se pogovarjale o prijateljih, ki jih imaš. Kdo še sestavlja tvojo socialno mrežo?«

M: »Ja, zdej, največ se družim s kolegicama s faksa, sploh k so predavanja pa izpiti. Pol so tuki te prijatli, k sm jih spoznala prek Robija, sam zdej majo že vsi otroke, jest pa tud nimam ful časa, tko da se z njimi bol tko dobimo, da gremo kam skupi čez vikend, pa tko. Pol je ta bivša sodelavka iz službe. Pol so pa še te punce, k zdej spet skupi igramo basket. Z njimi sm že prej, k sm še trenirala, skupi igrala. Pol pa še te, k igramo odbojko skupi, sam to je bl poleti, k igramo uzuni na mivki. Pa tud še s kakšno frendico, k jo poznam še iz otroštva. Drugač pa, ja, z mamom se ful velik pogovarjam. Njej res loh čist use povem. Pa Anžetu tud. Pa tud z očetom velik, sam z očetom sva si ful različna, tko da se ful laži pogovarjam z mamom, k sva si velik bol podobne karakterno. To, no.«

A: »Pa so bli odnosi s starši vedno takšni?«

M: »Ne, itak, da ne. Smo molgl kr velik delat na sebi, da smo pršli do tega. Itak, da v času mojga zadevanja nismo mel nobenga odnosa. Sploh pol, k sm jest žvela u Zagrebu, k tud nism velik hodila domou, k je bla to cela procedura: pa tok več dnarja narest, pa tok več droge zrihtat, da nism mela doma krize, pa tko. No, dokler sm dobivala še heptanone u Lublani, sm bla doma vsakih štrnajst dni, pol pa zmeri bl poredko, tko da je blo pol že bl na kakšne tri mesce za dva dni. Pol no, k sm šla v DPČ, smo začel neki delat na naših odnosih, k smo mel ta družinska srečanja, pa starša sta pol tud hodila na te skupine staršev, pa sta mogla tud pisat osebne naloge, pa tko. Se mi zdi, da je to najbolj pomagal mojmu očetu, k on je bil do takrat čist zadrngjen, a več. Ni sploh šteku za kva gre. Mama je bla velik bol u tem, pa tud tko je na sebi ful delala. No, tko, a veš, vsi smo ful nardil na sebi, ne sam jest, a ne. To je blo ful pomemben za naš odnos. Sploh z očetom, k sm bla že kr alergična na njega. Dones če tko pogledam, sta se onadva tud ful spremenila. Največ je blo pa itak s tem, k sm se jest dokazala, k sm bla kul, k sm bla doma na vikendih, k sm dobr delala program, pa tko. Pa pol seveda, k sm pršla u rientro, k sm bla kul. Tko, cajt smo rabl, onadva sta rabla cajt, da sta mi spet loh

zaupala. Pa jest sm se mogla dokazat, itak, a ne. Sigurn so se pa pol naši odnosi najbolj popravil s tem, k sm dobila službo, pa jo odgovorno opravljala, pa k sm šla študirat, pa sm delala lepo vse izpite, pa tko no. A veš, najbolj je cajt, a ne. Drugač je blo pa to že vse v rientru, k itak si takrat že uzuni, pa jest sm že takrat pol šla na svoje u eno stanovanje od moje stare tete, k je bla takrat u domu za starejše občane, tko da najemnine nism plačvala, mama mi je pa plačvala stroške dokler nism najdla službe.«

A: »Kaj pa dones, kako bi opisala vaše odnose dones?«

M: »Ma dones smo tko... velik se pogovarjamo. Z mamu se slišm vsak dan po telefonu, z očetom vsaj vsak drug dan, pol se pa tud vidmo vsaj enkrat na teden. Drugač so pa ti odnosi zdej čist drugačni... hm... bolj enakopravni, a ne. Tko, se mi zdi, da me končn jemljeta kot odraslo osebo. Me tud vprašata za kakšen nasvet, jest pa njiju dva, sploh mamu, k ona je bol tko življenjska. Aja, a veš, tko me je tud vprašala na primer za nasvet pr sinu od njenga zdejšnga moža, k, a veš, moja starša sta ločena, k ful živi u virtualnemu svetu, k je ful preveč za računalnikom, pa igrice, pa internet, a ne. Ja, tud za njega loh rečem, da sm mu probala pomagat, k sva se ene parkrat dobila pa mal pogovarjala pa je tud neki pomagal, k je pol šou u službo, sam na faksu ni pa nč več naredu. A veš, to so stvari, kjer ne morjo pomagat sam pogovori, to morš intenzivno na seb delat, pa tko no. Drugač pa z bratom, z njim pa nimam glih ne vem kakšnga odnosa. Mislm, ne u tem smislu, da sploh ne bi komunicirala, ampak mava pač... različna sva si in pol mava tud čist različne interese, ampak če je pa kdaj kej, da je treba en drugmu pomagat, si pa vedno, a ne. Pa tko no, občasno se slišva po telefonu. Pa sej, kdo pa prav, da če sva brat pa sestra, da morva se ful skupi družiti, a ne.«

A: »Maja, kako dones gledaš na izkušnjo zasvojenosti?«

M: »Hm. Kako gledam na izkušnjo zasvojenosti? Ma ne vem, sigurn je to po eni strani stran vržen cajt, k takrat pol, sploh zadnja leta, itak nism nč delala, k sm takrat sam vegetirala, po drugi strani je pa to pač ena izkušnja več u mojem življenju, k jo nima vsak, sam pač zmeri je pa težko na to tko gledat, a veš. Sej je kul, k ti rečejo, k poveš, da si se ga butu, ja ful dobr, k ti je ratal, pa tko naprej, ampak a veš, če ne bi blo tega, boh ve, kje bi bla zdej jest že loh, a ne. A veš, zdej bi mela po mojem že kakšno ful dobro službo, tako k bi me veselila, k bi si z njo delala kariero, k bi delala neki, pr čemer bi mela občutek, da delam neki važnga, no. Ne bi šele zdej faksa delala, zihir ne. A veš, jest sm stara petintrideset let, pa u bistvu nimam niti še faksa ne, pa tud svojga stanovanja ne, pa pol, a veš, vsi okol mene, k so tud mlajši, majo že tud otroke, pa tko, a ne. Men se že tud mal mudi, sam... sej vem, da tud drugi nimajo vsega tega, ampak... ne vem... u bistvu sm si jest zmeri predstavljala, da pr teh letih pa morš že use to met, no. Ma, a veš, ne da bi mi kej mankal, daleč od tega, sam jest bi tud že eno tako varnost, a veš, da maš svoje stanovanje, da ti ni treba plačvat najemnine, k to je res stran vržen dnar, pa da maš diplomo, pa da pol delaš neki, k te veseli.«

A: »So to potem tvoji načrti za prihodnost?«

M: »Ja, končat faks, pa najdet eno tako službo, k me bo veselila, k me bo izpolnjevala, k... Pa pol enkrat it na svoje, tko da veš, da tisti kredit odplačuješ zase, ne pa tole najemnino, k je tko, k bi dnar vrgu skoz okn, a ne. Pa še, a veš, jest sm se u življenju ne vem kokrat selila, po mojem ene petnajstkrat, in mi je tega že pouhen kufr, a ne, da bi bla že enkrat na svojem, pa da se mi ne bi blo treba več selit, no. Pol je pa tuki še družina. Večina mojih frendov ma že otroke, pa so večinoma mlajši od mene. A veš, men se že tud mal mudi, sej sm stara že petintrideset let, a ne. Drugač pa, ja, to je tist, kar si nekak želim za naprej, itak, a ne. Aja, pa še naprej se ukvarjat s športom, igrat basket, k zdej bomo letos že tud igrale pokal. Men ta šport velik pomen, k mi je nekak zmeri, to se prau pred zasvojenstjo. Pol pa tud videt še kej sveta, it kam, spoznavat, pa tko.«

A: »Kako pa dones gledaš na čas zdravljenja?«

M: »Aja, na to pa gledam tko, pač, a veš, če se ne bi zadevala, tud ne bi rabla it na zdravljenje, ampak vseen je to tko zame... hm... no, ni izgubljen čas, a ne, k sm se tam ful velik naučila, k sm velik nardila na seb, tko da tud zarad tega loh dones tok bol uživam u lajfu, k se nekak laži soočam z usemi problemi, pa to, a ne. A veš, jest sm res rabla to komuno pa DPČ, ampak ne zato, da sm se naučila delat, k to mi je nekak zmeri šlo, mislm, ni mi bil problem delat, k sm taka ful aktivna, ampak sm se rabla naučit tko čist na novo komunicirat z ljudmi, k takrat, k sm se ga zadevala, pol na koncu, ene zadnje štir leta, nism več z nobenim komunicirala, k se nism več z nobenim družla, razen s tistim fantom, k sva takrat u Zagrebu žvela skupi. Pa tud druge stvari je blo treba popravt, sej pravm, te odnose z mamu pa z očetom, pa... Ne vem, no. Men je u bistvu samo zdravljenje pozitivna izkušnja. U bistvu mi je blo u komuni ful kul, k jest nism šla zarad tega ven, k mi ne bi blo kul tam, ampak zato, k sm bla neki bolana. U DPČ-ju mi je blo pa tko, no, naporno, ampak sm pa ful več nardila na seb, kokr u komuni, a ne. Najteži mi je blo pa pol u rientru. Takrat, k sm pol pršla u rientru, veš, sm se tko ful sprašvala, a to je to, a to je lajf. Ne vem, tko no, sm mislna, da mora bit neki več, a ne, k tko, k so govoril, kok je kul, k se ga nehaš zadevat, pa tko no. A veš, čez filing zadevanja ga ni. Nč u lajfu ti to ne more nadomestit, sam k je pol zraven še tista nesvoboda, k sam laufaš za dnarjem pa za drogo, pa k ne morš nikamor, k ti ni več do nč družga, no. To pa pol vidiš, da se ne splača in to ti tko nekak pomaga, vsaj men je, da pol ne greš več u drogo, na začetku, a ne. Sej pol, k si nekak nardiš lajf, k se ga navadiš, k neki začneš zares počet, pol je vse laži. Pa tud pol, s cajtom, a ne, bol k si stran od tega, bol k vidiš, da se da probleme tud drugač rešvat, men misliš na to, da bi se zadel, a ne. Tko da dones sploh več ne mislm na to, k... ne vem... ni več tko tega u mojmu lajfu, a ne, k vem, kva bi vse loh zgubila, če bi se ga spet začela butat.«

A: »Praviš, da si bla nekak razočarana nad življenjem. Ali si to še dones?«

M: »Ah, ne, ne. To je blo še takrat, k sm bla u rientru, k je blo še vse tko na novo. Pol pa... ma ne vem... nekak se navadiš, a ne. Sej drugi tud tko živijo, pa so čist zadovoljni.«

A: »Kdo ti je pa u teh trenutkih najbolj pomagu oziroma kaj ti je najbolj pomagal takrat, da si šla čez to, da nisi šla nazaj u drogo?«

M: »U bistvu, če tko pomislm, sem najbolj pomagala sama seb, a ne, k sm pač vsakič šla čez to, k sm nekak vztrajala, k sm si zastavla ene cilje in jih tud izpolnjevala. Drugač pa, kva pa jest vem, da bi tko rekla, da je blo prou neki, al pa prou nekdo, ne, to ne, ampak pač vse skupi, to, k sm čutla zadovoljstvo, k sm kej dosegla, k sm šla ven žurat, pa sm se dobr počutla, k sm se počutla sprejeto med folkom, pa tko no. Drugač pa, ma ne vem, da bi bil prou kdo... hm... pa sej sm se velik pogovarjala tko z mamu, pa tud u rientru, sej je tud to pomagal, ampak najbolj je blo pa to, k sm se začela dokazvat sama seb, no.«

A: »Kaj oziroma kdo ti pa dones najbolj pomaga, če se srečaš s kakšnimi problemi, pa ne mislm samo na tiste, ki so povezani z zasvojenostjo?«

M: »U bistvu mi dones najbolj pomaga pogovor z Anžetom, pa pol tud s kakšno frendico, pa z mamu, pa... u bistvu veš, najbolj pomaga tud stvari prespat, k zjutri vse zgleda velik menj grozen, a ne. Pol mi pa tud pomaga to, k mam velik različnih stvari, k jih delam, pa pol če mi ne gre u eni stvari, mam še druge, pa pol tam bol grizem, pa se nekak s tem tolažim. Ampak, tko k pravm, zjutri je zmeri drugač, da ne govorim čez neki dni, k zgleda vse tko že nepomembno.«

A: »A si se kdaj u tem času, po končanem zdravljenju, obrnla še na kakšnega strokovnega delavca al pa strokovno službo?«

M: »Ne, nikol. Nikol nism mela potrebe, da bi se mogla obrnt na kakšnega terapevta, al pa da bi mogla it na kakšno skupino. Po mojem zato ne, k pol maš zato prjatle, k se z njimi pogovarjaš, pa jest mam tud mamu, k jih loh vse povem, k ve velik tud o drogi, pa zasvojenosti, pa tko no. Pa tud z Anžetom se loh o tem pogovarjam, ampak, a veš, zdej tega u

bistvu ni več u mojmu življenju na tak način, zdej so, a veš, drugi problemi, taki, k jih majo vsi, a ne. Prej pa tud ne...hm... sej pravm, nism čutla nobene potrebe, da bi se mogla it pogovarjat s kakšnim terapevtom.«

A: »Maja, kako dones doživljaš stvari okoli sebe?«

M: »Kako to misliš? Naravo?«

A: »Tud, ja. Pa tud življenje na sploh.«

M: »Kar se tiče narave jo itak zdej velik bol doživljam, k, sej veš, k se ga butaš, itak nč ne vidiš, pa ne čutiš. Zdej je pa tko, da me ful fascinira, k vidm kej lepga, tko k na primer kakšen lep sončni zahod, al pa tko čist zeleno pokrajino, pa ne vem, kakšno obliko oblaka, al pa tko, no. Se spomnm, k sm bla pol že en čas u komuni, k sm kr naenkrat začela slišat ptičke, da pojejo, k prej sploh tega nism več opazla. Zdej tud tko, se mi zdi, da znam uživat u naravi, u pogledu na lepe stvari, a ne. K tud tko, k sva šla z Anžetom kam u tujino, k sva vidla kakšne gradove, al pa katedrale, pa pol na primer u Grčiji, k vidiš, k vse tok cveti, ja, to mi je blo tko ful lepo, sm tko, no, ful uživala u temu. Pol pa še ful uživam, k to fotografiram, tko da mava ful lepih fotk s teh potovanj.«

A: »Kaj pa življenje na sploh?«

M: »Hm. Ma... ne vem... so pač dobri pa slabi trenutki, tko, zmage pa porazi, a ne. To je pač tko, del življenja, a ne. Ne vem, zdej mi je pač kul... hm... tko no. Čist drugač gledam na vse skupi. Zdej se mi zdi tko normalno, da hodm u službo, da bom mela enkrat otroka, pa to, a ne. K prej, a veš, preden sm se začela zadevat, pa valjda tud pol, k sm se ga zadevala, si sploh nism mogla tega predstavlat, to, da bom jest enkrat mogla vsak dan hodit u službo, pa... da bom mela en tak povprečen lajf, a ne. Zdej mi je pa to čist kul.«

A: »Kaj pa glede predsodkov na ravni družbi? Se ti zdi, da jih je pri nas veliko?«

M: »Ja, ja, to pa je še vedno prisotno. Vsaj jest mam tak filing, da... a veš, k tko kdo reče kej glede zasvojenecv, tko no, da tist, da jih ne prenaša, da so to sami kriminalci, al pa tko, no, k kdo sliš, da je kdo kam ulomu, pa je takoj kakšen džanki kriv za to, a ne. Sam vseen se mi zdi, da je tega menj k prej, da nekak, se tud drugač o tem govori u medijih. Čeprou, me je zadnjič ful pogrel to, k je bil en bivši zasvojenc, k zdej dela k terapevt na TV-ju, pa je reku, da on ni nikol čutu nobene stigmatizacije. Sej, mogoče jo res ni, ampak bi vseen loh reku, da kdo drug jo pa verjetno občuti, a ne. K ni glih vse tko rožnato, še zdaleč od tega. Še zmeri se mi zdi, da ljudje gledajo na to, k na neki ful groznega. Po mojem jih je tega strah, k nimajo pojma o temu, k... sej no, tko k sm rekla, k če ne bi blo tko, pol ne bi men govoril, da si nikol ne bi mislil tega o men, da se mi sploh ne vid, a ne. Ker, kva pa bi se mi mogl videt. K jest, a veš, k je bla moja mama zadnjič na TV, k je šla govort, kako je to žvet z džankijem, kako je met otroka džankija, sm bla jest ful proti, k sm se bala, da bi jo kdo prepoznou, pa bi pol vedel, da je moja mama, pa tko, no. Pa so ji pol prikriil identiteto, a ne. U bistvu jest nočem, da bi folk vedu za to, da bi kr tko to razlagala okol, pa... to je pač moja stvar, a ne.«

A: »Maja, se dones počutiš zadovoljno?«

M: »Ja, večinoma. Po mojem tok, kokr se večina folka, a ne. So dnevi, k si bol dauvn, pa so dnevi, k letiš, a veš. Sam to je normaln. Ampak tko, če pogledam tko bol na splošn, pa loh rečem, ja, da sm zadovolna. Sej veš, loh bi blo tud bolš, a ne, da bi mela dones tud še kej družga, če ne bi tok let zgubila zarad zadevanja, ampak vseen mam pa še zmeri več, kokr pa marsikdo, k se ni nikol zadevu, a ne. U bistvu mam velik, k je moj življenje ful poln, k mam partnerja, s katerim se ful dobr razumeva, pa ful dobr funkcionirava skupi, pa mam starše, k se dobr štekamo, pa frende, pa šport, pa itak da faks, k mi gre ful dobr, pa to no, to je pa velik, a ne.«

A: »O.k. Maja, najlepša hvala za vse, kar si delila z mano. Sm zlo velik zvedla. Hvala.«

M: »Ja, ni za kej.«

10.2. KATEGORIZIRANJE VSEBINSKIH POJMOV (KOD):

ZAPOSILITEV

- ❖ (v času zasvojenosti)

Zasvojenost vpliva na zmožnost za delo

(Maja)

...Sej prej sm delala kej preko študenta, še preden sm se ga začela butat, pa še pol neki, dokler je še znesel... ne, redno nism bla pa nikol zaposlena. Tud pol po srednji šoli nism nikol nič delala. Ni znesel, k je blo treba iskat drogo, pa dnar...

- ❖ (v času reintegracije)

Obveznosti v reintegraciji preprečujejo normalno opravljanje dela

(Lena)

...In jest sm bla takrat še v reintegraciji in sm mela še obveznosti v reintegraciji. In jest sm po treh dneh stopla do njega in mu rekla, lejte, jest sm bla pa to pa to, pa tok pa tok cajta, pa zdej sm v reintegraciji in to pomen to pa to, da pa kdaj pa kdaj ne bom mogla v službo... Takrat sm imela sama potrebo, pa tud vedla sem, da drugač ne bo šlo, ker... hm... ker bi mu mogla vsak petek reč, a ne,... takrat sm jest mela še partnerske pogovore, pa je blo tok več tega... ma, takrat v bistvu ne bi znesel, da bi... res vsak teden vsaj enkrat al pa dvakrat, da morm prej it...hm... skoz z enimi izgovori. Takrat sm mogla mu povedat, drgač bi se me kmal naveliču, pa reku, tko mal te pa res ne rabm...

Delo na črno

(Lena)

...Rečeno je blo, da bom mela pogodbo, na konc je blo vse skupi na črno...

Pomanjkanje delovnih izkušenj

(Maja)

...da sm se počutla ful nesamozavestno, k nism mela službe, k u bistvu nism mela niti enga dneva delovne dobe...

- ❖ (po končanem urejanju zasvojenosti)

Zaposlitev v družinskem podjetju

(Žan)

...najprej sm pr fotru delu, ne, k sm pršu ven...

Opravljanje dela preko študentskega servisa

(Žan)

...sm delu prek študenta, ker sm mel kao nek status dijaka še, ampak pa dost uredu služba...

❖ (danes)

Opravljanje dela preko študentskega servisa in honorarno delo

(Lena)

...Študentsko delo. Pa honorarno...

Redna zaposlitev

(Žan)

...(op. na vprašanje: »Imaš redno zaposlitev?«) Redno...

(Maja)

...Redno sm zaposlena, za nedoločen čas...

IZOBRAŽEVANJE

❖ (v času zasvojenosti)

Stopnjevanje zasvojenosti vpliva na zmožnost ostati v sistemu izobraževanja

(Maja)

...srednjo sm končala že, ko sm bla na heroinu. Pa to ful dobr, sem mela na koncu od dvanajstih predmetov osem petic, ostalo pa štirke. Takrat mi je še znesel, ker še nism bla tok zasvojena, pa tud za dnarjem mi še ni blo treba laufat, k sm ga mela še od dilanja trave. Takrat tud še noben ni sumu, da se ga zadevam. Sam sm pa tud pazla, da glih nism kinkala v šoli al pa pred folkom. To sm bl k sm bla sama. Pa tud zmeri sm mela kakšen šut na zalogi, da nism mela krize...

...Sm bla vpisana na ekonomijo, pol pa še na socialno delo v Zagrebu, sam nikol nism nč nardila. Ni več znesel...

❖ (v času reintegracije)

Nadaljevanje šolanja kot cilj

(Lena)

...K sm pršla, sm mela ful jasen cilj, da bom pa tole aranžersko nardila...

Nezadovoljiva izobrazba zmanjšuje samozavest

(Maja)

...da sm se počutla ful nesamozavestno... k sm mela narjeno sam srednjo šolo...

(Lena)

...Ovira je bla šola v temu, da sm se počutla totalno nesposobno...

❖ (po končanem urejanju zasvojenosti)

Nadaljevanje šolanja

(Žan)

...in srednjo šolo in študij sm končal po zdravljenju...

...Srednješolsko. Zdej pa še študiram...

Nezaključeno izobraževanje kot ovira

(Maja)

...da sm se počutla ful nesamozavestno... k sm mela narjeno sam srednjo šolo...

(Lena)

...Ovira je bla šola v temu, da sm se počutla totalno nesposobno...

(Žan)

...Predvsem me je žrl to, da nism mel srednje šole narejene, ne. To me je ful žrl...

...pol pa zmeri bol te žre, zmeri bol te žre, da ipak, a veš... tud to se pozna, da so bli v družini več al menj vsi izobraženi, in te tud to pol mal naprej... mogoče, če ne bi bli, bi mogoče bil zadovolen...

❖ (danes)

Nezaključeno izobraževanje

(Lena)

...Še vedno osnovnošolsko. Četrty letnik aranžerske delam...

...Mislm, da je kar se pa šole tiče še edina stvar, sigurn je, edina stvar, k še nima klukce na mojmu življenjskemu načrtu...

(Maja)

...Srednješolsko. Zdej pa še študiram...

Nezaključeno izobraževanje kot ovira

(Lena)

...Šola mora bit ena moja težka travma še vedno...

...V indeksu mam same petice, narjenih mam pa dvanajst izpitov, a ne. Lahko bi hitrejš nardila, če ne bi bla tak perfekcionista. Še zmerej mam občutek, da se nekomu dokazujem, čeprav si govorim, da se nimam komu dokazvat, da rabm samo dokončat...

...Ovira je bla šola v temu, da sm se počutla totalno nesposobno. Pa še zdej se verjetn... ker nimam poklica, ker mi je zoprno reč, osnovnošolsko izobrazbo mam...

...Tok me je strah te šole... da se ne bom dokazala...

...Od te srednje šole mi gre pa na bruhanje...

...Verjetno je tud to razlog, da neki popravljam za nazaj...

...Težko mi je na primer, ker zdele sestrica četrti letnik končuje, pa pet let je mlajša od mene...

...tok je močna ta šola, da me ne zadovolji nč več družga, kokr pa da bo uspeh pr šoli...

...strah me je tega, da mi čas beži, pa da sm... čeprav, ja, mam napredke v zadnjem letu, ampak mi ne pomnjo tok, kokr mi pa pomen ta napredek v šoli...

(Žan)

...star sm triintrideset, faks sm končou pred enim letom in me najbolj ovira to, da nism doštudiru že prej, ker je zlo težko... teži je delat kariero s triintridesetim, kokr pa če bi končal pr štirindvajstih faks... ful... mislm, se to ful pozna...

...da šole nism končou v roku in s tem tud pol si odpru širšo pot, možnost...

(Maja)

...Ne bi šele zdej faksa delala, zihr ne. A veš, jest sm stara petintrideset let, pa u bistvu nimam niti še faksa ne...

Reakcije drugih na pomanjkljivo izobraževanje

(Lena)

...Težko mi je, k spoznavam mlade ljudi, k so več al menj študentarija, ker je moja generacija. Kva pa ti študiraš? Srednjo še delam. Pa sami pr seb mi je to o.k., sam tist pogled, a ne: »A? Zakva pa ona šele srednjo dela?« mi pa ni všeč...
...Sploh me redko kdo vpraša, zakva šele to...

OSEBNO DOŽIVLJANJE

❖ (v času zasvojenosti)

Doživljanje je manj intenzivno

(Lena)

...Tud v času odvisnosti sm v bistvu rada, sm se dobr počutla v naravi, čeprav, ja... skoz sm vedla, da se tam dobr počutim, čeprav je nism tok dojemala, kokr jo pa pač zdej...

(Žan)

...sej takrat se ne zavedaš...

(Maja)

...k se ga butaš, itak nč ne vidiš, pa ne čutiš...

❖ (v času urejanja v terapevtski skupnosti)

Z abstinenco se prebuja doživljanje

(Maja)

...Se spomnm, k sm bla pol že en čas u komuni, k sm kr naenkrat začela slišat ptičke, da pojejo, k prej sploh tega nism več opazla...

❖ (v času reintegracije)

Občutek izgubljenosti

(Lena)

...Prvih štirinajst dni od tega k sm pršla domov, nism vedla, kaj bom sama s sabo...

(Maja)

...k sm pol pršla u rientro, veš, sm se tko ful sprašvala, a to je to, a to je lajf...

Občutek razočaranja

(Maja)

...k sm pol pršla u rientro, veš, sm se tko ful sprašvala, a to je to, a to je lajf. Ne vem, tko no, sm mislna, da mora bit neki več, a ne, k tko, k so govoril, kok je kul, k se ga nehaš zadevat...

Občutek nesposobnosti

(Lena)

...Ovira je bla šola v temu, da sm se počutla totalno nesposobno...

Slaba samozavest

(Maja)

...da sm se počutla ful nesamozavestno, k nism mela službe, k u bistvu nism mela niti enga dneva delovne dobe. Pa tud to, k sm mela narjeno sam srednjo šolo...

...U bistvu sm rabla vedet, da sm folku kul, da me sprejemajo...

...Sam se pa spomnm, da mi je blo včasih ful neprijetno, k smo bli s temi fanti z basketa, pa so se oni pogovarjal o svojih faksih, pa službah, jest pa nism mela kej povedat, tko da... Takrat mi je blo ful bed. Me je blo kr groza takšnih tem, tko da tud sama nism nikol nobenga sprašvala kaj dela. Sploh nism folka nč tazga o njih sprašvala, k me je blo strah, da me bojo pol nazaj kej vprašal...

Občutek osamljenosti

(Maja)

...Pa nobenih frendov nism mela, tko da sm se počutla ful osamljeno...

❖ (po končanem urejanju zasvojenosti)

Občutek izgubljenosti

(Žan)

...Največji problem čist na začetku je bil to, da sm sploh bil čist zgubljen... Takrat še ni blo te reintegracije in tega in sm u bistvu padu kr naenkrat noter in sm bil mau zgubljen...

Občutek nezadovoljstva

(Žan)

...(op. glede nedokončane srednje šole) pol pa zmeri bol te žre, zmeri bol te žre, da ipak, a veš... tud to se pozna, da so bli v družini več al menj vsi izobraženi, in te tud to pol mal naprej... mogoče, če ne bi bli, bi mogoče bil zadovolen...

Občutek izgubljenega časa

(Žan)

...Pa tud ta žuranje, k smo ga mel, ni bil čist tist, da bi reku stran vržen cajt. K pol vidiš to, kva si vse prej zamudu, kva ni blo prej. K prej dejansko tega ni blo in to v tistih letih, k b se ti molgl od tega najbolj mešat, od petnajst do dvejset, rečmo. Sama srednja šola, pa pol faks. Al pa do triindvejst...

...Tud verjetn bi se, veš, pol stvari drugač odvijale. Jest ga pol več ne bi rabu s triindvejstimi začet žurat, ampak bi ga loh že končval...

Slaba samozavest

(Lena)

...Ovira je bla šola v temu, da sm se počutla totalno nesposobno...

Občutek osamljenosti

(Maja)

...edina potreba, k sm jo u bistvu mela, da bi se družla z njimi, je blo to, da sm se počutla osamljeno...

❖ (danes)

Občutek nesposobnosti

(Lena)

...Ovira je bla šola v temu, da sm se počutla totalno nesposobno. Pa še zdej se verjetn... ker nimam poklica, ker mi je zoprno reč, osnovnošolsko izobrazbo mam...

Občutek izgubljenega časa

(Lena)

...Verjetno je tud to razlog, da neki popravljam za nazaj...

...Težko mi je na primer, ker zdele sestrica četrti letnik končuje, pa pet let je mlajša od mene...

...strah me je tega, da mi čas beži, pa da sm... čeprav, ja, mam napredke v zadnjem letu, ampak mi ne pomnjo tok, kokr mi pa pomen ta napredek v šoli

...strah me je tega, da mi zmanjkuje cajta...

...strah me je tega, da mi čas beži...

(Žan)

...leta, k bi mogl žurat, smo jih prebil v iskanju droge...

...star sm triintrideset, faks sm končou pred enim letom in me najbolj ovira to, da nism doštudiru že prej, ker je zlo težko... teži je delat kariero s triintridesetim, kokr pa če bi končal pr štirindvajstih faks... ful... mislm, se to ful pozna...

(Maja)

...če ne bi blo tega, boh ve, kje bi bla zdej jest že loh, a ne. A veš, zdej bi mela po mojem že kakšno ful dobro službo, tako k bi me veselila, k bi si z njo delala kariero, k bi delala neki, pr čemer bi mela občutek, da delam neki važnga, no. Ne bi šele zdej faksa delala, zihhr ne. A veš, jest sm stara petintrideset let, pa u bistvu nimam niti še faksa ne, pa tud svojga stanovanja ne, pa pol, a veš, vsi okol mene, k so tud mlajši, majo že tud otroke, pa tko, a ne. Men se že tud mal mudi...

...Večina mojih frendov ma že otroke, pa so večinoma mlajši od mene. A veš, men se že tud mal mudi, sej sm stara že petintrideset let...

Občutek nezadovoljstva

(Lena)

...tok je močna ta šola, da me ne zadovolji nč več družga, kokr pa da bo uspeh pr šoli... k bom prvih par korakov nardila šole, bodo tud ostale stvari ful bol svetle za pogledat. Dobr vem, da je to razlog zadnje cajte, da sm mejčken nezadovoljna sama s sabo...

(Maja)

...jest sm stara petintrideset let, pa u bistvu nimam niti še faksa ne, pa tud svojga stanovanja ne, pa pol, a veš, vsi okol mene, k so tud mlajši, majo že tud otroke...

...jest bi tud že eno tako varnost, a veš, da maš svoje stanovanje, da ti ni treba plačvat najemnine, k to je res stran vržen dnar, pa da maš diplomo, pa da pol delaš neki, k te veseli...

Potreba po dokazovanju

(Lena)

...V indeksu mam same petice, narjenih mam pa dvanajst izpitov, a ne. Lahko bi hitrejš nardila, če ne bi bla tak perfekcionista. Še zmerej mam občutek, da se nekomu dokazujem, čeprav si govorim, da se nimam komu dokazvat, da rabm samo dokončat...

...Tok me je strah te šole... da se ne bom dokazala...

(Žan)

...star sm triintrideset, faks sm končou pred enim letom in me najbolj ovira to, da nism doštudiru že prej, ker je zlo težko... teži je delat kariero s triintridesetim, kokr pa če bi končal pr štirindvajstih faks... ful... mislm, se to ful pozna...

Strahovi

(Lena)

...Mislm, da sm dons bol prestrašena...

...stara sm petindvajset let, še vedno nism šole dokončala... ta šola je na prvem mestu pr mojem strahu...

...morm reč, da me je strah tud zdej mojga odnosa z Domnom, zaradi tega ker je proti, zaradi ločitve staršev, ker se je vseen mejčken ta idealna podoba enga zakona podrla...

...strah me je tud tega, da je skoz več mojih prijateljev, mojih sovrstnic si ustvarja družinco...

...Pred dvema mesecema je moja prijateljica rodila, ta je noseča, ona je noseča. Jest bi tud že mela družinco. Pa tok stvari je še prej nardit, preden se bom tega lotla...

...strah me je tega, da mi zmanjkuje kajta. Strah me je tega, da kr nekje sedim in nič ne nardim zadnja leta... da stojim, da ni napredka...

...strah me je tega, da mi čas beži, pa da sm... čeprav, ja, mam napredke v zadnjem letu, ampak mi ne pomnjo tok, kokr mi pa pomen ta napredek v šoli...

...Ja, sigurn mam strah pred stigmatizacijo, kljub vsem pozitivnim izkušnjam...

(Žan)

...bolezni me je strah. Take, da bi blo kej orng narobe... zdej, ni me strah gripe... vmes so mi tud to sklerozo multipleks potrdil, pa da bi se to kdaj... mislm potrdil, sej so jo pol tud ovrgli, ne, ampak, mislm, niso mogli z zanesljivostjo reč, da ja... da bi se zgodil to, al pa, ne vem... jest mam sam en oko, pa da bi blo, ne vem, še s ta drugim kej narobe, al pa kej tazga...

...pa me je strah bit brez dnarja, al pa brez tistih... hm... pa ne sam... al pa ne strah, ampak težit k tem, da bi mel več. A veš, kaj mislm, da bi, ne vem, da bi delou zgolj za preživetje čez cel življenje. A veš, če je to en obdobje, k se morš odrekat, ja, ampak da pa zdej to loh traja skoz, pa ne...

(Ponovno) prebujeno doživljanje

(Lena)

...k zamižiš, vidiš steno, k se spomniš dogodka, k se spomniš enga martinčka zraven, pa kakšne marjetice, k tam vztrajno raste v tisti skali... tko, lepo je...

(Žan)

...Zdej smo še v gore začel hodit, k ti pa prou una narava pomen velik. Ful dobr. Glih zdej se menmo za en... bomo šli na nočno na Triglav, sončni vzhod na Triglav dočakat...

(Maja)

...Kar se tiče narave jo itak zdej velik bol doživljam...

...Zdej je pa tko, da me ful fascinira, k vidm kej lepga, tko k na primer kakšen lep sončni zahod, al pa tko čist zeleno pokrajino, pa ne vem, kakšno obliko oblaka...

...se mi zdi, da znam uživati u naravi, u pogledu na lepe stvari...

Doživljanje življenja je realnejše

(Žan)

...predvsem zdej veš, da morš tud kej dajat... mislm, pa da je to fora, da daješ...

(Maja)

...Sej drugi tud tko živijo, pa so čist zadovoljni...

...najbol pomaga tud stvari prespat, k zjutri vse zgleda velik menj grozen, a ne. Pol mi pa tud pomaga to, k mam velik različnih stvari, k jih delam, pa pol če mi ne gre u eni stvari, mam še druge, pa pol tam bol grizem, pa se nekak s tem tolažim. Ampak, tko k pravm, zjutri je zmeri drugač, da ne govorim čez neki dni, k zgleda vse tko že nepomembno...

...so pač dobri pa slabi trenutki, tko, zmage pa porazi, a ne. To je pač tko, del življenja, a ne. Ne vem, zdej mi je pač kul... hm... tko no. Čist drugač gledam na vse skupi. Zdej se mi zdi tko normalno, da hodm u službo, da bom mela enkrat otroka...

...So dnevi, k si bol dauvn, pa so dnevi, k letiš, a veš. Sam to je normaln...

Lasten način življenja ima večjo vrednost

(Žan)

...Prou tist, da vsak dan rečeš, vsak dan je kul in kva vse bi zdej zgubu, če bi šou nazaj. Prou tist, k si rečeš, ne, ne, ni vredn...

(Maja)

...bol k si stran od tega, bol k vidiš, da se da probleme tud drugač rešvat, men misliš na to, da bi se zadel, a ne. Tko da dones sploh več ne mislm na to, k... ne vem... ni več tko tega u mojmu lajfu, a ne, k vem, kva bi vse loh zgubila, če bi se ga spet začela butat...

...loh bi blo tud bolš, a ne, da bi mela dones tud še kej družga, če ne bi tok let zgubila zarad zadevanja, ampak vseen mam pa še zmeri več, kokr pa marsikdo, k se ni nikol zadevu, a ne. U bistvu mam velik, k je moj življenje ful poln, k mam partnerja, s katerim se ful dobr razumeva, pa ful dobr funkcionirava skupi, pa mam starše, k se dobr štekamo, pa frende, pa šport, pa itak da faks, k mi gre ful dobr, pa to no, to je pa velik...

ODNOSI V DRUŽINI

❖ (v času zasvojenosti)

Alkoholizem v družini

(Lena)

...Problem je bil pa v bistvu tud v tem, da je bla ona (op. babica) alkoholik...

...Boh ve, kok je mel to zraven sploh pr moji odvisnosti – njena odvisnost (op. alkoholizem babice)...

Odnos s starši

(Maja)

...Itak, da v času mojga zadevanja nismo mel nobenga odnosa. Sploh pol, k sm jest žvela u Zagrebu, k tud nism velik hodila domou... No, dokler sm dobivala še heptanone u Lublani, sm bla doma vsakih štrnajst dni, pol pa zmeri bl poredko, tko da je blo pol že bl na kakšne tri mesce za dva dni...

❖ (v času reintegracije)

Komunikacija

(Lena)

...Ena prvih težav je bla konc koncev komuniciranje doma... najbolj z mamou...

...Skoz debate sm začela verjet, da ona babici nč ne zamer in da ni čist nč kriva za to, kar se je babici dogajal...

...V tem času (op. v programu reintegracije Društva Up) sva se tud naučle komunicirat, ker prej sva precej težko komunicirale, velik preprirov sva mele...

...(op. dobljena pomoč v programu urejanja) kar se tiče komunikacije z mamou in z očetom je blo to v času reintegracije, pa s skupinami, k smo jih mel, z družinskimi pogovori, z individualnimi pogovori, z nalogami, k sta jih mogla obadva pisat...

Odnos z mamou

(Lena)

...Ena prvih težav je bla konc koncev komuniciranje doma... najbolj z mamou...

...Problem je bil pa v bistvu tudi v tem, da je bila ona (op. babica) alkoholik in zaradi tega je umrla. In sem mela z mamo še precej nerazčiščenih pojmov tukej... Ona je mela velike zamere, jest sm pa precej mami očitali...

...Dokler nisva teh zamer v zvezi z babico podelale, je bil problem...

...Pol sm pa mami očitala, da je narobe, ker je nisem poznala, zato ker mi je takrat jo predstavila kot alkoholika in to na precej tak način, ker je pokazala svojo prizadetost tudi meni...

...k sm nazaj pršla... sm bila prepričana, da ona še zmerej kuha zamere in nisem hotla verjeti mami, da je ona vse svoje zamere pokopala takrat, k je ležala v bolnici v komi, da jo ma čist rada in da je vse čist o.k., a ne. In nisem hotla zastopiti in sm kr naprej težila, da ona njej zamer...

...Bil je en moment, pol k sva se z mami prvič se pogovarjale... v bistvu je zmeri tko tekl, da sva se pogovarjale, kako je fajn, k sm nazaj, a ne, k sm uredu. Najprej sva se obedve tega veselile, pol sva pa čist zmeri pristale na babici, na joku pa na prepiru

...V tem času (op. v času reintegracije Društva Up) sva se tudi naučile komunicirati, ker prej sva precej težko komunicirale, velik prepilov sva mele...

(Maja)

...Men so bli kul pogovori s terapeutkami na primer, al pa z mamo, k so ble mal bol zrele...

...mama mi je pa plačevala stroške dokler nisem najdla službe...

...sm se velik pogovarjala tko z mamo...

❖ (po končanem urejanju zasvojenosti)

Odnos z mamo

(Žan)

...pa pol smo ga tudi žurat začel, pa ga pol začneš mal pit, pa pol tudi to ni bilo mami všeč...

...(op. odgovor na vprašanje »Si se na koga obračal v stiskah, ob problemih, ne zgolj tistih, v povezavi z drogo?«) dobr, mami tudi, k sm takrat še žvel tudi tam...

Odnos z očetom

(Lena)

...Mogoče je bila (op. sestra) takrat še mal lubosumna na moj odnos z Marjanom, k sva ga mela takrat velik bol bliz, kokr pa onedva...

...Očetu je tudi to pol povedala kasnej, k je enkrat reku, da se tko dobr razume zdej z mano...

(Žan)

...k sva se z ženo ločla, sva se s fotrom ful zblížala. Pol sm tudi takrat u bistvu pr njemu ves faks naredu, se nauču. S fotrom je tudi tko... mislm sm se tko no, ful... mi je kr dost, mislm, mi je zlo pomagu. Ne tko, da bi reku, da bi jest pršu k njemu po pomoč, al pa da bi on ne vem kok nudu to pomoč, ampak že sam odnos mi je pomagu...

(Maja)

...vsi smo ful nardil na sebi, ne sam jest, a ne. To je bilo ful pomemben za naš odnos. Sploh z očetom, k sm bila že kr alergična na njega...

Odnos s sorojencem/ko

(Lena)

...nikol me ni poklicala v Lublano, če sem jo, sem jo jest. Obvezno je bil na vikend en prepil z njo...

... o določenih stvareh ni hotla govoriti. Tko pač, kva je bilo v šoli, je povedala, kva je z unim fantom, kva je z uno prjatlco, o nama niti slučajno ne...

...k je pršlo na dan, da se bosta starša ločila, pa sploh ni hotla o tem govort...
...zdel se mi je, kokr da mi hoče, ja, da mi hoče govort, da hoče videt, kako sm žalostna zarad tega, ker gresta narazen (op. ločitev staršev)...
...Mogoče je bla takrat še mal lubosumna na moj odnos z Marjanom (op. oče), k sva ga mela takrat velik bol bliz, kokr pa onedva...

Nezaupanje družinskih članov

(Lena)

...Precej se je tud spremenl s samim časom, z zgrajenim zaupanjem...

(Žan)

...je blo na začetku kr velik nezaupanja...

...mau nezaupanja je blo... predvsem ne, ne nezaupanja, predvsem pr tastarih itak strah, ne nezaupanja, to da bi šou nazaj...

Ločitev staršev

(Lena)

...Jest sem bla precej žalostna, k je mami men povedala, da bo šla narazen od atija...

...in k je Katja (op. mama) povedala, da bo šla narazen od Marjana (op. oče), je mene to ful przadel...

...sm se pa v bistvu ful tepla z občutki. Zastopla sm razumsko, ja, če tko čut, zakaj bi se silila bit skupej, če je v bistvu pol še slabš, kokr pa če greš narazen. Čustveno je blo pa še zmer tist pa ne, jest sm pa ena mejhna punčka, mi smo družinca...

...Kar se pa tiče te ločitve, bom pa rekla, da predvsem en moj soplezalc Bojan. Ta je bil v bistvu edini, s katerim mi je pogovor pomagal v zvezi s tem...

❖ (danes)

Odnos s starši

(Lena)

...Precej se je tud spremenl s samim časom, z zgrajenim zaupanjem...

...Katja, Marjan (op. mama, oče), tedva sta mi precej v oporo...

(Žan)

...(op. odgovor na vprašanje »Na koga se danes obračaš v stiskah, ob problemih?«) Dons pa tko k vsak po mojem, ne vem, s svojimi najbližjimi...

(Maja)

...z mamo se ful velik pogovarjam. Njej res loh čist use povem...

...Pa tud z očetom velik, sam z očetom sva si ful različna, tko da se ful laži pogovarjam z mamo, k sva si velik bol podobne karakterno...

...velik se pogovarjamo. Z mamo se slišm vsak dan po telefonu, z očetom vsaj vsak drug dan, pol se pa tud vidmo vsaj enkrat na teden. Drugač so pa ti odnosi zdej čist drugačni... hm... bolj enakopravni, a ne. Tko, se mi zdi, da me končn jemljeta kot odraslo osebo. Me tud vprašata za kakšen nasvet, jest pa njiju dva, sploh mamo, k ona je bol tko življenjska...

...mi dones najbolj pomaga pogovor... z mamo...

...pa jest mam tud mamo, k jih loh vse povem, k ve velik tud o drogi, pa zasvojenosti...

Odnos s sorojencem/ko

(Lena)

...(op. sestra) še zdej do mene kuha mal zamere zarad teh stvari, čeprav me ma neznansko rada...

...Tud midve sva se precej zblížale, no, v zadnjem času. Ampak to šele pred dvem mesci...

(Maja)

...Drugač pa z bratom, z njim pa nimam glih ne vem kakšnga odnosa. Mislm, ne u tem smislu, da sploh ne bi komunicirala, ampak mava pač... različna sva si in pol mava tud čist različne interese, ampak če je pa kdaj kej, da je treba en drugmu pomagat, si pa vedno, a ne. Pa tko no, občasno se slišva po telefonu...

Dejavniki, ki so pripomogli k pozitivnim spremembam v odnosih v družini

Pogovor:

(Lena)

...Skoz debate sm začela verjet, da ona babici nč ne zamer in da ni čist nč kriva za to, kar se je babici dogajal...

...V tem času (op. v času reintegracije) sva se tud naučle komunicirat, ker prej sva precej težko komunicirale, velik prepirov sva mele...

Dobljena pomoč v programu urejanja:

(Lena)

...kar se tiče komunikacije z mamo in z očetom je blo to v času reintegracije, pa s skupinami, k smo jih mel, z družinskimi pogovori, z individualnimi pogovori, z nalogami, k sta jih mogla obadva pisat...

(Maja)

...k sm šla v DPČ, smo začel neki delat na naših odnosih, k smo mel ta družinska srečanja, pa starša sta pol tud hodila na te skupine staršev, pa sta mogla tud pisat osebne naloge, pa tko. Se mi zdi, da je to najbolj pomagal mojmu očetu, k on je bil do takrat čist zadržnjen, a več. Ni sploh šteku za kva gre...

Potreben je čas:

(Lena)

...Sama sm rabla čas, da sm razumela, zakva večina zasvojenost...

...Precej se je tud spremenl s samim časom...

(Žan)

...(op. odgovor na vprašanje: »Kaj je najbolj pripomoglo k izboljšanju odnosov s starši?«) predvsem čas...

(Maja)

...cajt smo rabl, onadva sta rabla cajt, da sta mi spet loh zaupala...

...Sigurn so se pa pol naši odnosi najbolj popravl s tem, k sm dobila službo, pa jo odgovorno opravljala, pa k sm šla študirat, pa sm delala lepo vse izpite, pa tko no. A veš, najbolj je cajt ...

Rezultati (dokazati se):

(Žan)

...Pa to, da so neki rezultati... na primer šola pa faks, ne. A veš. Pa pol, ne vem, jest sm bil tud z Dejo poročen, pa je pol vidla, da sm neki, eno neko normalno pot ubral...

(Maja)

...Največ je blo pa itak s tem, k sm se jest dokazala, k sm bla kul, k sm bla doma na vikendih, k sm dobr delala program...

...Pa pol seveda, k sm pršla u rientro, k sm bla kul...

...Pa jest sm se mogla dokazat... Sigurn so se pa pol naši odnosi najbolj popravl s tem, k sm dobila službo, pa jo odgovorno opravljala, pa k sm šla študirat, pa sm delala lepo vse izpite...

Vloženi trud staršev:

(Lena)

...Vsekakor tud z njunim trdom...

...kar se tiče komunikacije z mamo in z očetom je blo to v času reintegracije, pa s skupinami, k smo jih mel, z družinskimi pogovori, z individualnimi pogovori, z nalogami, k sta jih mogla obadva pisat...

(Maja)

...k sm šla v DPČ, smo začel neki delat na naših odnosih, k smo mel ta družinska srečanja, pa starša sta pol tud hodila na te skupine staršev, pa sta mogla tud pisat osebne naloge, pa tko. Se mi zdi, da je to najbolj pomagal mojmu očetu, k on je bil do takrat čist zadržnjen, a več. Ni sploh šteku za kva gre. Mama je bla velik bol u tem, pa tud tko je na sebi ful delala. No, tko, a veš, vsi smo ful nardil na sebi, ne sam jest, a ne. To je blo ful pomemben za naš odnos...

Spremembe članov družine:

(Lena)

...ker sta se spremenla precej, tko kot sm se jest...

(Maja)

...No, tko, a veš, vsi smo ful nardil na sebi...

...Dones če tko pogledam, sta se onadva tud ful spremenila...

Grajenje zaupanja:

(Lena)

...Precej se je tud spremenl s samim časom, z zgrajenim zaupanjem...

(Maja)

...cajt smo rabl, onadva sta rabla cajt, da sta mi spet loh zaupala...

IZKUŠNJA ZASVOJENOSTI

❖ (v času zasvojenosti)

Izkušnja zasvojenosti kot dejavnik samoizolacije

(Maja)

...itak me zadnja leta zadevanja ni nič več družga zanimal, kokr pa kako pridet do dnarja pa droge. Sam da nism mela krize. Cel lajf se je vrtel sam okrog tega: vstat, narest dnar, najdet drogo in kinkat pred TV-jem...

...k takrat, k sm se ga zadevala, pol na koncu, ene zadnje štir leta, nism več z nobenim komunicirala, k se nism več z nobenim družla, razen s tistim fantom, k sva takrat u Zagrebu žvela skupi...

❖ (v času urejanja v terapevtski skupnosti)

Zasvojenost kot pozitivna izkušnja

(Lena)

...Že v začetku, od prvega dneva na Portugalskem, jo gledam kot pozitivno izkušnjo. Nikoli mi ni bla v breme...

...Dostkrat mi je blo tam (op. v komuni) tko... en je reku tam, pa kva sm ga jest sral, da morm bit zdej kle, pa sm jest rekla, pa kva sm ga jest srala, da sm zdej loh kle. Tko, dostkrat mi je blo dobr tam...

❖ (v času reintegracije)

Izkušnja zasvojenosti predstavlja velik del življenja

(Maja)

...Sej ne, da mi ne bi blo kul z njo, ampak men se je blo težko pogovarjat, k je blo vse, kar se mi je zadnja leta dogajal droga pa zdravljenje...

Prikrivanje izkušnje zasvojenosti

(Maja)

...Na začetku sploh ne. No, eni so itak vedl, na primer Urša. Ona je vedla vse. Drugač pa nism o tem govorila. Če me je kdo že vprašu, kva pa ti delaš, sm rekla, da si iščem službo. To je blo še v rientru...

...Mi je blo pa zmeri kul se pohvalt, da znam portugalsčino in pol... če me je pa kdo vprašu, da kje sm se jo naučila, sm pa rekla, da sm tam živelas s fantom šestnajst mescev...

Pomoč drugim na podlagi lastne izkušnje zasvojenosti

(Lena)

...po mojem je dobr, mislm, da tud znam pomagat, mislm, da... ja, da bi bla dobra, sam sm pa opazila skoz čas v reintegraciji, k so bli problemi z alkoholom, pa tko naprej, k je blo treba na tem področju pomagat, da me pa ful požre, da si ful preveč k srcu ženem, in k sm si predstavljala rečmo tam eno situacijo v eni komuni, ki bi en šou domov, pa se ga zadel, pa boh ne dej, a ne, overdozirar, ma da bi se jest žrla pa sekirala, ne bi znala službe pustit, a veš, kle so vrata, kle je služba, kle je pa moj privatn življenje...

...V času reintegracije pač svojim sostanovalcem tam...

...Pač najbolj sm čutla, ja, da pomagam, pa najbolj mi je pomenl v reintegraciji sami svojim sostanovalcem...

(Maja)

...Pol sm bla pa tud na eni oddaji...

Potreba po priznanju izkušnje zasvojenosti zaradi obveznosti v reintegraciji

(Lena)

...To je blo pa v moji prvi službi, k sm jo začela še v času reintegracije... In jest sm bla takrat še v reintegraciji in sm mela še obveznosti v reintegraciji. In jest sm po treh dneh stopla do njega in mu rekla, lejte, jest sm bla pa to pa to, pa tok pa tok cajta, pa zdej sm v reintegraciji in to pomen to pa to, da pa kdaj pa kdaj ne bom mogla v službo... Takrat sm imela sama potrebo, pa tud vedla sem, da drugač ne bo šlo, ker... hm... ker bi mu mogla vsak petek reč, a ne,... takrat sm jest mela še partnerske pogovore, pa je blo tok več tega... ma, takrat v bistvu ne bi znesel, da bi... res vsak teden vsaj enkrat al pa dvakrat, da morm prej it...hm... skoz z enimi izgovori. Takrat sm mogla mu povedat, drugač bi se me kmal naveliču, pa reku, tko mal te pa res ne rabm...

Odziv na priznanje izkušnje zasvojenosti

(Lena)

...(op. v prvi službi) Je reku človk, ja ni panike, pač rad bi mel številko od tvojih terapevtk. Pa sm rekla, ma o.k., zakaj pa ne, a povem. Ne, ne, ne, če bom rabu, ti bom reku... In sva se dobr zastopla...

❖ (po končanem urejanju zasvojenosti)

Prikrivanje izkušnje zasvojenosti

(Žan)

...K sm pršu, sem reku, kje si se nauču špansk pa italjansk, sm reku, da sm se učil. Za italjanščino sm reku, da sm hodu na tečaj, za španščino pa, da sm bil tam en mesec, al neki tazga. Zmislu sm si...

(Maja)

...Mi je blo pa zmeri kul se pohvalt, da znam portugalsščino in pol... če me je pa kdo vprašu, da kje sm se jo naučila, sm pa rekla, da sm tam živela s fantom šestnajst mescev...

...zmislina sm si. Sm pač rekla, da sm žvela v Zagrebu, pa da sm tm kej tko priložnostno delala, pol pa da sm bla na Portugalskem pr fantu in da sm se tam načila portugalsščino. Sej delno je blo to vse tud res, ampak... Drugač se pa nism kej preveč spuščala v podrobnosti, ampak sm zmeri probala čim prej zamenat temo...

Razlogi za prikrivanje izkušnje zasvojenosti

(Žan)

...Ampak zmislt si ne iz žlehtnobe, ampak zavarvat sebe in njih, da ne nardijo te barijere, ne, kokr bi jo loh. A veš, k če bi jest reku, jest sm pršu iz komune pred enim mescem, al pa ne vem k sm jest pršu na TIC sm bil tri mesce vzuni, štir, a veš, konc koncev takrat še sam seb nisi dokazal, kaj šele drugim...

Priznanje izkušnje zasvojenosti

(Lena)

...Na začetku sm precej to povedala...Bol je blo živo vse skupej... Prej je blo še vseen bol novo...

(Žan)

...(op. v službi) Na konc so u glavnem vsi ti, k so šefi, pa k smo se dobr razumel, so u glavnem vsi vedel...

...iz faksa jih mam tko ene dva, tri, k smo mau bl blizu si, ki tud vejo, k sm jim sčasoma povedu, kaj je blo...

(Maja)

...Odvisno, čist odvisno komu. Tistim, k so mi bol blizu povem. Tud Robiju sm zlo kmal povedala, prou za prou že ta prvič, k sva šla en večer sama skupi na drink u mesto. Pa tud Anžetu (op. sedanji Majin partner) sm takoj, k je postou najin odnos bol tko intimen, povedala...

Potreba po priznanju izkušnje zasvojenosti

(Žan)

...sm vprašu mamo tud, ne, a naj povem, al ne, svojim nadrejenim, al komu naj povem...

...Do takrat se ti je pa to dogajal, vse, kar se ti praktično spomniš... Od mojga štirnajstga, petnajstga leta na primer sm kadil travo, pa do svojga triindvejstga, da sm pršou nazaj, se mi je to dogajal...

Odziv na priznanje izkušnje zasvojenosti

(Žan)

...(op. odziv na priznanje izkušnje zasvojenosti v službi) Pozitivna. U glavnem je bla kr pozitivna...

(Maja)

...No, negativna ne, ampak se mi zdi, da je bil Anže kr mal šokiran, sam je to več al menj uspešno skrival. Kr tko mal tih je bil, pol je pa reku, da on ne ve velik o temu...

Pomoč drugim na podlagi lastne izkušnje zasvojenosti

(Lena)

...k sm hodila z Upom pač na predavanja za starše...

(Žan)

...Edino potrebo mogoče sm kdaj mel, še takrat na začetku, k sm ven pršu sm bil mal entuziast, pa sm hotu še kakšen... na Upu se spomnm, da sm enkrat tastarim jest predavu...

...sm enkrat na radio bil, na eni kontaktni oddaji, pa ne vem... da sm delil svojo izkušnjo, da bi mogoče komu loh s tem pomagu...

(Maja)

...Sm delala prostovoljno z zasvojenci in njihovimi starši, pa pol sm dala en intervju za en časopis, sam ne vem, a je bil kdaj objavljen...

Pomen pomoči drugim na podlagi lastne izkušnje zasvojenosti

(Lena)

...tko men so bla ta predavanja včasih tko strašn, ful močna...

(Žan)

...Tud čutu sm tko, da bi. Tud sedl mi je tko...

...Tud tko, oni so me ful sprašval, ful... se mi zdi, da so ful odnesel, da so ful več odnesel od mene...

...men je pomenl to en futr verjetn, ne. Eno hrano, ne vem, tako samopotrđitev...

❖ (danes)

Prikrivanje izkušnje zasvojenosti

(Lena)

...Ponavad pol sama tko rečem precej kao flegma, čeprou je to maska, a ne... hm... ja, dva letnika gimnazije sm nardila, pol sm si pa vzela mal pavze, k sm ugotovila, da šolo moram dokončat, tko da jo zdej končujem. Ta stavk je pač tko, posneta plošča, k jo zavrtim vsakič sprot, če se mi to zgodi...

...je pršla debata, ne vem zakaj, pač na droge, pa na komune, pa tko naprej, in pol, k pride debata na te stvari, jest ponavad pač... sicer vem velik povedat o tem, ampak pazim, da ne govorim tega iz lastnih izkušenj, k ne bi glih tam razlagala, da pa te stvari poznam...

...Ne, v službi nikol. In tud ne bom (op. po negativni izkušnji v prvi službi)...

(Žan)

...če bi pa rabu zdej pisat (op. prošnjo za službo), bi pa spustu, bi se probu nekaj zmislit, kaj je blo... mislm ne vem... bi probu reč to, zakaj faksa nism prej naredu, da sm luftu, jebi ga, da sm se vpisu na faks, pa da sm luftu...

(Maja)

...sam sva se pa tud zmenla, da njegovim staršem pa sorodnikom tega ne bova razlagala, k itak ni potreben. U bistvu jim tud jest nimam nobene potrebe tega govort, k si nismo tko ful blizu...

...(op. v službi) to pa ne. To pa tud ne bi povedala. Se mi zdi že tko preveč šikaniranja... Tud jest nism bla nikol prpravljena povedat...

...Sej dones se s sodelavci ne pogovarjamo o tem. Mamo čist druge teme. Sicer se pa jest u službi ne pogovarjam tok osebne stvari...

...K jest, a veš, k je bla moja mama zadnjič na TV, k je šla govort, kako je to žvet z džankijem, kako je met otroka džankija, sm bla jest ful proti, k sm se bala, da bi jo kdo prepoznou, pa bi pol vedel, da je moja mama, pa tko, no. Pa so ji pol prikril identiteto, a ne. U bistvu jest nočem, da bi folk vedu za to, da bi kr tko to razlagala okol, pa... to je pač moja stvar...

Razlogi za prikrivanje izkušnje zasvojenosti

(Lena)

...zdi se mi, da ljudje še zmerej to ful jemljejo kot nekej groznega, pa tabu, pa noben ne bi rad mel za soseda narkomana...

...k sm to povedala, on je bil takrat tret letnik gimnazije, sm vidla, da se je ustrašu...

...Takrat jest nism mela časa nč kej več povedat. Morem mejčken več povedat o tej stvari, hm, da se ljudje ne ustrašjo, da se ne bojijo več tega...

...k je velik ljudi, nimam časa, ne energije mejčken več o tem povedat in... jih pa nočem strašit s tem...

...Če ne bi blo tega tok (op. stigmatizacije na ravni družbe), bi tud v službi laži povedala...

...(op. odgovor na vprašanje: »Ali imaš danes še potrebo povedati v službi?«) Ne, v službi ne. Sploh zarad te izkušnje ne (op. negativna izkušnja v prvi službi)...

(Maja)

...A si loh misliš, da bi pol dobila službo. Sej folk ni nor, da bo hotu enga zaposlit, k je glih ven iz zdravljenja. Je to še ful preveč tako področje, k se ga folk boji, k misljo, da... ja, k misljo, enkrat džanki, zmeri džanki...

...To pa tud ne bi povedala. Se mi zdi že tko preveč šikaniranja...

...Me je pa ful strah, da bi zvedel in da bi me pol zato šikaniral...

(Žan)

...če bi na prvo žogo povedu, bi mogoče mislil... mislm... bi mogoče kr denarnico pospravl, ne, pred tabo...

Priznanje izkušnje zasvojenosti

(Lena)

...Skoz manj oziroma skoz bol izbiram komu. Na začetku sm precej to povedala... Bol je blo živo vse skupej. Zdej bo vseen minil vsak cajt pet let, od kar sm klin, torej tri leta, od kar sm iz programa ven. Hm. Tko da mejčken je vse skupej že dalj nazaj, mejčken sm se že vse skupej tega navadla. Prej je blo še vseen bol novo...

...In sm naletela na eno fantastično družbico, k so zlo kmal sicer zvedel zame, ker sm jim povedala...

...Nč ni hotla vrtat. No, pol sm pa jest ustrelila, pol sm pa povedala (op. sodelavki v službi)...

(Žan)

...Tuki (op. v sedanji službi) vsi vejo...

...jest se u podrobnosti spuščam samo s tistimi, k hočjo vedet pa, k vidim, k ga stvar zanima. Da bi pa nekomu na širok razpredu... rečmo, v službi moji vsi vejo, ampak podrobnosti pa ne vejo, ne, tko da bi jest reku, ja, jest sm se pa rabu, ne vem, trikrat na dan u žilo zadet, pa menjavat tisoč igel, pa nism mel več nobenih žil, pa ne vem kaj...

(Maja)

...unim kolegicam s faksa, k smo si blizu, sm vsem povedala...

...Enkrat mi je rekla ena kolegica, k sm njej pa še eni iz faksa... pa se tko nismo drugač ful družl, ampak enkrat smo se pa neki začele na kavi o tem pogovarjat, pa sm povedala, da mam svojo lastno izkušnjo zasvojenosti...

Dejavniki, ki pripomorejo k razkrivanju izkušnje zasvojenosti

(Lena)

...tko da takoj, k pride mejčken bol na privat, pa lahko vsakmu od teh posebej povem... Mi je velik laži, zaradi tega ker tud oni si laži upajo poj kej vprašat in s tem mejčken tud premagajo ta strah...

(Žan)

...po določenem času zato, da ga mau... pač mau ga spoznaš, ne... a je dovteten za stvari, al ni...

...(op. v službi) Na konc so u glavnem vsi ti, k so šefi, pa k smo se dobr razumel, so u glavnem vsi vedel...

...neki časa rabš tud zato, da te majo oni čas prej spoznat, ne samo ti njih. Da u bistvu vidjo, da si u tem... če jim rečmo poveš po pol leta, k si zuni, da vidjo, da si kul in pol rečej, d best... brez tega, ne, da oni takoj nardijo neko... mislm nek predsodek takoj u glavi...

(Maja)

...Odvisno, čist odvisno komu. Tistim, k so mi bol blizu povem...

...midva sva se poznala že od prej, k delava v isti službi, tko da je že prej vidu, da sm kul...

...Mogoče tud zato, k mam filing, da me ne bodo obsojal, da bodo razumel, da... itak je pa zdej že tok časa od tega in tud folk me že pozna, pa vid, da sm kul...

Bolj kot je oddaljena izkušnja zasvojenosti, lažje je priznanje

(Žan)

...zdej, k je zdej to že tok časa od tega, nimam tud nobenga problema. Rečmo, če bi me dons nekdo slučajno vprašu, od kje pa ti, kako pa ti znaš španščino, bi mu reku, ja, da sm bil u komuni. K dons mi ni panike sploh to povedat, k je že tok časa od tega, ne vem, da se počutm tud sam pr seb tok varnga... pa tud k mu rečeš enmu deset let, je to za njega tok, da se ne boji več...

...itak je pa zdej že tok časa od tega in tud folk me že pozna, pa vid, da sm kul...

Potreba po priznanju izkušnje zasvojenosti

V primeru intenzivnejšega odnosa:

(Lena)

...Nimam (op. potrebe po priznanju pretekle izkušnje zasvojenosti). Mislm, k spoznavam nove ljudi, ne. Ampak, k mi pa en rata bliz, jo pa mam...

(Žan)

...ti je to tok pomemben del tvojga življenja, in tud butanje kon koncev, da bi mogu molčat o ful velkem delu svojga življenja. In pol se mi zdi to, da ljudem, k so ti blizu, k jih spustič k seb, morš povedat...

Ker predstavlja pomemben del življenja:

(Žan)

...Drugač pa je bil to pomemben del mojga življenja in če bi o vsem tem tajil...

...ti je to tok pomemben del tvojga življenja, in tud butanje kon koncev, da bi mogu molčat o ful velkem delu svojga življenja. In pol se mi zdi to, da ljudem, k so ti blizu, k jih spustič k seb, morš povedat...

(Maja)

...pa tud kdaj kakšnim, k si nismo tok blizu, pa glih pogovor naleti na to temo in pol jest začutm... ja, kr eno potrebo, da povem, k... ne vem... so mi tko kul, čeprou se drugač na primer ne družmo tko skupi...

Zaradi vidnih posledic

(Maja)

...mogoče bi blo pa res po eni strani bolj zame, če bi v službi vedel, k pol mi ne bi blo treba zmeri pazit, kaj bom rekla o svoji preteklosti, pa še tok me ne bi blo zmeri strah, k mamote občasne zdravniške preglede... k jest še dones nimam nobenih žil in pol k mamote preglede, je treba dat tud kri, men pa je nimajo iz kje uzet. Tko da je pol zmeri panika tam v laboratoriju sploh kako mi bojo vzeli kri, zraven me je pa še strah, da mi je ne bodo mogli, in da bo zaradi tega kdo posumu. Al pa, da bo kdo iz zdravstvenega doma povedu komu od sodelavcev...

Potreba po priznanju izkušnje zasvojenosti se sčasoma zmanjšuje

(Lena)

...Skroz manj oziroma skroz bolj izbiram komu. Na začetku sm precej to povedala... Bol je bilo živo vse skupaj. Zdej bo vseeno minil vsak cajt pet let, od kar sm klin, torej tri leta, od kar sm iz programa ven. Hm. Tko da mejčken je vse skupaj že dalj nazaj, mejčken sm se že vse skupaj tega navadla. Prej je bilo še vseeno bolj novo...

...Zdej je velik več stvari v mojem življenju, o katerih se lahko pogovarjam, tud velik več izkušenj, k jih mam... ja, pet let več. Pač čas je minil...

...To je zdej ratala ena čist stvar, k se je ne sramujem, k je moja, ampak je tok osebna, da je pa ni takoj za povedat...

(Žan)

...Psiha je to. Zmer bl je. Rečmo, zmer več se ti je zgodil od takrat že do zdej, ne, a veš. Do takrat se ti je pa to dogajal, vse, kar se ti praktično spomniš...

(Maja)

...Men to več... ma... ne vem... se mi zdi že tko zljajnan, ej dejmo se kej družga pogovarjat. Pa ne zato, k ne bi hotla o tem govort u tem smislu, da... ma to je že tko pase, a veš, jest bi se zdej kej družga pogovarjala...

Odziv na priznanje izkušnje zasvojenosti

(Lena)

...k sm to povedala, on je bil takrat tret letnik gimnazije, sm vidla, da se je ustrašu...

...Pa ponavad dobim ful pozitiven odziv nazaj...

...Večina je celo tko, uau bravo, kapo dol, roko, tko naprej. To jih je večina, ene par jih je pa čist tko o.k....

(Žan)

...Oni so bli u bistvu vsi ful veseli, da je tko, kokr je... to so bli te frendi, k so vse vedel o men, k so vedel o men, da sm bil na drogi in da sm šou u komunu...

...u bistvu mam negativne izkušnje edino, k je, je to, da jih je mau strah, mogoče no...

...te vidjo pol tud pokadiš džoint, pa ti rečejo, pa pizda, a ni to nevarno, al pa ne vem kaj, ob tem, da kadim ful manj, k kakšni frendi, k skroz kadijo, ampak niso bli na trdih drogah...

...če bi na prvo žogo povedu, bi mogoče mislil... mislm... bi mogoče kr denarnico pospravil, ne, pred tabo, a veš. Tko pa, k si z njimi že pol leta, pa pol vidjo, da to ni to, da nisi več tok... drugač jim pa ni prou zlo jasno...

(Maja)

...večinoma tko, a res, sploh si ne bi mislna, sploh se ti ne vid, ej svaka ti čast, pa tko. U bistvu še dones tko to rečejo, če naleti tema na to področje. Tko... se mi zdi, da... da jim je kul, k sm šla ven iz tega. Pa pravjo, da morš bit ful močen, da ti to rata. Najbol se mi pa zdi, da so šokirani, k si tega o teb ne misljo, k... ne vem, k tega ne pričakujejo, al pa... kva pa jest vem, mogoče pa misljo, da mora bit s človekom neki narobe, če je bil tok časa na drogi, men pa čist nič ne fali... mislm u tem smislu, da mi gre ful dobr na faksu, da mam službo, da

nimam kakšnih posebnih problemov, pa tud na zuni se mi nič ne vid. Enkrat mi je rekla ena kolegica, k sm njej pa še eni iz faksa... pa se tko nismo drugač ful družl, ampak enkrat smo se pa neki začele na kavi o tem pogovarjat, pa sm povedala, da mam svojo lastno izkušnjo zasvojenosti... pa sta ble obe ful šokirane, tko u tem smislu, kao, da zame si pa tega ful ne bi mislne, da jest pa tko kul zgledam, ne. Pa ena je še tko rekla, da sm jest zmer njej, k je pršla na faks, delvala tko kul, da sm ji zgledala kokr edina tuki na faksu, k nima nobene svoje lastne travme. Ma tko no... tko večinoma reagirajo, kao ful dobr, ja bravo...

...k pridem u laboratorij, pa rečem, da sm bla zasvojena in da nimam nobenih žil, da se pol zna kakšna sestra mim sprehodit in se me dobr ogledat...

...Se je pol zgodil to, da je ta sestra, k mi je jemala kri, pol k je to že itak neki časa trajal, k je iskala žilo, začela govort o svojem sinu, mislm, da je rekla, da je glih osemnajst star in da ful velik kadi travo in da jo je ful strah zarad tega, pa še da se bo zdej preselu k puncu, tko da še nadzora ne bo mela nad njim, pa tko. No, je kr začela govort o seb, pa o svojem sinu, k ma po njenem probleme z drogo, a ne. Pol je blo pa tud še enkrat u enmu drugmu laboratoriju, pol k sm se tam skor mogla skregat, da sm jim dopovedala, iz kje naj mi vzamejo kri, ker mam sam tam eno kul žilo... a veš, te laborantke sploh ne verjamejo, da nimaš nobenih žil, da to kar čutjo, da so same brazgotine in da tam ni nobene krvi... pol pa še ful boli to, k te tko zbadajo... no, pol sta unidve laborantki hotli vedet celo mojo zgodbo... mi je pol naslednji dan zvonil telefon in je bla ena številka, k je nism poznala. No, in je bla ena od teh sester iz laboratorija in je kr uzela moje podatke, no, sej to me ne mot, pa me poklicala, ker da ma doma baje hčerko, k neki šnifa, tko k je ona rekla in če bi se jest hotla z njo dobit, da se mal pogovoriva, k sm ji bla včeri kao tok simpatična in sm tok iskreno o tem govorila...

Zasvojenost kot pozitivna izkušnja

(Lena)

...jo gledam kot pozitivno izkušnjo. Nikoli mi ni bla v breme...

Zasvojenost ni pozitivna izkušnja

(Žan)

...Na samo zasvojenost pa valda na morem gledat pozitivno, kot pozitivno izkušnjo, sam... mislm... sigurn me je... mislm... oblikvala me je sigurn, ampak dons ne bi šou še enkrat u to...

(Maja)

...sigurn je to po eni strani stran vržen cajt, k takrat pol, sploh zadnja leta, itak nism nič delala, k sm takrat sam vegetirala, po drugi strani je pa to pač ena izkušnja več u mojem življenju, k jo nima vsak, sam pač zmeri je pa težko na to tko gledat, a veš. Sej je kul, k ti rečejo, k poveš, da si se ga butu, ja ful dobr, k ti je ratal, pa tko naprej, ampak a veš, če ne bi blo tega, boh ve, kje bi bla zdej jest že loh...

Pomoč drugim na podlagi lastne izkušnje zasvojenosti

(Lena)

...k se pa srečam, ja, pa pomagam...

...Pol sva ji dale vse možne naslove, naslednji dan sva ji pomagale spakirat in je šla. Vem, da se je pol šla ment na detoks, pa pol ni šla nikol tja. Ampak dobr je. Midve z Dašo sva naredle, kar sva mogle. Pač. Čez tri leta al pa čez tri mesce se bo spomnla, kje je vidla pač določene naslove...

...Enmu fantu, k je poznal Domna, pa mu je Domen povedu, pa je pršel k men vprašat, da je pač od njegove punce brat, pa kva nardit, pa za naslove vprašat, na koga se pač obrnt...

...V bistvu še tanajbol pomagam z informacijami...

...Domnu pr problemu, k ga je mel z njegovim, k ga pije. Sam tam pa on ne psti... ker še zmeri noče slišat, da je fotr alkoholik, čeprou sam pr seb že dobr ve...

(Maja)

...U bistvu je blo takrat, k je klicala tko, da so šli pol oni čez dva al tri dni na morje za štrnajst dni. Jest sm ji takrat rekla, da sm prpravljena se z njo dobit...

... tej sestri, k je klicala, k tud s tem, k sva se pogovarjale, pa tud s tem, k sm ji povedala svojo zgodbo, sm že neki pomagala...

...k ful živi u virtualnemu svetu, k je ful preveč za računalnikom, pa igrice, pa internet, a ne. Ja, tud za njega loh rečem, da sm mu probala pomagat, k sva se ene parkrat dobila pa mal pogovarjala...

Pomen pomoči drugim na podlagi lastne izkušnje zasvojenosti se s časom zmanjšuje

(Lena)

...tko men so bla ta predavanja včasih tko strašn, ful močna. Nazadnje, k sm bla, jest tega nism čutla... takrat je blo to ful rutinsko, da sm šla govort, nazadnje, k sm bla pa po tokmu času, sm pa pol na konc rekla, ne, ni več, ni več čas razlagat neznancem. A veš, da sm se počutla na zadnjemu srečanju... ni mi blo dobr, nism se dobr počutla po celi stvari...

...Pač najbol sm čutla, ja, da pomagam, pa najbol mi je pomenl v reintegraciji sami svojim sostanovalcem...

...In je bil ta občutek, da se ne počutm dobr, močnejši, kokr pa to, da pomagam...

...Tko da sm poj tud Dori (op. terapevtka na Društvu Up) kasnej povedala, da mislm, da tega ne bom več počela. Mogoče pa kdaj kasnej, če me bo spet prjel, no, ampak zdej pa ne tega...

(Žan)

...ne da se mi več, ne vem, tko ukvarjat s tem. Ne vidm... zdej je že tok let minil, da... lih to, kar sm ti prej reku, da to ni več tok to del mojga življenja, da bi mogu...

(Maja)

...pol sva se še neki časa pogovarjale po telefonu, ampak pol pa ni več nikol poklicala. Jest sm že razmišljala, da bi jo jest, sam po drugi strani se mi pa zdi tko, no, ona mora poklicat, drugač to ni nč. Jest pa tud, če povem iskreno, nimam nobene posebne želje, da bi pa zdej prou težila, k jest od tega nimam nč. O.k. no, mogoče dobr filing, k nekomu pomagaš, ampak mora ona pridet po to pomoč...

...dones sigurn ne pomagam več tok drugim...

...dones ne čutm več take potrebe, da bi mogla to delat, da bi mogla se sama seb dokazvat na tak način...

...Sej ne, da ne bi hotla pomagat, pa tud bom, če me bo kdo prosu, ampak da bi pa mela kakšno potrebo, to pa nimam...

...Mi to dones nč ne da. Nekak so zdej bol pomembne druge stvari u mojmu lajfu, je tok družga... hm... sm se že dokazala na tok drugih načinov, a veš. Nekak to ni več tko pomembno...

...Tud nekak si več ne predstavljam, da bi delalal z zasvojenci. Pa ne me narobe razumet, men je blo to kul, ampak dones mam čist neke druge cilje. Nekak se mi zdi, da sm ugotovila, da loh delam tud kej družga, da me veselijo tud druge stvari, da sm dobra tud u drugih stvareh...

STIGMA

❖ (v času reintegracije)

Stigmatizacija v delovnem okolju

(Lena)

...To je blo pa v moji prvi službi, k sm jo začela še v času reintegracije... Po enmu letu... Jest sm mela v torbici pač denar, pa moj telefon. Sm mu rekla, a mi odkleneš avto, da torbico dam notr. In je odklenu avto, dam notr, s telefonom in z ne vem enimi osemdesetimi jurji. Hm. Sm rekla, o.k., sm dala notr, on o.k. in ni zaklenu avta. Čez tri minute je ena hotla eno rožo kupit, jest sm hotla drobiž, torbice s telefonom in dnarjem ni blo nikjer. En je mogu v treh minutah pridet, k sva midva zlagala tisto prikolco je mogu vzet torbico. In kaj se je zgodl. Seveda je tip obtožu mene, da sm jest nekomu naročila, da pride iskat, a ne. Zarad pač moje preteklosti, a ne... Tist je blo precej zoprn in potem da mi bo odbijou od plače, dokler ne bo teh osemdeset povrnjenih, pa tko naprej...

Postaviti se zase

(Lena)

...In sm takrat rekla, ne s tem se pa jest ne grem, pa sm mela že takrat ene dvejst jurjev nadelanih, pa sm rekla, pač jest zdej tuki zaključim službo, jest ne bom več delala pr teb, ker to ni fer. Ne morš pridet, pa me kr tko obtožit, a ne. Mislm, to je pršu z dretjem, a ne. Hm. In pol sm rekla, pač telefonsko mojo maš, k sm mu dala drugo telefonsko, če bo preiskava, se jest grem, ampak izključno na uradno, neuradne scene se ne grem... hm... za uradno sm pa takoj zraven, ampak pač uradno si pa on ni upal, ker sm bla na črno...

❖ (po končanem urejanju zasvojenosti)

Stigmatizacije v prijateljskih skupinah ni čutiti

(Lena)

...med prjatli jo tko alt ko nikol nisem čutla...

(Žan)

...Oni so bli u bistvu vsi ful veseli, da je tko, kokr je... to so bli te frendi, k so vse vedel o men, k so vedel o men, da sm bil na drogi in da sm šou u komuno...

Stigmatizacijo zmanjšuje druženje z bivšimi zasvojenimi uživalci

(Žan)

...niti ne s stigmatizacijo, ker sm se ful u bistvu družu s temi, k so bli tud u komuni, pa so pol pršli ven, pa so bli pol u redu...

❖ (danes)

Izogibanje stigmatizaciji s prikrivanjem izkušnje zasvojenosti

(Maja)

...(op. v službi) to pa ne. To pa tud ne bi povedala. Se mi zdi že tko preveč šikaniranja...
...Ne, ne, sej pravm, da bi mela negativno izkušnjo, to nimam, noben niti ne ve...

Stigmatizacije v prijateljskih skupinah ni čutiti

(Lena)

...med prjatli jo tko alt ko nikol nisem čutla...

Stigmatizacija v prijateljskih skupinah se odraža kot skrb

(Žan)

...te vidjo pol tud pokadiš džoint, pa ti rečejo, pa pizda, a ni to nevarn, al pa ne vem kaj, ob tem, da kadim ful manj, k kakšni frendi, k skoz kadijo, ampak niso bli na trdih drogah...

Stigmatizacija na ravni družbe in njene posledice

(Lena)

...Ja, mam sigurno občutek, da je velik tega... Če ne bi blo tega tok, bi tud v službi laži povedala...

(Maja)

...Je to še ful preveč tako področje, k se ga folk boji, k misljo, da... ja, k misljo, enkrat džanki, zmeri džanki...

...to pa je še vedno prisotno. Vsaj jest mam tak filing, da... a veš, k tko kdo reče kej glede zasvojenecv, tko no, da tist, da jih ne prenaša, da so to sami kriminalci, al pa tko, no, k kdo sliš, da je kdo kam ulomu, pa je takoj kakšen džanki kriv za to, a ne. Sam vseen se mi zdi, da je tega menj k prej, da nekak, se tud drugač o tem govori u medijih...

...Še zmeri se mi zdi, da ljudje gledajo na to, k na neki ful groznega. Po mojem jih je tega strah, k nimajo pojma o temu, k... sej no, tko k sm rekla, k če ne bi blo tko, pol ne bi men govoril, da si nikol ne bi mislil tega o men, da se mi sploh ne vid...

Strah pred stigmatizacijo

(Lena)

...Ja, sigurn mam strah pred stigmatizacijo, kljub vsem pozitivnim izkušnjam...

...se zmanjšuje, zato k se tud vse manjkrat srečam s to stigmatizacijo zarad tega. Ja, pa tud zato, ker pač ne povem več tolk...

(Žan)

...če bi na prvo žogo povedu, bi mogoče mislil... mislm... bi mogoče kr denarnico pospravl, ne, pred tabo...

...po določenem času zato, da ga mau... pač mau ga spoznaš, ne... a je dovteten za stvari, al ni...

...neki časa rabš tud zato, da te majo oni čas prej spoznat, ne samo ti njih. Da u bistvu vidjo, da si u tem... če jim rečmo poveš po pol leta, k si zuni, da vidjo, da si kul in pol rečej, d best... brez tega, ne, da oni takoj nardijo neko... mislm nek predsodek takoj u glavi...

(Maja)

...(op. v službi) to pa ne. To pa tud ne bi povedala. Se mi zdi že tko preveč šikaniranja... Tud jest nism bla nikol pripravljena povedat. Men se je zmeri zdel čist noro, k so nam u programu govoril, da je najboljš povedat, da bi jest to povedala na razgovoru za službo. A si loh mislš, da bi pol dobila službo. Sej folk ni nor, da bo hotu enga zaposlit, k je glih ven iz zdravljenja. Je to še ful preveč tako področje, k se ga folk boji, k misljo, da... ja, k misljo, enkrat džanki, zmeri džanki...

...(op. v službi) Me je pa ful strah, da bi zvedel in da bi me pol zato šikaniral...

...K jest, a veš, k je bla moja mama zadnjič na TV, k je šla govort, kako je to žvet z džankijem, kako je met otroka džankija, sm bla jest ful proti, k sm se bala, da bi jo kdo prepoznou, pa bi pol vedel, da je moja mama, pa tko, no. Pa so ji pol prikriil identiteto...

VLOGA PROGRAMOV UREJANJA ZASVOJENOSTI

❖ (v času urejanja v terapevtski skupnosti)

Vloga programa urejanja zasvojenosti je pozitivna

(Maja)

...Se spomnim, da mi je bilo že v Sopotnici d best met osebni pogovor s terapevtko. Jest sm se loh z Barbaro pogovarjala k s prjatlco. Sej je tud pol na koncu rekla, da jo je blo včasih kar mal strah, k sm kr jest včasih prevzemala vodenje pogovora. Ampak men je blo to kul. Sej jest sm njo rabla, da sm loh svoje misli pa občutke naglas izrazla, pol sm pa ful laži pršla do zaključka...

...z Uršo je blo tud tko, da so mi v Sopotnici postavil pogoj, da če hočm zaključit, če hočm it naprej v rientro, da se morm tud družit uzuni, med vikendi, k sm šla domov. K jest sm mela sploh probleme s tem...

...U Sopotnici mi je blo pa tko, no, naporno, ampak sm pa ful več nardila na seb, kokr u komuni...

(Žan)

...tud komuna je bla men pozitivna izkušnja...

❖ (v času reintegracije)

Vloga programa urejanja zasvojenosti je pozitivna

(Lena)

...kar se tiče komunikacije z mamo in z očetom je blo to v času reintegracije, pa s skupinami, k smo jih mel, z družinskimi pogovori, z individualnimi pogovori, z nalogami, k sta jih mogla obadva pisat...

(Maja)

...Men so bli kul pogovori s terapevtkami... k so ble mal bol zrele...

...Sigurn so se pa pol naši odnosi najbolj popravil s tem, k sm dobila službo, pa jo odgovorno opravljala, pa k sm šla študirat, pa sm delala lepo vse izpite ... Drugač je blo pa to že vse v rientru, k itak si takrat že uzuni...

Nezadovoljstvo s programom

(Maja)

...Men se je zmeri zdel čist noro, k so nam u programu govoril, da je najbolj povedat, da bi jest to povedala na razgovoru za službo. A si loh mislš, da bi pol dobila službo. Sej folk ni nor, da bo hotu enga zaposlit, k je glih ven iz zdravljenja. Je to še ful preveč tako področje, k se ga folk boji, k misljo, da... ja, k misljo, enkrat džanki, zmeri džanki...

❖ (danes)

Vloga programa urejanja zasvojenosti je pozitivna

(Lena)

...V tem, kar sm se tam naučila, pa še dons uporabljam: komuniciranje... hm... mejčken bol preprosto se veselit mejhnih stvari, ki sm se jih, ja, tam naučila...

...če bi še enkrat žvela, bi šla še enkrat (op. v komuno)...

(Žan)

...Men je bla pa pozitivna, pa pol tud s časoma vidjo, da znaš tud kakšen jezik, k ga drugač ne bi znal...

...nauču sm se prjatlstva, žvet skup, prlagajat se, pa jezike... mislm, to kar mi še dons ful prou pride, jezike sm se nauču. Pa prjatlov sm ful dubu, predvsem teh prjatlov, k mogoče nism bil prou z njimi v centrih, ampak teh sploh poznou ne bi dones, če... pa so sami fejest ljudje... Pa tud enga reda, ne, a veš, vztrajat, delat...

(Maja)

...ni izgubljen čas, a ne, k sm se tam ful velik naučila, k sm velik nardila na seb, tko da tud zarad tega loh dones tok bol uživam u lajfu, k se nekak laži soočam z usemi problemi...

...A veš, jest sm res rabla to komuno pa DPČ, ampak ne zato, da sm se naučila delat, k to mi je nekak zmeri šlo, mislm, ni mi bil problem delat, k sm taka ful aktivna, ampak sm se rabla naučit tko čist na novo komunicirat z ljudmi, k takrat, k sm se ga zadevala, pol na koncu, ene zadnje štir leta, nism več z nobenim komunicirala, k se nism več z nobenim družla, razen s tistim fantom, k sva takrat u Zagrebu žvela skupi. Pa tud druge stvari je blo treba popravt, sej pravm, te odnose z mamu pa z očetom, pa... Ne vem, no. Men je u bistvu samo zdravljenje pozitivna izkušnja...

Iskanje pomoči pri strokovnih delavcih programa

(Lena)

...takrat, k je blo s to punco, s to cimro... takrat sm jo poklicala čist kot terapeutko, kva narest...

Stiki s strokovnimi delavci programa

(Lena)

...k sm dobila ta novo službo, se mi je zdel ful dobr Doro poklicat, da sm ji povedala neki fajnga...

...jo pokličem, enkrat na dva, tri mesce, hitr obnovim, kva se mi dogaja v življenju, al pa k grem enkrat na dva mesca mim Upa, k reč pridem živjo...

Bivši uživalci ne iščejo pomoči pri strokovnih delavcih programa

(Lena)

...da bi se šla pa zdej s kakšnmu problemom obrnt na terapevte, ne...

...kar se te šole tiče, ker razmišljam o tem, da bi se obrnla na terapevta, se ne bom iz Upa al pa iz reintegracije...

...mam občutek, da jih ne rabm več...

(Žan)

...nikol nism mel potrebe obrnt se na kakšnga strokovnga delavca...

(Maja)

...Nikol nism mela potrebe, da bi se mogla obrnt na kakšnega terapevta, al pa da bi mogla it na kakšno skupino. Po mojem zato ne, k pol maš zato prjatlje, k se z njimi pogovarjaš, pa jest mam tud mamu, k jih loh vse povem, k ve velik tud o drogi, pa zasvojenosti, pa tko no. Pa tud z Anžetom se loh o tem pogovarjam, ampak, a veš, zdej tega u bistvu ni več u mojmu življenju na tak način, zdej so, a veš, drugi problemi, taki, k jih majo vsi, a ne. Prej pa tud ne...hm... sej pravm, nism čutla nobene potrebe, da bi se mogla it pogovarjat s kakšnim terapevtom...

SOCIALNA MREŽA

❖ (v času reintegracije)

Socialno mrežo sestavljajo tudi prijatelji od prej, ki nimajo izkušnje zasvojenosti

(Lena)

...s tistimi prijatli, k sm jih mela od prej, k niso bli odvisniki, sm že gradila naprej na zaupanju, pa na odnosu, pa na prijateljstvih...

(Maja)

...sm mela kakšnga. Na primer z Uršo sva se nekajkrat dobile...

Prijateljstvo z ostalimi uporabniki je odvisno tudi od drugih skupnih točk

(Maja)

...Sej so bli tisti, k so bli tud v reintru, ampak s tistimi se nism tko družla, k so bli večinoma mlajši od mene, pa še čist druge stvari so nas zanimale...

Širjenje socialne mreže preko šole

(Maja)

...Sam te prijatle sm dobila pol, k sm bla že uzuni... u bistvu sm ene spoznala na faksu...

Širjenje socialne mreže preko prijateljev

(Maja)

...Sam te prijatle sm dobila pol, k sm bla že uzuni... prek prijatlov...

...U bistvu me je z njim spoznala Urša...

Širjenje socialne mreže preko zaposlitve

(Maja)

...Sam te prijatle sm dobila pol, k sm bla že uzuni... v službi...

...Z eno sm se tko bl dobr razumela, pa je zdej šla v drugo službo, da sva šle tud tko kdaj na kavo al pa na malco, pa tud tko, za rojstne dneve sva se dobile zvečer pa sva ga šle pit pa na večerjo...

Širjenje socialne mreže preko partnerja

(Maja)

...Ene ful dobre prijatle sm spoznala preko mojga prvega fanta, k sm ga mela pol, k sm pršla v rientro...

Širjenje socialne mreže preko športa

(Maja)

...Njega sm pa spoznala, k sm pol, k sm bla še v rientru, k sm začela igrat basket z enimi fanti enkrat na teden...

(Lena)

...če grem u tečaj, se bom naučila plezat, začela se bom ukvarjat s športom, pa še eno novo družbo bom dobila... In sm naletela na eno fantastično družbico...

Prijatelji so opora

(Maja)

...k sm šla ven žurat, pa sm se dobr počutla, k sm se počutla sprejeto med folkom...

❖ (po končanem urejanju zasvojenosti)

Socialno mrežo sestavljajo tudi prijatelji od prej, ki nimajo izkušnje zasvojenosti

(Žan)

...moja čista prva družba so bili prijatelji iz okolja, tisti, k niso bili pač v drogi... K sm jih mel že od prej...

Socialno mrežo sestavljajo tudi bivši uživalci nedovoljenih drog

(Žan)

...sm se ful u bistvu družu s temi, k so bili tud u komuni, pa so pol pršli ven, pa so bili pol u redu...

...pa tud takoj te, k so bili že iz komune ven tud po en let al pa že več...

...s temi smo se najbolj loh pogovarjal, k so bili tud u komuni...

...mi smo se ful velik o tem pogovarjal, ampak s tem, k so bili tud u komuni, a veš. Mi smo se ful džoukal na ta način. Ful smo si govoril, kako je blo u komuni. Smo se zmer zajebaval u portugalsčini, u italijanščini, u ne vem kaj, zato k so bili tud te notr...

(Maja)

...Pol takoj po rientru smo šli enkrat na en koncert skupi, sam... sej pravm, nismo mel velik skupnih stvari. Loh smo šli tko žurat skupi, to je blo pa tud vse...

...Edin z Mariso, z njo sva mele pa več stikov pol takoj po rientru...

Širjenje socialne mreže preko partnerja

(Maja)

...Pa z Robijem sva bla takrat skupi, tko da sm bla takrat bol z njim in z njegovo družbo...

Bivši uživalci kot vzgled

(Žan)

...men je ful pomagal, so mi... tko bom reku... v ta prvem momentu mi je najbolj pomagal to, da sm mel še zmeri frende, k so bili klin, pa do so bili kul. In sm pol vidu, u bistvu, po, ne vem, nekem času, k sm bil uzuni, da... to je pol, po že kmal, po dveh, treh, štirih mescih, da maš ful za zgubit, če greš nazaj u to...

❖ (danes)

Socialno mrežo sestavljajo tudi bivši uživalci nedovoljenih drog

(Lena)

...s Sandijem (op. bivši uporabnik reintegracije Društva Up in takratni Lenin partner)...

...v bistvu mam kle tko od reintegratorjev samo še z Majo stike. Z njo se dobiva enkrat na tri mesece za enih pet ur, tko da sva še zmer ful povezane...

...Peter, moj zlo dobr prijatu, k je bil zraven, k so se stvari začele, eksperimentirou zraven in on je tud enkrat reku, ne dost, in je tud tko na temu ostal...

(Žan)

...Velik jih je pa tud ostal čistih... še dones in smo tud dons prijatli...

...mi smo se ful velik o tem pogovarjal, ampak s tem, k so bili tud u komuni, a veš. Mi smo se ful džoukal na ta način. Ful smo si govoril, kako je blo u komuni. Smo se zmer zajebaval u portugalsčini, u italijanščini, u ne vem kaj, zato k so bili tud te notr...Tud še dones s temi...

(Maja)

...U bistvu mam neki stikov z Mariso, sam ona se je zdej preselila na Nizozemsko k fantu. No, pa tud prej nisva mele ne vem kakih stikov. Tko bol enkrat na vsake pol leta. Pa tud s

Katjo, ampak to je bl tko, prou za prou sva se enkrat dobile, pol sva se pa še kdaj slišale po telefonu...

Socialno mrežo sestavljajo tudi prijatelji, ki nimajo izkušnje zasvojenosti

(Žan)

...velik je pa tud čist takih, k nimajo veze s tem... mislm, niso tud nikol mel veze s tem...

Socialno mrežo sestavljajo tudi prijatelji iz obdobja pred zasvojenostjo

(Lena)

...skupino prjatlov, k so mi ostal še iz časa gimnazije, pa so mel prilko videt vse, kar je blo z mano prej pa pol...

(Maja)

...Pa tud še s kakšno frendico, k jo poznam še iz otroštva...

...Pol so pa še te punce, k zdej spet skupi igramo basket. Z njimi sm že prej, k sm še trenirala, skupi igrala...

Širjenje socialne mreže preko prijateljev

(Žan)

...Prek dogodkov, prek... ne vem... tko da si šou tja, pa si... da si šou z nekom tja, pa te je predstavu tretga, pa ti je bil pol ta tret bl zanimiv, kokr pa ta, k te je predstavu, in si pol navezu bl konkretne stike in si jih pol obdržu, če ti je bil on kul pa ti njemu...

(Maja)

...Pol so tuki te prjatli, k sm jih spoznala prek Robija, sam zdej majo že vsi otroke, jest pa tud nimam ful časa, tko da se z njimi bol tko dobimo, da gremo kam skupi čez vikend, pa tko...

Širjenje socialne mreže preko šole

(Žan)

...iz faksa jih mam tko ene dva, tri, k smo mau bl blizu si...

(Maja)

...največ se družm s kolegicami s faksa, sploh k so predavanja pa izpiti...

Širjenje socialne mreže preko športa

(Lena)

...Kar se pa tiče te ločitve, bom pa rekla, da predvsem en moj soplezalc Bojan. Ta je bil v bistvu edini, s katerim mi je pogovor pomagal v zvezi s tem...

...Dons se ne ukvarjam s temu plezanjem neki tko profesionalno... V bistvu mi gre tukej za druženje s to družbo...

(Maja)

...Pol so pa še te punce, k zdej spet skupi igramo basket...

...Pol pa še te, k igramo odbojko skupi, sam to je bl poleti, k igramo uzuni na mivki...

Širjenje socialne mreže preko zaposlitve

(Lena)

...že takrat je bil en kontakt, sam ga nisva takrat nč negvale. Zdej v službi sva se pa spet srečale...

...(op. del odgovora na vprašanje »Kdo še sestavlja tvojo socialno mrežo?«) Sodelavci iz službe...

Druženje z uživalci drog predstavlja tveganje

(Lena)

...Pol sm mal oči pogledala, pa sm kr nehala jest, k sm ratala živčna. Men ni panike nekoga srečat na cest, takrat sm se pa počutla jezno: pa ne men v mojo intimo, tukej jest žvim, ne, tukej so pa vrata, ne, kva pa zdej. In sm šla v sobo... Sm rekla, nč, jest grem na sprehod, in sm šla na sprehod po Kodeljevem. Poklicala sm Katjo, Marjana, Sandija pa Darjo. To so bli štirje, k sm jih poklicala v tistem momentu, vsazga vprašala za mnenje, a najprej njej povedat, a najprej najemodajalko poklicat. U glavnem, jasno je blo, da z njo žvet ne morem...

Ponovno uživanje drog kot razlog za prekinitev stikov

(Lena)

...k jih je precej spet nazaj. Spet so odvisni od drog. Bi, jest sm mela željo ohranjat, sam k so se mi pač nehali oglašat na telefon...

Prijatelji so opora

(Lena)

...Katja, Marjan, tedva sta mi precej v oporo, pa Bojan, no, čeprou ni nikol bil. Hm. Mogoče Maja včasih, ja, čeprou z Majo se več al manj bol pozitivne stvari pogovarjava...

(Žan)

...mi smo se ful velik o tem pogovarjal, ampak s tem, k so bli tud u komuni, a veš. Mi smo se ful džoukal na ta način. Ful smo si govoril, kako je blo u komuni. Smo se zmer zajebaval u portugalščini, u italijanščini, u ne vem kaj, zato k so bli tud te notr...Tud še dones s temi...

(Maja)

...mi dones najbolj pomaga pogovor z Anžetom, pa pol tud s kakšno frendico...

...Po mojem zato ne, k pol maš zato prjatle, k se z njimi pogovarjaš...

PARTNERSKI ODNOS

❖ (v času reintegracije)

Partnerjeva lastna izkušnja zasvojenosti pripomore k razumevanju v odnosu

(Lena)

...K sm bla s Sandijem, sva obadva vedla, zakva se gre...

Partner pripomore k širjenju socialne mreže

(Maja)

...Ene ful dobre prjatle sm spoznala preko mojga prvega fanta, k sm ga mela pol, k sm pršla v rientro...

❖ (danes)

Partner je opora

(Lena)

...zdele mi je Domen dal precej zagona (op. na področju izobraževanja)...

(Maja)

...Njej res loh čist use povem. Pa Anžetu tud...

...mi dones najbolj pomaga pogovor z Anžetom...

...Pa tud z Anžetom se loh o tem pogovarjam...

Sprejemanje preteklosti je pomembno za iskren odnos

(Maja)

...Dones je pa tko, da se o tem delu mojga življenja pogovarjava tko k o vsaki drugi stvari. To je, a veš, pač del mene, mojga življenja, in se mi zdi, da če hočva met iskren odnos, da to mora bit tko. To sm pač jest, tud to, da sm se ga zadevala pa kradla. Se mi zdi, da se je Anže kr navadu na to, da ga ne mot...

Izkušnje v primarni družini vplivajo na odnos s partnerjem

(Lena)

...morm reč, da me je strah tud zdej mojga odnosa z Domnom, zarad tega ker je proti, zarad ločitve staršev, ker se je vseen mejčken ta idealna podoba enga zakona podrla...

Pomoč partnerju na podlagi lastne izkušnje zasvojenosti

(Lena)

...Domnu pr problemu, k ga je mel z njegovim, k ga pije. Sam tam pa on ne psti... ker še zmeri noče slišat, da je fotr alkoholik, čeprou sam pr seb že dobr ve...

Pretekla izkušnja zasvojenosti kot ovira v partnerskem odnosu

(Lena)

...Pol sva pa ene parkrat pršla do te debate in se vid pr njemu, da on hoče, da jest pozabm, da se je to men zgodl. On je tkole, a ne, pr teh stvareh, nč ni, ni, tega ni, a ne, pa pozab že enkrat na te stvari... mislm, da čut prou jezo, gnev do tega...

...Pa mu poskušam razložit in takrat se zapre in je trd in noče. Poskusla sm že s tem, da sm ga kakšen tork pelala na predavanje...

...on hoče, da bo zastopu, sam takrat, k pa prideva do tega, se pa čist zapre in ne gre čez...

ŠPORT

❖ (v času reintegracije)

Šport kot preživljanje prostega časa

(Maja)

...k sm začela igrat basket z enimi fanti enkrat na teden...

Šport je priložnost za druženje

(Maja)

...Tko da smo pol igral enkrat na teden, pol smo šli pa še vsakič po basketu na drink...

❖ (po končanem urejanju zasvojenosti)

Pridobivanje socialne mreže preko športa

(Lena)

...če grem u tečaj, se bom naučila plezat, začela se bom ukvarjat s športom, pa še eno novo družbo bom dobila...

❖ (danes)

Šport kot preživljanje prostega časa

(Lena)

...pa za preživljanje prostega časa nekje vzunej...

...pozim ful bol aktivno plezam, zato k je telovadnica, jih mam vsaj enkrat na teden po dve uri al pa celo dvakrat. Polet je v bistvu še najmanj, zato k jih je dost na dopustih. Jesen pa pomlad sta pa nekej vmes. Je pa tko, rečmo, enkrat na štirinajst dni se gre za cel dan na en izlet, pa se pleza...

(Žan)

...Zdej smo tud začel s fanti v gore hodit...

...kakšna košarka, fuzbal. Pozim kr fuzbal igramo...

Šport je priložnost za druženje

(Lena)

...V bistvu mi gre tukej za druženje s to družbo...

(Maja)

...Pol so pa še te punce, k zdej spet skupi igramo basket...

...Pol pa še te, k igramo odbojko skupi...

Šport kot dejavnik boljšega fizičnega počutja

(Lena)

...Na konc koncev sm ugotovila, da je tud moji hrbtenici precej pomagal... zarad plezanja mam velik manj bolečin...

Šport kot nadomestilo za drogo

(Lena)

...je plezanje verjetn ena taka zdrava kompenzacija. Vseen glih en tok adrenalina, da vseen mal zadane, če lohka temu tko rečem, ampak vseen pa ni tok tiste hoje po robu, k sm jo pa čutla pr drogah...

...Na vrhu je pa en tak dobr občutek, da... ja, po svoje si zadet od tizga adrenalina...

NAČRTI ZA PRIHODNOST

❖ (danes)

Izobraževanje

(Lena)

...tole aranžersko spravm pod streho, bit sprejeta na arhitekturo...

(Maja)

...končat faks...

Zaposlitev

(Maja)

...najdet eno tako službo, k me bo veselila, k me bo izpolnjevala ...

Lastna družina

(Lena)

...moji načrti za prihodnost so sto procentno familija...

(Žan)

...tko da se že razmišlja o met tud otroka...

(Maja)

...Pol je pa tuki še družina. Večina mojih frendov ma že otroke...

Odnosi v primarni družini

(Lena)

...bit čim več s tamalo, mislm s sestro...

...S strarši tko, k je, oziroma z Marjanom (op. oče) mogoče mau več, ker je precej zaprt...

Odnos s partnerjem/partnerko

(Lena)

...Ostat z Domnom in ga že vržt končno enkrat v to, da to tko je z mano v paketu in konec...

Preživljanje prostega časa

(Lena)

...še kr plezat tkole rekreativno...

...Hodit na dopuste...

...met mau več časa za kakšno knjigo prebrat...

(Maja)

...še naprej se ukvarjat s športom, igrat basket...

...Pol pa tud videt še kej sveta, it kam, spoznavat...

Materialna varnost

(Žan)

...morš met neko materialno varnost, da morš met nek stanovanje, k ga ma moja punca trenutno, ampak, u bistvu to pol pomen šparanje, vzet kredit...

(Maja)

...enkrat it na svoje, tko da veš, da tisti kredit odplačuješ zase, ne pa tole najemnino, k je tko, k bi dnar vrgu skoz okn...

Uživanje v življenju

(Žan)

...met se fajn. Pa da se majo tud ostali okol tebe fajn...